Sciences of Europe

VOL 3, No 62 (2021)

Sciences of Europe
(Praha, Czech Republic)

ISSN 3162-2364
The journal is registered and published in Czech Republic.
Articles in all spheres of sciences are published in the journal.

Journal is published in Czech, English, Polish, Russian, Chinese, German and French.
Articles are accepted each month.
Frequency: 24 issues per year.
Format - A4
All articles are reviewed
Free access to the electronic version of journal

All manuscripts are peer reviewed by experts in the respective field. Authors of the manuscripts bear responsibility for their content, credibility and reliability.
Editorial board doesn't expect the manuscripts' authors to always agree with its opinion.

Chief editor: Petr Bohacek
Managing editor: Michal Hudecek

- Jiří Pospíšil (Organic and Medicinal Chemistry) Zentiva
- Jaroslav Fähnrich (Organic Chemistry) Institute of Organic Chemistry and Biochemistry Academy of Sciences of the Czech Republic
- Smirnova Oksana K., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Rasa Boháček – Ph.D. člen Česká zemědělská univerzita v Praze
- Naumov Jaroslav S., MD, Ph.D., assistant professor of history of medicine and the social sciences and humanities. (Kiev, Ukraine)
- Viktor Pour – Ph.D. člen Univerzita Pardubice
- Petrenko Svyatoslav, PhD in geography, lecturer in social and economic geography. (Kharkov, Ukraine)
- Karel Schwaninger – Ph.D. člen Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
- Kozachenko Artem Leonidovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Václav Pittner -Ph.D. člen Technická univerzita v Liberci
- Dudnik Oleg Arturovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Department of Physical and Mathematical management methods. (Chernivtsi, Ukraine)
- Konovalov Artem Nikolaevich, Doctor of Psychology, Professor, Chair of General Psychology and Pedagogy. (Minsk, Belarus)

«Sciences of Europe» -
Editorial office: Křižíkova 384/101 Karlín, 186 00 Praha

E-mail: info@european-science.org
Web: www.european-science.org

CONTENT

ECONOMIC SCIENCES

Vdovenko L.
THE ROLE OF AGRICULTURE IN ENSURING WORLD FOOD SECURITY.....3
Kirilchuk S., Melnikov N.
APPROACHES TO THE USE OF METHODS TO INCREASE STAFF MOTIVATION 8
Kushnir A.
ENSURING FINANCIAL SUSTAINABILITY OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE 16
Lysiak L., Kovinia M., Bairamov M.
ASSESSMENT OF BUSINESS ENTITY CREDIT CAPACITY BY CREDIT INSTITUTIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS.....24
Maliukina A.
ANALYSIS OF EDUCATIONAL SERVICES AND YOUTH LABOR MARKET OF UKRAINE 32
Manannikova O., Potokina S.
QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION IN NEW REALITIES: WAYS OF DEVELOPMENT 38
Khalina V., Butskyi V., Ustilovska A., Dushnyuk D.
ANALYTICAL TOOLS IN THE SPHERE OF PUBLIC PROCUREMENT 40
Chugunov I., Nasibova O.
FINANCIAL POTENTIAL OF THE POPULATION'S SOCIAL PROTECTION SYSTEM.....44
Chumak G.
CONCEPTUAL BASES OF MANAGEMENT OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE.....49

JURIDICAL SCIENCES

Semenova M., Ovsvyannikova A.
THE EMERGENCE OF NATURAL LEGAL THOUGHT IN THE PHILOSOPHY OF LAW AND ITS CRISIS: THE HISTORICAL AND LEGAL CONTEXT 56

ECONOMIC SCIENCES

ZNACZENIE ROLNICTWA W ZAPEWNIENIU ŚWIATOWEGO BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOŚCIOWEGO

Wdowenko L.A.
prof. dr. hab.,
Winnicki Narodowy Uniwersytet Rolniczy
Ukraina (Winnica)
https://orcid.org/0000-0002-6283-2385

THE ROLE OF AGRICULTURE IN ENSURING WORLD FOOD SECURITY

Vdovenko L.
Doctor of Economics, Professor
Vinnytsia National Agrarian University
Ukraine (Vinnytsia)

PODSUMOWANIE

Wzmocnienie procesów globalizacyjnych i zaostrzenie problemów zaopatrzenia świata w żywność wymaga podalszego rozwoju kompleksu rolno-przemysłowego w Ukrainie jako strategiczno ważnego sektora gospodarki kraju oraz jego integracji ze światowym systemem żywnościowym.

Ustala się, że sektor rolniczy jest priorytetowym i strategicznym sektorem gospodarki Ukrainy, który w ostatnich latach wykazuje dodatnią dynamikę rozwoju, jest efektywny na tle innych branż i ma znaczący udział w eksporcie produktów rolnych, stąd jest potrzeba utrwalenia dotychczasowych wyników i utrzymania pozycji konkurencyjnej na światowym rynku żywności. Wnioski dotyczą czołowej pozycji Ukrainy jako eksportera produktów rolnych. Przeprowadzono analizę wskaźników produkcji rolno-przemysłowej w Ukrainie, w szczególności rentowności głównych rodzajów produktów rolnych. Stwierdzono, że obecny stan sektora rolnego charakteryzuje się problemami wynikającymi ze specyfiki produkcji rolno-przemysłowej oraz z powodu sezonowości, dużej zależności od czynników klimatycznych, niestabilności cen na produkty rolne, niedostatecznej atrakcyjności inwestycyjnej branży, trudności w pozyskaniu dodatkowych środków finansowych, co utrudniająca jego rozwój, ogranicza konkurencję. Jednak pogłębiająca się zmiana klimatu w środowisku ma również istotny wpływ na efektywny rozwój produkcji rolno-przemysłowej. Aby zachować bezpieczeństwo żywnościowe Ukrainy i zapewnić rentowność przedsiębiorstw rolnych, potrzebne są skuteczne działania ze strony państwa i samych przedsiębiorstw w celu złagodzenia negatywnego wpływu na końcowe wyniki działalności rolniczej.

ABSTRACT

Strengthening the processes of globalization and exacerbation of the problem of ensuring satisfaction with the satisfaction of production by the world's population require further development of Ukraine's agro-industrial complex as the only strategic sector of the economy and its integration into the world satisfaction system.

It is established that the agricultural sector is a priority and strategic sector of Ukraine's economy, which in recent years shows positive dynamics, is effective in comparison with various industries, which occupies a significant share in agricultural exports, because the need to consolidate existing performance and maintain competitive states in the world food market. Conclusions are made on the leading positions of Ukraine as an exporter of agricultural products. The analysis of indicators of agro-industrial production in Ukraine, in particular profitability of the basic kinds of agricultural production is carried out. It is concluded that the current state of the agricultural sector is characterized by problems caused by special agro-industrial production and seasonality of production, high dependence on climatic factors, instability of agricultural prices, lack of investment in agriculture, the composition of earned production resources. development, reduction of competitiveness. However, climate change in the environment, which is deepening and creating additional challenges, also has a significant impact on the efficient development of agro-industrial production. To preserve the food security of Ukraine and ensure the availability of agricultural enterprises, effective measures are needed by the state and the enterprises themselves to mitigate the negative effects on the final results of agricultural activities.

Słowa kluczowe: kompleks rolno-przemysłowy, światowy eksporter, produkty rolne, opłacalność, produkcja roślin, hodowla zwierząt, kryzys klimatyczny.

Key words: agro-industrial complex, world exporter, agricultural products, profitability, crop production, animal husbandry, climate crisis.

Sformułowanie problemy. Intensyfikacja procesów globalizacyjnych i zaostrzenie problemów bezpieczeństwa żywnościowego świata wymaga podalszego wzrostu potencjału rozwoju produkcji rolno-przemysłowej i integracji kompleksu rolno-przemysłowego Ukrainy ze światowym systemem żywnościowym.

Rolnictwo to jeden z najważniejszych sektorów gospodarki państwa. Oprócz własnej konsumpcji i

zaopatrzenia surowca dla przemysłu, eksportowane są produkty rolne znacznie zwiększa potencjał eksportowy państwa. Udział produktów rolnych w PKB Ukrainy znacznie rośnie, i w 2017 r. osiągnął 13,6 % [1, s. 268].

Ukraina jest uważana za „Europejski koszyk ziarna zbożowych", dzie powierzchnia ogólna ornej gleby stanowi 30% ornej gleby Unii Europejskiej i 2,1% światowego banku ornej ziemi.. Ukraina stanowi około 25% najbardziej żyznej gleby na świecie, co czyni nasz kraj wyjątkowym pod względem potencjału rolniczego [2].

Wzrost potencjału sektora rolnego na Ukrainie uzależniony jest od kierunków polityki rolnej oraz odpowiedniego udziału państwa w jego tworzeniu i realizacji, dzięki czemu głównym zrównoważonym rozwojem jest zapewnienie państwowego poziomu konkurencyjności przedsiębiorstw, ich produkcji na rynkach krajowych i zagranicznych, zapewnienia żywnościowego bezpieczeństwa.

Celem artykułu jest określenie roli sektora rolnego w rozwoju gospodarki Ukrainy i zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego oraz zwrócenie uwagi na wpływ czynników na dalszy rozwój produkcji rolno-przemysłowej.

Analiza badań i sformułowanie zadania. Uwagę na poprawę efektywności rozwoju sektora rolnego Ukrainy zwracają prace J. Gadzalo, I. Kyrylenko, Y. Lupenko, M. Martyniuk, T. Mayorova, M. Fiodorov i in.

Biorąc pod uwagę pojawiające się trudności w sektorze rolnym gospodarki Ukrainy, związane z niedoskonałą polityką rolną, istnieje potrzeba zapobiegania trudności sektora rolnego w celu stworzenia korzystnego środowiska dla rolników.

Przedstawienie głównego materiału. Pilność problemu bezpieczeństwa żywnościowego nie zmniejsza się wraz ze zmianą światowego systemu politycznego ani postępem naukowo-technicznym światowej cywilizacji.

Wśród naturalnych czynników dla rozwiązania problemu bezpieczeństwa szczególne znaczenie ma ziemia, ale nie jest to dodatek do uprawy za 7 miliardów ludzie. Całkowita powierzchnia planety Ziemia to około 55 miliardów hektarów, w tym powierzchnia wody - 40 miliardów hektarów i 15 miliardów hektarów - ziemi. Grunty rolne to 4,5 miliarda hektarów, z czego powierzchnia uprawna to 1,5 miliarda hektarów. Struktura użytkowania gruntów w różnych krajach jest bardzo różna.

Tak więc w Europie i Azji odpowiednio różowy i 17,0% z 25,3% powierzchni ziemi, podczas gdy powierzchnia gruntów ornych w Australii i Oceanii, Afryce i Ameryce Łacińskiej to odpowiednio 6,0, 6,7 i 8,9%. W strukturze użytkowania gruntów w różnych regionach świata pastwiska w Australii i Oceanii (56%) w Ameryce Łacińskiej zajmowane są pod lasami zatrudnienia (48,1%).

W dodatkowych badaniach FAO tylko 78% powierzchni ziemi ma poważne naturalne ograniczenia rozwoju rolnictwa, 13,5% owoców charakteryzuje się niską produktywnością, 6% - średnią i tylko 3% - wysoką. Tylko 10% ziemi na ziemi to dodatkowe prace, są to grunty orne. Około kolejnych 1800 milionów hektarów (12% całości) można zagospodarować pod grunty orne i wielonarodowe plantacje. Około 71% powierzchni rezerwatów znajduje się w krajach rozwijających się [3].

Rzeczywisty i pełnoprawny system bezpieczeństwa żywnościowego Ukrainy przyczynia się do objęcia następującymi strukturami: silne i niezawodne zaopatrzenie w oparciu o krajowy kompleks rolno-przemysłowy, zdolne do stałego dostarczania ludności żywności na odpowiednim poziomie, adekwatne do warunków na rynku żywności; fizyczna i ekonomiczna dostępność niezbędnych grup i skojarzeń przyjemności dla różnych kategorii ludności rozciąga się na ich wypłacalność, która nie może zapewnić zaspokojenia innych podstawowych potrzeb ludzkich.

Rozwiązanie problemów zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego przy jednoczesnym zachowaniu i przywracaniu ekologii środowiska jest priorytetem dla każdego kraju.

Ukraina to jeden z wiodących krajów rolniczych, który zajmuje czołowe miejsce w rankingu światowych eksporterów.

W 2019 roku Ukraina nadal zajmowała czołowe pozycje w światowym rankingu eksporterów niektórych produktów rolno-spożywczych. Według danych operacyjnych Państwowej Służby Statystycznej Ukrainy i Międzynarodowego Centrum Handlu (ITC) tradycyjnie Ukraina zajmowała pierwsze miejsce pod względem eksportu oleju słonecznikowego. Od 2006 roku, kiedy nasz kraj zajął pierwsze miejsce w rankingu eksporterów tego typu produktów, sprzedając na rynki świata 1629 tys. ton oleju, zwiększył eksport w 3,7 razy. W roku 2018 zagraniczne dostawy krajowego oleju słonecznikowego wyniosły 6107 tys. ton. Ukraina stała drugim eksporterem jęczmienia, rzepaku, świeżego groszku, prosa, makuchu i śrotu, umacniając stale swoją pozycję. Wśród eksporterów makuchu i śrotu (głównie ze słonecznika) w 2018 roku z wielkością dostaw 4471 tys. ton Ukraina zajęła trzecie miejsce po Indonezji i Kanadzie, to w 2019 roku zwiększyła dostawy na 11% - do 4957 tys. ton zapewniła sobie drugie miejsce w rankingu i drugą pozycje po Indonezji [4].

W 2019 roku Ukraina awansowała z 5 na 4 miejsce w rankingu światowych eksporterów pszenicy, zwiększając eksport zbóż na 22% do 20,023 mln ton. Ponadto, zwiększając eksport jęczmienia do 4,143 mln ton (+15%), Ukraina przesunęła się z 4 na 2 miejsce, wyprzedzając Australię i Rosję.

Eksport ukraińskiego prosa wzrósł w 2018 roku ponad dwukrotnie - do 52 tys. ton, co pozwoliło Ukrainie przesunąć się z 5 na 2 miejsce, omijając Francję, Rosję i Indie.

Ponadto w raportowanym okresie w rankingu światowych eksporterów mąki pszennej Ukraina zajęła 5 miejsce, zwiększając eksport o 20% - do 365 tys. ton. Charakterystyczną cechą roku 2019 było utrzymanie i umocnienie pozycji w większości rodzajów krajowego eksportu artykułów rolno-spożywczych [5].

Więc, Ukraina jest z pewnością krajem rolniczym,

który w ostatnich latach wykazał czołową pozycję w potencjale eksportowym świata, i stale wymaga skutecznych działań wspierających rozwój rolnictwa.

O roli rolnictwa na Ukrainie decyduje fakt, że 70% terytorium kraju zajmuje produkcja rolno-przemysłowa; jej produkty stanowią znaczną część PKB; prawie 70% pracowników w średnim wieku są zatrudnione w rolnictwie; dominuje produkcja roślinna, która stanowi ponad 70% wszystkich produktów rolnych; produkty rolne stanowią ponad 40% eksportu towarów.

Według Państwowej Służby Geodezji, Kartografii i Kadastru Ukrainy powierzchnia lądowa na 1 stycznia 2020 r. wynosiła 603,5 tys. km^2, w tym ogólna orna gleba stanowiła 68,7%, lasy i inne tereny leśne 15,6 %, ziemia pod wodą - 4,0%, pozostałe ziemie - 5,7%; tereny zabudowane - 6,0% [6].

Pod koniec 2019 r. powierzchnia użytków rolnych w Ukrainie wynosiła - 41310,9 tys. ha, w tym: 32757,3 tys. ha - orna gleba; 2283,9 tys. ha - pola uprawne, 5250,3 tys. ha pastwiska; 166,7 tys. ha to odłogi i 852,7 tys. ha - plantacje wieloletnie.

Niesprzyjające warunki przyrodniczo-klimatyczne do uprawy zdecydowanej większości upraw oraz silny potencjał ludzki pozwalają Ukrainie nie zapewniać własnej satysfakcji z bezpieczeństwa, a także statycznych graczy na światowym rynku przyjemności. Dlatego konieczne jest przyspieszenie procesu reformowania sektora rolnego Ukrainy, co wymaga znaczącej modernizacji w kierunku rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, wprowadzenia innowacyjnych technologii w produkcji, zapewnienia dostępu do producentów, a także infrastruktury społecznej i rozwoju obszarów wiejskich.

Rozkład przedsiębiorstw prowadzących działalność rolniczą w 2019 roku według wielkości użytków rolnych przedstawia się następująco: 38523 sztuki przedsiębiorstw (79,4%) posiadały grunty rolne, których powierzchnia wyniosła 20113,6 tys. ha, w tym najwięcej przedsiębiorstw o powierzchni 20,01-50,00 ha (21,4%), 100,01-500,00 ha (15,9%) i 50,01-100,00 (9,9%) [6].

Wskaźnik produkcji rolniczej - poziom zmian fizycznej wielkości produkcji rolniczej wytworzonej w wybranych do porównania okresach. Tym samym indeks produktów rolnych Ukrainy w 2019 roku wyniósł 101,4 % w stosunku z rokiem poprzednim, czyli mniej niż w 2018 (108,2 %) i 2016 (106,3 %).

Generalnie w przypadku większości rodzajów produktów rolnych w Ukrainie obserwujemy wzrost produkcji (tabela 1), z wyjątkiem produkcji mleka.

Analizując strukturę produktów rolnych, można stwierdzić, że produkcją roślinną zajmują się głównie rolnicy, udział których w 2019 r. stanowiło 79,1 % wobec 75,9 % w 2015 r. (77,9 % w 2016 r.), podczas gdy produkty zwierzęce w 2019 roku stanowiły 20,9 % lub ich udział nieznacznie spadł do 2015 r. (24,1 %) i do 2016 r. (22,1 %).

Wśród produktów roślinnych - największy udział w 2019 r. mają zboża i rośliny strączkowe (35,2%), rośliny techniczne (28,6%) oraz ziemniaki, warzywa i melony (11,4%). Największy udział w produktach zwierzęcych w 2019 roku mają hodowla zwierząt - 10,9%, produkcja mleka - 6,3 % i jaj - 2,8%.

W zakresie produkcji roślinnej obserwujemy wzrost udziału upraw zbóż i roślin strączkowych, roślin technicznych, owoców i jagód [6].

Należy również zwrócić uwagę na zmianę powierzchni zasiewów w latach 2015-2019 pod w Ukrainie: w szczególności 1,04 razy wzrost areału pod zboża i rośliny strączkowe (z 14738 tys. ha w 2015 r. do 15318 tys. ha w 2019 r), powierzchnia uprawy słonecznika wzrosła w tym okresie 1,2 razy (z 5105 tys. ha do 5928 tys. ha), powierzchnia uprawy ziemniaków wzrosła o 1,01 razy (z 1291 tys. ha do 1309 tys. ha) i tylko pod buraki cukrowe - powierzchnia zasiewów zmniejszyła się o 1,07 razy (z 237 tys. ha w 2015 r. do 222 tys. ha w 2019 r.).

Tabela 1

Produkcja produktów rolnych w Ukrainie w latach 2016-2018

Produkcja rolnicza	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Odchylenie 2018 r. do 2016 r. (±)
Produkty zwierzęce				
Mięso (żywa waga), mln ton	3,3	3,3	3,3	-
Mleko, milion ton	10,4	10,3	10,1	- 0,3
Jajka, miliard szt	15,1	15,5	16,1	1,0
Produkcja roślinna, mln. ton				
Zboża i rośliny strączkowe	66,1	61,9	70,1	4,0
Burak cukrowy	14,0	14,9	14,0	-
Słonecznik	13,6	12,2	14,2	0,6
Ziemniak	21,8	22,2	22,5	0,7
Warzywa i melony	9,4	9,3	9,4	-
Owocy i jagody	2,0	2,0	2,6	0,6

Źródło: [7]

Оценивая прибыльность основных сельскохозяйственных продуктов в предприятиях можно утверждать, что самая высокая рентабельность в 2019 году показывает подсолнечник (23,5%), картофель (15,4%) и молоко (20,6%). Следует отметить, что прибыльность этого типа сельскохозяйственных продуктов в последние годы динамично снижается (рис. 1).

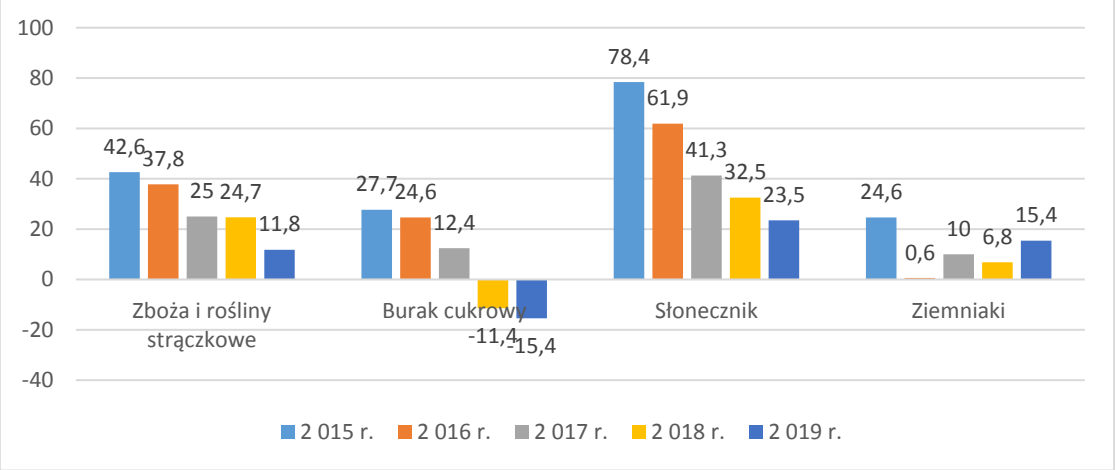

Рис.1. Динамика рентабельности (убытка) основных видов растениеводческой продукции в Украине

Наиболее убыточными в 2019 году были такие сельскохозяйственные продукты, как сахарная свекла (-15,4%) (рис. 1), что подтверждает уменьшение посевных площадей под эту культуру в 1,42 раза в 2019 году по сравнению с 2017 и в 1,14 раза в 2018 году по сравнению с 2017 годом.

Одновременно наиболее убыточными в 2019 году среди животноводческой продукции были говядина (-27,1 %), овцы и козы на мясо (-39,7%), мясо птицы (-3,7%), яйца (-23,5%) и производство шерсти (-71,1%) (рис. 2) [6].

Среди этих животноводческих продуктов только молоко в 2015-2019 годах показывает рентабельное производство, а яйца - резкое снижение рентабельности 60,9% в 2015 году до убыточного производства - на уровне 23,5% в 2019 году.

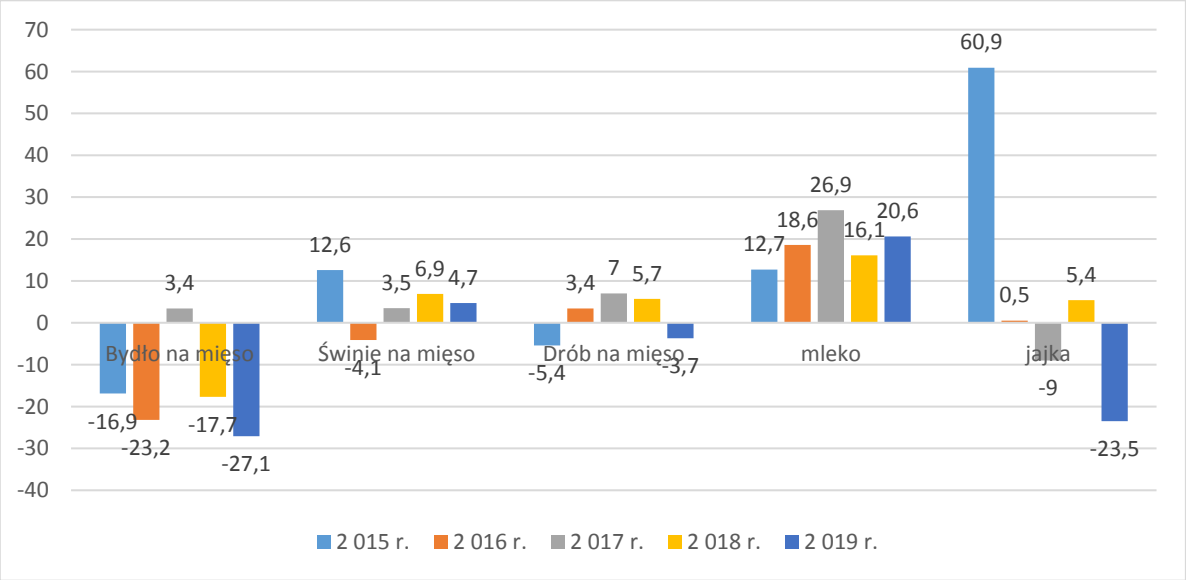

Рис.2. Динамика рентабельности (убытка) основных видов животноводческой продукции в Украине

В связи с этим украинские аграрии наиболее специализируются в производстве растениеводческой продукции, которая является более прибыльной с точки зрения ведения сельскохозяйственной деятельности.

Современное состояние аграрного сектора характеризуется проблемами, вызванными спецификой производства сельскохозяйственной продукции, сезонностью, большой зависимостью от климатических факторов, нестабильностью цен на сельскохозяйственную продукцию, недостаточными инвестициями в отрасль, трудностями в получении дополнительных финансовых средств, что затрудняет конкурентное развитие.

Сегодня актуальным вопросом является учет различных факторов, влияющих на эффективное развитие сельскохозяйственного производства, в том числе климатических изменений, связанных с глобальным потеплением, которые становятся определяющим фактором для устойчивого развития в целом, и в частности сельскохозяйственного производства.

Международные эксперты оценивают 2015-2019 годы как самые неблагоприятные периоды эпохи развития человечества. Климат на Земле стал теплее, чем в среднем в XX веке. Поэтому средняя глобальная температура в июле 2019 года была самой неблагоприятной за 140 лет [8, с.6].

Strefy agroklimatyczne Ukrainy, które ze względu na stosunek opadów atmosferycznych do ilości skumulowanego ciepła dzielą się na stepowe, leśno-stepowe i Polesie, wraz ze wzrostem temperatury ulegają przekształceniu i przesunięciu ich na północ. Wedlug ekspertów wzrost rocznej temperatury o 1 °C przesuwa granicę tolerancji gatunków lądowych średnio o 100-125 km w kierunku biegunów i 150 m w górę. W tym samym czasie średnia temperatura roku w Ukrainie wzrosła o prawie 2 °C. Tak więc, jeśli w latach 1961-1990 temperatura wynosiła 7,8 °C, to w latach 2011-2019 wynosiła już 9,5 °C. Dlatego granica stref klimatycznych przesunęła się o co najmniej 200 km. Jednocześnie ponad 130 mm opadów rocznie to zamało, aby zapewnić niezbędną normę dla rolnictwa (nie mniej niż 700 mm). Tym samym ilość opadów maleje, a średnia temperatura rośnie, co powoduje szybkie odparowanie wilgoci, a w konsekwencji znaczne straty plonów [9].

Kryzys klimatyczny ma niejednoznaczne konsekwencje dla ukraińskiego rolnictwa. Występują zatem pozytywne i negatywne skutki ocieplenia, w szczególności pozytywne to: ogólny wzrost wydajności przemysłu roślinnego poprzez wydłużenie czasu trwania i dostaw ciepła w okresie wegetacji; wzmocnienie działania nawozów; wydłużenie czasu trwania okresu bezmrozowego; poprawa warunków zimowania upraw polowych i ogrodniczych; wcześniejsze rozpoczęcie wiosennych procesów wegetacyjnych i termin siewu roślin; przyspieszenie dojrzewania zbóż i terminów ich zbioru; poszerzenie obszaru pod uprawę roślin ciepłolubnych: kukurydzy, słonecznika, soi, prosa, melonów, brzoskwiń, winogron itp.; redukcja kosztów utrzymania zwierząt gospodarskich w oborze dzięki podwyższeniu temperatury i skróceniu zimowego okresu przeciągnięcia. Do negatywnych czynników ocieplenia zaliczyć można: zmniejszenie produkcji rolnej brutto z powodu suszy w niektórych regionach oraz ekstremalnych opadów deszczu i powodzi - w innych; niepewność co do terminu rozpoczęcia siewu lub sadzenia roślin, a także wyboru optymalnego rodzaju roślin do uprawy; osłabienie twardnienia roślin z możliwym wzrostem prawdopodobieństwa ich uszkodzenia przez przemoczenie, różne choroby itp.

Biorąc wszystko to pod uwagę, Ukraina musi przyspieszyć przejście na rolnictwo zoptymalizowane pod kątem klimatu, które zapewnia trojakie podejście: trwałą produktywność i rentowność; adaptacja i zwiększenie odporności na zmianę klimatu; łagodzenie ich długoterminowych skutków poprzez redukcję lub zaprzestanie emisji gazów cieplarnianych. Elementy te powinny stać się imperatywnymi strategii zarządzania ryzykiem wywołanym obecnym kryzysem klimatycznym, a jej podstawą będą znaczące usprawnienia w zakresie kompromisu i optymalnego wykorzystania ziemi i zasobów wodnych, bioróżnorodności i energetyki [8, s. 10].

Globalny kryzys klimatyczny pogłębia się z każdym rokiem, co stwarza dodatkowe wyzwania dla produkcji rolno-przemysłowej. W takich warunkach, aby utrzymać żywnościowe bezpieczeństwo kraju i zapewnić rentowność przedsiębiorstw rolniczych, potrzebne są skuteczne działania do kataklizmów pogodowych, które wpływają na wytwarzanie produktów żywnościowych. Terminowe wdrażanie strategii zarządzania ryzykiem zmian klimatu, które przewidują przekształcenia adaptacyjne na poziomie krajowym, regionalnym i indywidualnym, są w stanie zmniejszyć antropogeniczne obciążenie zasobów naturalnych i zapewnić zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy.

Ważny element jest wprowadzanie energooszczędnej technologii w kompleksie rolno-przemysłowym, ukierunkowanej na rozwój rolnictwa jako ważnego i priorytetowego sektora gospodarki Ukrainy.

Wnioski. W końcu rolnictwo ma priorytetowy i strategiczny sektor ukraińskiej gospodarki, kultywujący niekorzystne warunki klimatyczne do uprawy zdecydowanej większości upraw i silny potencjał ludzki, który pozwoli Ukrainie nie tylko zapewnić sobie własne bezpieczeństwo, ale także skonsolidować wiodące na rynku produkty.

Zwłaszcza, że zaostrzyły się problemy głodu na Ziemi. Według prognoz ONZ do 2050 roku liczba ludności wzrośnie do 9,3 miliarda, podczas gdy produktywność upraw wyniesie zaledwie 15%, a zawartość białka spadnie o 20%. Wykorzystuje więc zadanie priorytetowe - dostarczanie żywności ludzkości i zwiększanie wydajności.

Dlatego konieczne jest przyspieszenie procesu reformowania sektora rolnego Ukrainy, który wymaga znaczącej modernizacji w kierunku rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, wprowadzenia innowacyjnych technologii w produkcji, zapewnienia dostępu do producentów, a także infrastruktury społecznej i rozwoju obszarów wiejskich.

Sektor rolniczy gospodarki Ukrainy od dłuższego czasu wykazuje dodatnią dynamikę produkcji rolno-przemysłowej, jest efektywny na tle innych gospodarek sektorowych i ma znaczący udział w eksporcie do UE i innych krajów. Jednak w porównaniu z praktyką światową poziom wsparcia finansowego dla rolnictwa pozostaje niski. Pozycja sektora rolnego gospodarki Ukrainy w przyszłości zależy od poziomu inwestycji długoterminowych, jego akcji kredytowej i realnego wsparcia finansowego producentów rolnych przez państwo.

Literatura

1. Zhmurko I.W. (2018). Cechy ubezpieczeń w rolnictwie. Infrastruktura rynkowa. Wynik 21. S. 267-271.

2. Mikhailenko, O.W, Khilchenko, I. Yu. (2019). Modern Economics. №15. S. 148-152. URL: https:// modecon.mnau.edu.ua.

3. Ulyanczenko A.W, Prozorowa N.W. Bezpieczeństwo żywnościowe jest podstawą bezpieczeństwa narodowego. URL: http://congressworld.com.ua/blog_article.php?id=5

4. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3023530-ukraina-u-svitovomu-rejtingu-eksportertiv-agroprodukcii-utrimala-najvisi-pozicii.html

5. Ukraina znacząco awansowała w rankingu światowych eksporterów zboża. URL:https://agronews.ua/news/ukraina-znachno-pidnialasia-u-reytynhu-svitovykh-eksporteriv-zerna/

6. 2019. Rocznik Statystyczny Ukrainy. Państwowa Służba Statystyki Ukrainy. 2020. 465 s.

7. Rozwój społeczno-gospodarczy Ukrainy w okresie styczeń-kwiecień 2019 r. Państwowa Służba Statystyki Ukrainy. 2019. 28 s.

8. Nechiporenko, O.M. (2020). Zarządzanie ryzykiem globalnych zmian klimatycznych w kompleksie rolno-przemysłowym Ukrainy. Ekonomika kompleksu rolno-przemysłowego. №4. S.6-16.

9. Pod wpływem elementów. URL: https://land-lord.ua/wp-content/page/pid-udarom-stykhii-iak-mih-ruiut-klimatychni-zony-v-ukraini.

ПОДХОДЫ К ПРИМЕНЕНИЮ МЕТОДОВ ПОВЫШЕНИЯ ТРУДОВОЙ МОТИВАЦИИ ПЕРСОНАЛА

Кирильчук С.П.
Крымский федеральный университет им. В.И. Вернадского,
заведующий кафедрой экономики предприятия
Мельников Н.В.
магистрант
Симферополь

APPROACHES TO THE USE OF METHODS TO INCREASE STAFF MOTIVATION

Kirilchuk S.
V.I. Vernadsky Crimean Federal University
Head of the Department of Enterprise Economics
Melnikov N.
Master's degree
Simferopol

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются подходы к применению методов повышения трудовой мотивации персонала, основанные на содержательной и процессуальной теориях. Эти теоретические концепции отражают сложные явления и должны рассматриваться предприятием как дополняющие друг друга модели, позволяющие получить адекватную картину отражаемого явления и внутреннего состояния производительных сил.

ABSTRACT

In the article explores approaches to the use of methods to increase the motivation of staff, based on meaningful and procedural theories. These theoretical concepts reflect complex phenomena and should be seen by the enterprise as complementary models to provide an adequate picture of the reflectivity and internal state of productive forces.

Ключевые слова: персонал, мотивация, факторы мотивации, функции мотивации, теории трудовой мотивации.

Keywords: staff, motivation, motivation factors, function of motivation, theory of motivation to work.

Постановка проблемы.

Перед руководителем, озабоченным достижением высоких показателей результативности хозяйствования, высокой отдачи от своих подчиненных, стоит задача формирования такой рабочей среды, которая будет максимально эффективно воздействовать на их трудовую мотивацию. Под мотивирующей рабочей средой мы будем понимать весь контекст профессиональной деятельности персонала компании, включающий как характеристики рабочих заданий, так и характеристики рабочей ситуации, которые оказывают воздействие на трудовую мотивацию работников. В данном аспекте исследование различных подходов к применению методов повышения трудовой мотивации персонала является актуальным для науки о методах принятия управленческих решений и современной практики хозяйствования.

Анализ последних исследований и публикаций.

Исследованию теории трудовой мотивации персонала посвящены многие зарубежные и отечественные научные разработки, и публикации. В экономической литературе, в генезисе трудовой теории, в определении понятия мотивации встречаются такие трактовки, как «желания», «потребности», «стремления», «мотивы», «цели», «задачи» или «стимулы» [1-5]. Все эти понятия так или иначе можно обобщить и отразить в следующем определении мотивации. Мотивация - это внутреннее состояние человека, связанное с потребностями, которое активизирует, стимулирует и направляет его действия к поставленной цели.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы.

В то же время, необходимо выделить и исследовать главное, на наш взгляд, в мотивации современного труда - ее неразрывную связь с потребностями человека. Ведь работник стремится снизить

напряжение, когда он испытывает нужду (не всегда осознаваемую) в удовлетворении какой-либо потребности (физической, биологической, моральной или социальной).

Персонал компании в процессе работы стремится к удовлетворению различных потребностей, как физиологических, так и нравственных. Профессиональный труд позволяет человеку удовлетворять не только биологические, но и социальные потребности, то есть потребности, которые присущи человеку как существу социальному. Помимо зарабатывания денег человек стремится производить хорошее впечатление на окружающих, устанавливать хорошие отношения с ними, самоутверждаться, развиваться, оказывать влияние на других людей или иметь уверенность в завтрашнем дне.

Не все потребности, активизирующие поведение человека, осознаются им в полной мере. Поэтому нейроэкономические компоненты поведенческой деятельности персонала компании имеют последствия влияния на производительность труда и их изучение важно для руководителя. Так, например, потребность во власти и независимости может проявляться в крайне болезненной реакции работника на любое давление или на усиление внешнего контроля, хотя истинные истоки такого поведения могут и не осознаваться.

Цель статьи.

Исследование различных теоретических подходов к применению методов повышения трудовой мотивации персонала, которое делает поведение человека целенаправленным. Цель здесь - это то, что может привести к ликвидации испытываемого человеком состояния нужды в чем-либо. Достижение цели приводит уменьшению или исчезновению физического и морального напряжения работника. Достижение цели восстанавливает физиологическое и психологическое равновесие работника.

Изложение основного материала.

Системное рассмотрение проблемы трудовой мотивации работников организации требует учета следующих факторов [6,7]:

1) индивидуальные характеристики работников;

2) особенности выполняемой работы;

3) характеристики рабочей ситуации, в которой протекает трудовая деятельность.

Совокупность факторов, влияющих на трудовую мотивацию персонала, приведена в таблице 1.

Таблица 1

Факторы, влияющие на трудовую мотивацию персонала

Индивидуальные характеристики	Характеристики выполняемой работы	Характеристики рабочей ситуации
• Пол • Возраст • Образование • Квалификация • Стаж работы в организации • Трудовые ценности • Установки • Ведущие потребности	• Сложность и ответственность выполняемой работы • Степень самостоятельности, которую имеет исполнитель • Степень ответственности за конечные результаты • Наличие обратной связи относительно рабочих результатов • Степень разнообразия выполняемых заданий	1. Организационный контекст: • система стимулирования • система информирования • оргкультура • сложившаяся практика управления • обучение и развитие персонала • условия труда 2. Непосредственное рабочее окружение • коллеги (равные по положению) • подчиненные • руководство

Основными функциями мотивации, на наш взгляд, являются [8-10]:

1) побуждение к действию;
2) направление деятельности;
3) контроль и поддержка поведения.

Побуждение к действию. Мотивы - это то, что заставляет человека действовать или является стимулом к действию. В этом смысле человек, активно действующий для достижения определенной цели, которая позволит ему удовлетворить какую-либо потребность, будет рассматриваться как мотивированный, а пассивный, равнодушный или бездействующий - как немотивированный или обладающий низкой мотивацией.

Направление деятельности. Люди постоянно принимают решения о том, как они будут достигать своих целей. Например, голодный человек может сделать выбор между тем, чтобы пообедать дома, на работе или перекусить на улице. Человек, испытывающий чувство одиночества, может выбирать между разными друзьями или разными компаниями. Работник, стремящийся произвести благоприятное впечатление на своего руководителя, также может выбирать разные варианты: работать особенно усердно над важной задачей, оказать руководителю какую-то услугу или польстить ему. Все эти действия имеют нечто общее - они представляют собой некоторые выборы, которые направляют усилия человека на достижение определенной цели, позволяющей удовлетворить соответствующую потребность.

*Контроль и поддержка поведения***,** направленного на достижение цели, выражается в определенной настойчивости в достижении этой цели. Мотивация делает человека пристрастным, заинтересованным. Так человек, поведение которого определяется денежной мотивацией, стремящийся

к зарабатыванию денег, в разных ситуациях и при разных обстоятельствах будет действовать в соответствии с этой доминантой. Поставленные перед ним задачи или открывающиеся возможности он будет рассматривать преимущественно сточки зрения возможности зарабатывания денег.

Высокая отдача от работников возможна лишь в том случае, если они будут заинтересованы в конечном результате и будут положительно относиться к выполняемой работе. Это возможно лишь тогда, когда процесс работы и конечные ее результаты позволяют человеку удовлетворить важнейшие из его потребностей. То есть тогда, когда он имеет высокий уровень трудовой мотивации.

Обобщенная простейшая модель мотивированного поведения приведена на рисунке 1.

Рисунок 1 - Простейшая модель мотивированного поведения (составлено авторами по [1-4])

Руководителю, желающему воздействовать на трудовую мотивацию подчиненных, в этой работе обходимо сделать пять шагов для того, чтобы добиться желаемого результата:

1) оценка потребностей работников, определяющих их рабочее поведение, отношение к работе и к рабочим заданиям;

2) определение тех факторов, которые влияют на трудовую мотивацию работников, определяя их отношение к работе, степень заинтересованности в конечных результатах и готовность работать с полной отдачей;

3) выработка таких мер воздействия, построение такой мотивирующей рабочей среды, которая способствует высокой заинтересованности в конечных результатах, позитивному отношению к выполняемой работе и к организации;

4) воздействие на трудовую мотивацию с учетом индивидуальных особенностей работника;

5) оценка эффективности выбранных мер воздействия и их корректировка в случае необходимости.

Исторически сложившийся еще в давние времена подход к мотивации получил название метода «кнута и пряника» [10]. Суть этого подхода очень точно отражает социальную философию, которая господствовала в обществе на протяжении многих столетий. Всех, кого можно заставить работать с помощью кнута, то есть под угрозой наказания, следует мотивировать именно так. Там же, где наказывать опасно или невозможно, следует использовать поощрение. В средних ситуациях следует комбинировать поощрения и наказания. Это отчетливо видно на примере различия методов мотивации в античном обществе или в средние века. Если податные сословия зачастую работали из страха перед наказанием, то воины и феодалы служили за награды или привилегии.

Хотя современные теоретики считают, что руководители во времена, предшествовавшие появлению «научных» концепций мотивации, действовали неправильно, тем не менее приемы, которыми они пользовались в тех условиях, часто были весьма эффективными. Поскольку эти приемы «работали» и применялись много тысяч лет, в отличие от нескольких десятилетий существования современных теорий, первоначальные концепции мотивации глубоко укоренились в современной культуре [10]. Многие руководители все еще испытывают сильное влияние этих концепций. Однако сегодня использование этих подходов далеко не всегда обеспечивает достижение желательного результата. Люди, являющиеся подчиненными в современных организациях, часто гораздо более образованны и обеспечены, чем в прошлом. Поэтому мотивы их трудовой деятельности являются значительно более сложными, чем были даже пятьдесят лет назад, а тем более в отдаленные времена.

Научные подходы к изучению мотивационного процесса начали формироваться с XIX веке. Они связаны прежде всего с развитием психологической науки [11].

Содержательные теории мотивации основываются на выявлении внутренних побуждений (называемых потребностями), которые заставляют людей действовать так или иначе. Эти теории отражают механизмы, увязывающие поведение людей с удовлетворением их потребностей. Из рассматриваемых теорий к ним относятся: «Иерархическая теория А. Маслоу», «Теория выживания, принадлежности и роста К. Алдерфера», «Теория трех потребностей Д. МакКлелланда» и «Двухфакторная мотивационно-гигиеническая теория Ф. Герцберга».

Иерархическая теория потребностей А. Маслоу [12]. Создавая свою теорию мотивации в 40-е годы, Маслоу опирался на идею наличия у людей множества различных потребностей. Маслоу разделил эти потребности на пять основных категорий.

1) Физиологические потребности: являются необходимыми для выживания. Они включают потреб-

ности в еде, воде, жилище, одежде, отдыхе, сексуальные потребности и другое.

2) Потребности в безопасности: включают потребности в защите от физических и психологических опасностей со стороны окружающего мира и уверенность в том, что физиологические потребности будут удовлетворены в будущем. Проявлением потребности в безопасности является, например, покупка страхового полиса или поиск надежной работы с хорошими видами на пенсию.

3) Социальные потребности, иногда называемые потребностями в причастности. Это потребности в привязанности, принадлежности к какой-либо общности, одобрении со стороны других, чувстве социального взаимодействия, дружбе.

4) Потребности в уважении включают внутренние факторы уважения, такие как самоуважение, самостоятельность, компетентность, личные достижения и внешние факторы уважения статус, уважение со стороны окружающих, признание.

5) Потребности в самовыражении - потребность в самореализации, достижении предела своих потенциальных возможностей, росте как личности.

Маслоу выдвинул гипотезу, что в каждый конкретный момент поведение человека определяется самой сильной из неудовлетворенных потребностей. По мере того как очередная потребность удовлетворяется, она перестает играть мотивирующую роль и мотивирующей становится следующая потребность. При этом, по мнению Маслоу, сила потребностей понижается от физиологических потребностей к потребностям в самовыражении по ступеням иерархии потребностей. Поскольку с развитием человека как личности расширяются его потенциальные возможности, потребность в самовыражении никогда не может быть полностью удовлетворена. Поэтому и процесс мотивации поведения через потребности бесконечен.

Предложенная Маслоу иерархическая концепция мотивации достаточно логична и дает менеджерам понимание фундаментально важного факта зависимости характера формирования мотивов работников от многочисленных факторов и, прежде всего, от уровня их благосостояния (рисунок 2).

Рисунок 2 - Иерархия потребностей А. Маслоу

Концепция Маслоу получила широкую популярность, особенно среди практических менеджеров. Она соответствовала их интуитивному пониманию проблемы мотивации и была проста для понимания. К сожалению, эмпирические исследования не подтверждали абсолютную применимость этой теории в практических ситуациях.

Теория выживания, принадлежности и роста К. Альдерфера [13]. Идеи Маслоу об иерархии потребностей оказали сильное влияние на представление о том, как эффективно мотивировать сотрудников организации. Позже Клейтон Альдерфер, из Йельского университета, воспользовавшись идеями Маслоу и других авторов, сформулировал более применимый подход, который получил название «теория выживания, принадлежности и роста». Альдерфер выстроил трехуровневую иерархию потребностей, в которую включил приблизительно те же потребности, что и Маслоу, но иначе распределил их по группам. Им были выделены группы жизненно необходимых потребностей, которые включают физиологические потребности и потребность в материальной безопасности; потребности в принадлежности, которые включают все социальные потребности по Маслоу плюс потребность в социальной безопасности и потребность в социальной оценке; потребности роста, включая потребность в самооценке и самореализации (рисунок 3).

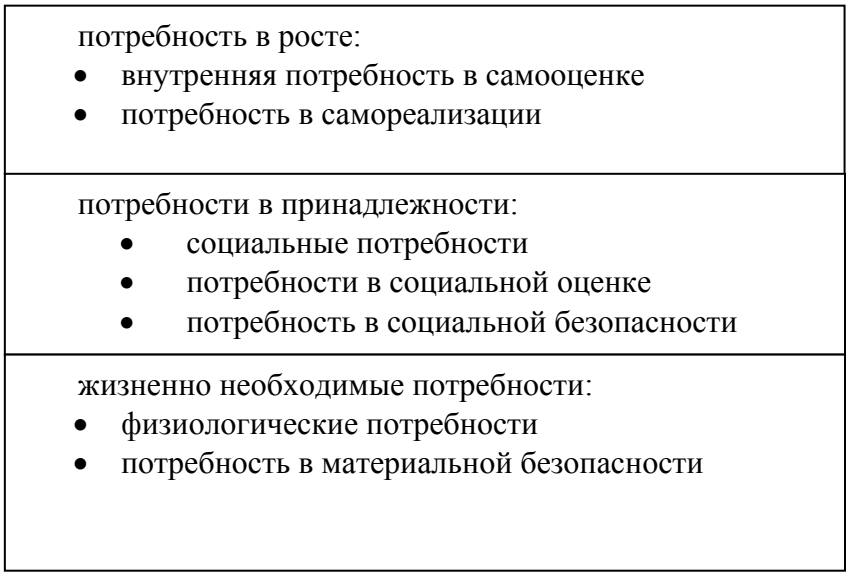

Рисунок 3 - Иерархия потребностей по К. Альдерферу

Для понимания альдерферовской теории ключевыми являются четыре компонента: последовательность удовлетворение, разочарование (фрустрация), обратная последовательность разочарование, устремление.

Первый компонент - последовательность удовлетворения - согласуется с положением Маслоу о том, что потребности высших уровней приобретают возрастающую важность по мере того, как удовлетворяются потребности более низких уровней.

Второй компонент - разочарование - проявляется тогда, когда индивид попытался удовлетворить некоторые конкретные потребности, но потерпел неудачу. В результате разочарование может сделать удовлетворение не достигнутой потребности для персоны даже более важным, несмотря на то, что эта персона может вновь потерпеть неудачу в ее достижении.

В случае повторной неудачи третий компонент - обратная последовательность разочарования - может привести персону, потерпевшую повторное разочарование, к сдвигу внимания в сторону потребностей более низкого уровня, более конкретных и достоверных.

Последний компонент - устремление - фиксирует, что рост представляет собой внутренний фактор удовлетворения. Чем в большей степени персона растет и развивается, тем в большей степени она стремится к росту. Поэтому чем в большей степени персона удовлетворяет потребности в росте, тем в большей степени заинтересована, чтобы удовлетворять их.

Из рассмотренных выше двух теорий потребностей концепция Маслоу известна более широко и чаще применяется в организациях. Модель же Альдерфера является потенциально более применимой из-за того, что обеспечивает более современное рассмотрение и использование более глубоких знаний о человеческих потребностях и их роли в организациях.

Приобретенные потребности. Теория трех потребностей Д.МакКлелланда [14]. Опираясь на работу Мюррея, исследователи Девид МакКлелланд и Джон Аткинсон внесли свой вклад в понимание важной роли потребностей в успехе, причастности и власти для деятельности организаций. Каждая из названных потребностей может оказаться мощным фактором мотивации работников.

Потребность в успехе предполагает стремление к достижению трудных и увлекающих целей. Индивиды, для которых в высокой степени характерна потребность в успехе, получают удовлетворение, достигнув результата, независимо от того, заметил ли это кто-нибудь или нет. Если сопоставить приобретенные потребности по МакКлелланду с потребностями в иерархии Маслоу, то потребность успеха находится где-то посередине между потребностью в уважении и потребностью в самовыражении.

Потребность в причастности выражается в стремлении к теплым и дружеским отношениям с другими людьми. Люди с сильно выраженной потребностью в причастности любят работать в тесном контакте и кооперации со своими сотрудниками. Потребность в причастности по МакКлелланду схожа с социальными потребностями по Маслоу. Люди, которые в высокой степени обладают потребностью в причастности, бывают удовлетворены организационной ситуацией, которая обеспечивает социальные возможности. Поэтому они предпочитают работать в близком контакте с сотрудниками или клиентами. В случае если руководители и сотрудники одобряют, уважают и вознаграждают хорошую работу, работники с высоким уровнем потребности в причастности мотивированы действовать так, чтобы они могли получить признание и уважение.

Потребность во власти связана с внутренним стремлением человека контролировать других людей и влиять на их поведение. В зависимости от того, как эта потребность используется, она может оказывать чрезвычайно позитивное или негативное воздействие на управленческий успех.

Существует два типа власти, каждый из которых (или их комбинация) могут удовлетворить эту потребность:

1) стремление к личной власти предполагает стремление к доминированию над остальными для

того, чтобы добиться этого доминирования;

2) социализированное стремление к власти предполагает обретение власти как средства добиться группового успеха. Люди, стремящиеся к такой власти, используют ее для мотивации и позитивного влияния на других, а также для обеспечения достижения групповых целей.

В обычных условиях компании должны стараться уклоняться от найма на работу искателей личной власти. Напротив, людей, которые обладают социализированным стремлением к власти, следует тщательно искать и готовить для важных руководящих ролей, которые позволят им использовать власть на пользу организации.

Двухфакторная мотивационно-гигиеническая концепция Ф. Герцберга [15]. Эту теорию сформулировал американский психолог Фредерик Герцберг на основе данных интервью, взятых на различных рабочих местах, в разных профессиональных группах и в разных странах. Интервьюируемых просили описать ситуации, в которых они чувствовали удовлетворенность или, наоборот, неудовлетворенность работой. Ответы опрашиваемых были классифицированы по группам. Изучая собранный материал, Герцберг пришел к выводу, что удовлетворенность и неудовлетворенность работой вызываются различными факторами. Один характеризует связь между факторами и уровнем неудовлетворенности работников, а другой - между факторами и уровнем удовлетворенности. Причем факторы в обоих случаях – разные. Первую группу факторов Герцберг назвал факторами контекста, или гигиеническими факторами, а вторую - мотиваторами. Гигиенические факторы связаны со средой, в которой осуществляется работа, а мотиваторы - с самим характером и сущностью работы. Согласно Герцбергу, при отсутствии или недостаточной степени присутствия гигиенических факторов у человека возникает неудовлетворенность работой. Однако, если они достаточны, то сами по себе не вызывают удовлетворения работой и не могут мотивировать человека на что-либо. Если факторы контекста создают плохую ситуацию, то работники испытывают неудовлетворенность, но и в лучшем случае эти факторы не приводят к большой удовлетворенности работой, а дают скорее нейтральное отношение (рисунок 4).

Мотиваторы, вызывающие удовлетворенность работой, связываются с содержанием работы и потребностями личности в самовыражении. Отсутствие или неадекватность мотиваторов не приводит к неудовлетворенности работой. Но их наличие в полной мере вызывает удовлетворение и мотивирует работников на повышение эффективности деятельности (рисунок 5).

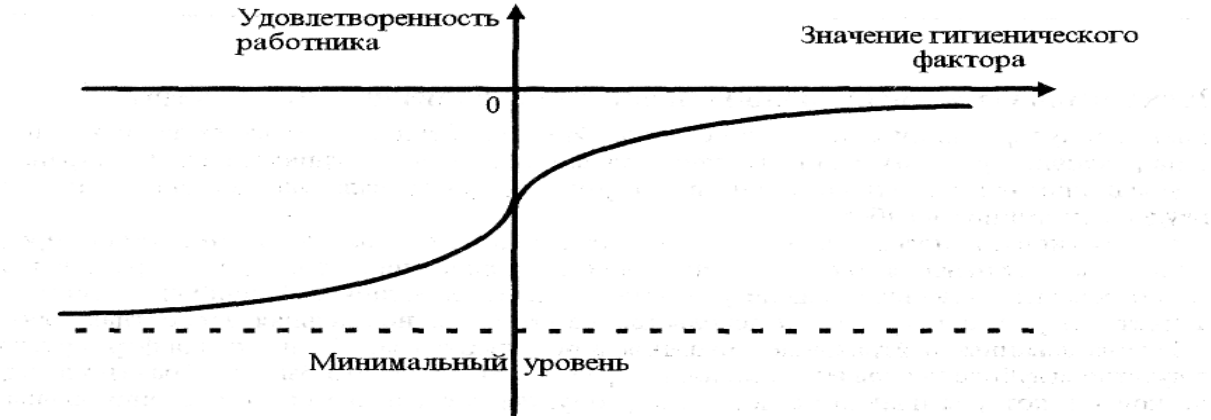

Рисунок 4 - Механизм снижения неудовлетворенности работников под воздействием гигиенических факторов (концепция Ф. Герцберга)

К гигиеническим факторам Герцберг отнес:

1) способ управления;
2) политику компании;
3) отношения с непосредственным руководителем;
4) условия труда;
5) заработную плату;
6) отношения с сотрудниками;
7) отношения с подчиненными;
8) статус;
9) безопасность.

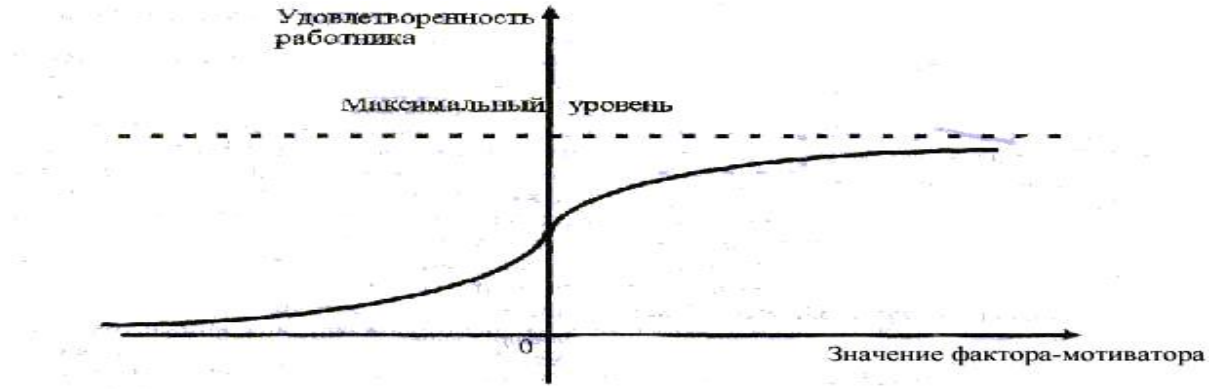

Рисунок 5 - Механизм формирования удовлетворенности работников под воздействием факторов-мотиваторов (концепция Ф. Герцберга)

К факторам-мотиваторам Герцберг отнес:

1) достижения;
2) признание успеха;
3) работа как таковая (интерес к работе и заданию);
4) ответственность;
5) продвижение по службе;
6) профессиональный рост.

Применение концепции Герцберга предполагает двухстадийный процесс для управления удовлетворенностью и мотивацией работников. Сначала менеджеры должны обратиться к гигиеническим потребностям, обеспечить удовлетворение относительно базисных потребностей работников и снять их неудовлетворенность. Когда эти условия достигнуты, то у работников не будет неудовлетворенности работой, и они не будут заинтересованы уклоняться от работы или работать плохо. Далее менеджеры могут переходить ко второй стадии и обращаться к удовлетворению значительно более мощных потребностей-мотиваторов. Если мотиваторы игнорируются, то достигнуть долговременного удовлетворения и высокой мотивированности будет затруднительно. В случае же, когда потребности - мотиваторы удовлетворяются, работники чувствуют себя удовлетворенными и мотивированы работать хорошо.

Процессуальные тории мотивации [16]. Процессуальные теории мотивации основываются в первую очередь на том, как ведут себя люди. При этом учитываются такие факторы, как восприятие человеком ситуации, его способность к обучению и познанию окружающей действительности. Ниже мы рассмотрим две теории, относящихся к этой группе - «Теорию ожиданий В. Врума» и «Теорию справедливости С.Адамса».

Теория ожиданий В. Врума. Теория ожиданий утверждает, что индивиды имеют тенденцию действовать тем или иным образом на основе ожидания того, что за этими действиями последует вознаграждение и что это вознаграждение будет привлекательно для индивида. Теория основывается на использовании трех переменных или отношений:

1) взаимосвязи между затратами труда и результатами: оценивается субъективным ожиданием того, что затрата определенного количества усилий приведет к получению необходимого результата;

2) взаимосвязи между результатом и вознаграждением: оценивается степенью уверенности индивида в том, что достигнутый в обусловленных пределах результат приведет к получению желательного вознаграждения;

3) привлекательности (валентности) вознаграждения: полезности, связываемой индивидом с потенциальным результатом или вознаграждением, которые могут быть получены в результате выполнения работы. Она рассматривается в качестве цели или потребности индивида.

Теория ожиданий базируется на положении о том, что наличие активной потребности не является единственным необходимым условием мотивации человека для выполнения определенной работы. Человек должен также надеяться на то, что выбранный им тип поведения действительно приведет к удовлетворению его потребностей или приобретению желаемого. Важное значение для этой теории имеет понятие ожидания.

Ожидание можно рассматривать как оценку данной личностью вероятности определенного события.

Ожидание измеряется индивидом с помощью так называемой субъективной вероятности, которая имеет значение 1, если индивид абсолютно уверен в том, что событие наступит и 0 - если он уверен, что событие не наступит. Соответственно, значения в интервале от 1 до 0 эта вероятность принимает по мере того, как уверенность индивида в том, что событие состоится, падает.

В рамках этого подхода уровень мотивации может быть оценен количественно. Если через P_1 обозначить субъективную оценку вероятности того, что работник сможет достигнуть заданного результата при определенных затратах труда; через P_2 - субъективную оценку вероятности выплаты обусловленного вознаграждения при достижении заданного результата, а через P_3 - субъективную вероятность соответствия вознаграждения осознаваемой потребности работника, то уровень мотивации может быть оценен по формуле:

$$M=P_1*P_2*P_3$$

Эта формула наглядно демонстрирует, что мотивация отлична от нуля только в случае если наемный работник рассматривает все включенные в формулу субъективные вероятности как существенно большие нуля. Иначе говоря, он должен

расценивать работу как выполнимую, работодателя - как субъекта, выполняющего свои обязательства, а вознаграждение - желанное.

Теория справедливости С. Адамса и ее применение в практике управления. Разработанная Стейси Адамсом «теория справедливости» постулирует, что каждый человек субъективно определяет отношение полученного вознаграждения к усилиям, затраченным на выполнение работы, а затем соотносит это отношение с аналогичным отношением, которое складывается для других людей, выполняющих аналогичную работу. Если такое сравнение приводит работника к выводу, что эти относительные величины приблизительно равны, ситуация субъективно воспринимается как справедливая. Если же сравнение показывает дисбаланс, то человек считает, что имеет место несправедливость. В этом случае у работника может возникнуть психологическое напряжение: работник может прийти к выводу, что ему недоплачивают или переплачивают. В результате у работника может возникнуть стремление снять напряжение и для восстановления справедливости устранить дисбаланс (таблица 2).

Таблица 2

Варианты ситуаций, которые возникают с точки зрения справедливости вознаграждения для работника по С. Адамсу

Вознаграждение А Вклад А	Вознаграждение Б Вклад Б	Несправедливость (недоплата)
Вознаграждение А Вклад А	Вознаграждение Б Вклад Б	Справедливость
Вознаграждение А Вклад А	Вознаграждение Б Вклад Б	Несправедливость (переплата)

В этой ситуации важное значение имеет выбор работником объекта для сравнения. В теории принято выделять три категории работников по их поведенческим стереотипам, определяющим выбор референтной группы: ориентированные «на прочих», ориентированные «на систему», ориентированные «на себя» [16].

Работники, которые относятся к первой категории, сравнивают себя с различными индивидами, выполняющими аналогичную работу в той же организации, в других организациях, включают в рассмотрение своих друзей, соседей и тому подобных, то есть их референтная группа является предельно широкой.

Работники, которые ориентируются «на систему» рассматривают политику и процедуры оплаты труда в своей организации, как теоретически, так и фактически существующие. Для работников этого типа характерно рассмотрение организации в терминах распределения уровней зарплат, т.е. их референтная группа - организация, в которой он работает.

Категория работников, которые ориентированы «на себя», имеют обыкновение обращаться к анализу исключительно собственного соотношения «вознаграждение / вклад». Они сравнивают эту величину, исключительно с собственным прошлым опытом и прошлой работой. В этом случае референтная группа самая узкая - сам работник.

Таким образом, можно сформулировать существенный вывод из теории справедливости: мотивация работников зависит от относительного вознаграждения не в меньшей степени, чем от абсолютного. Как только работники ощущают несправедливость, они будут действовать, чтобы скорректировать ситуацию.

Результатом может стать большая или меньшая производительность труда, повышение или снижение качества результатов деятельности компании, увеличение прогулов или увольнение работников по собственному желанию.

Выводы и предложения.

Исследование подходов к применению методов повышения трудовой мотивации персонала показало, что содержательные теории мотивации базируются на потребностях и связанных с ними факторах, определяющих поведение людей, а процессуальные теории мотивации концентрируются на причинах, по которым люди выбирают определенное поведение, причинах того, почему они реагируют на организационные события так, как они реагируют.

Как любые теоретические концепции, отражающие сложные многогранные явления, каждая из этих теорий в современный период должна рассматриваться компанией не как альтернативный подход к интерпретации событий, а как дополняющие друг друга модели.

Содержательные и процессуальные теории мотивации, при совместном рассмотрении, позволяют получить интегральную, наиболее адекватную картину отражаемого явления, т.е. внутреннего состояния производительных сил компании.

Литература

1. Самуэльсон Пол Э., Нордхаус, Вильям Д. Экономика, 18-е издание: Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2010. – 1360 с.;

2. Козаченко А.В. Зарубежный опыт мотивации труда [Электронный ресурс] // Управление персоналом. – 2010. – Режим доступа: http:www.ippnou.ru/article/personal/.

3. Балабанов И.Т. Анализ и планирование оплаты труда хозяйствующих субъектов. –М.: Финансы и статистика, 2014 г. –433 с.

4. Барнгольц С.Б. Экономический анализ хозяйственной деятельности на современном этапе развития. – М.: Финансы и статистика, 2012. – 562с.

5. Бухгалтерский учет и анализ в США -М.: Ист-Сервис, 2015- 254 с.

6. Генкин Б.М. Экономика и социология труда. – М.: Изд-во НОРМА, 2012. – 416 с.

7. Дембинский Н.В. Вопросы теории экономического анализа. – М.: Финансы, 2013. –356 с.

8. Дубяга Г.М. Концептуальные проблемы традиционной системы оплаты труда//Экономика и предпринимательство, 2013, №3. – С. 274-277.

9. Кравченко Л.И. Анализ финансового состояния предприятия. –Мн.: ПКФ» Экаунт», 2012. - 245с.

10. Муравьев А. И. Теория экономического анализа: проблемы и решения. - М.: Финансы и статистика, 2014. -469 с.

11. Панков Д.А. Современные методы анализа финансового положения. –Мн.: ООО» Профит», 2015. – 391 с.

12. Маслоу А. Маслоу о менеджменте: пер. с англ. Санкт-Петербург: Питер,2003. С. 53–82.

13. Теория Альдерфера: мотивация и потребности [электронный ресурс] / Режим доступа: https://lifemotivation.ru/motivation/teoriya-motivatsii-alderfera.

14. Теория мотивации Макклелланда [электронный ресурс] / Режим доступа: https://4brain.ru/blog/теория-мотивации-макклелланда/.

15. Теория мотивации Герцберга: особенности, применение [электронный ресурс] / Режим доступа: https://lifemotivation.ru/motivation/teoriya-motivatsii-gertsberga.

16. Процессуальные теории мотивации [электронный ресурс] / Режим доступа: https://discovered.com.ua/management/processualnye-teorii-motivacii/.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

Кушнір А.І.
аспірантка,
Університет митної справи та фінансів, Україна

ENSURING FINANCIAL SUSTAINABILITY OF LOCAL BUDGETS IN UKRAINE

Kushnir A.
Ph.D. Student,
University of Customs and Finance, Ukraine

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена висвітленню основних напрямів забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів в українських реаліях. Виявлено основні зацікавлені групи осіб в дослідженні та забезпеченні стійкості, а також отримані від цього переваги. Окреслено основні внутрішні та зовнішні ризики, які впливають на стійкість бюджету. Для місцевої влади основну цінність становить виявлення на управління внутрішніми ризиками. В дослідженні зазначено, що визначення ступеня значущості того чи іншого ризику є важким завданням, оскільки фактори впливу на стійкість тісно взаємопов'язані між собою. Обґрунтовано складність процесу підвищення фінансової стійкості муніципалітетів через багатофакторність досліджуваного поняття. В статті окреслено основні напрями забезпечення та підвищення фінансової стійкості. В межах даних напрямів запропоновано впровадження практичних заходів, реалізація яких надасть змогу значно покращити фінансовий стан місцевих бюджетів та збільшити їх стійкість. Крім того, дослідження показало, що дані заходи повинні відбуватися як на місцевому, так і на державному рівні.

ABSTRACT

The article is devoted to highlighting the main waus of ensuring the financial sustainability of local budgets in the Ukrainian realities. The main stakeholders in research and sustainability have been identified, as well as its benefits. The main internal and external risks that affect the sustainability of the budget are outlined. The main value of management for local authorities is the identification of internal risks. It is noted in the study that determining the degree of significance of a risk is a difficult task, because the factors of impact on sustainability are closely interrelated. The complexity of the process of increasing the financial sustainability of municipalities due to the multifactorial nature of the studied concept is substantiated. The article outlines the main directions of ensuring and increasing financial sustainability. Within these areas, the introduction of practical measures is proposed, its implementation will improve the financial condition of local budgets and increase their sustainability. In addition, the study showed that these activities should take place at both local and national levels.

Ключові слова: місцевий бюджет, фінансова стійкість, доходи, видатки, стратегія фінансової стійкості.

Keywords: local budget, financial sustainability, income, expenses, financial stability strategy.

Постановка проблеми. В сучасних умовах перед місцевими органами влади постає необхідність ефективного використання фінансових ресурсів адміністративно-територіальних одиниць для задоволення потреб населення, а також забезпечення соціально-економічного розвитку. В свою чергу, постає необхідність удосконалення системи функціонування місцевих бюджетів: забезпечення стабільності надходжень до бюджету, підвищення ефективності та раціональності видаткової частини, а також покращення бюджетного потенціалу та, як наслідок, забезпечення стійкості бюджету. Стійкість місцевого бюджету виступає як важливий індикатор оцінки фінансового стану муніципалітету (показники фінансової стійкості дозволяють всебічно оцінити бюджет), слугує інформаційною базою для виявлення ризиків для місцевого бюджету та можливість їх уникнення в майбутньому (на основі впровадження заходів щодо підвищення стійкості), та є передумовою сталого розвитку територій. Таким чином, пошук напрямів забезпечення та підвищення стійкості місцевих бюджетів має практичне значення для управлінських практик місцевої влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням розкриття сутності поняття фінансової стійкості місцевих бюджетів було присвячена значна кількість наукових праць як українських, так і зарубіжних авторів, до яких входять: Г.О. Нікіфорова, І. М. Камінська, Т.Ю. Коритько, Л. Пікман, І. Микитюк, С.В. Гиляровська, Л. Крас, Б. Доллері, С.Я. Бугіль, Ч. Хуан, Ю. Хо, А. Шик та інші. Проблематика підходів до оцінювання стійкості місцевих бюджетів була висвітлена в працях Т. А. Далєвської, І. Л. Долозіної, Н. А. Костирко, Н. В. Старостенко, І. В. Ускова, В. І. Щербакова, Є. Горіної та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак питання присвячені напрямам забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів залишаються недостатньо розкритими, особливо в українській економічній літературі. Більш розробленим це питання є у зарубіжній літературі, проте залишається невисвітленим визначення практичних рекомендацій щодо забезпечення стійкості бюджетів в українських реаліях.

Мета статті полягає у визначенні основних напрямів забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Фінансова стійкість місцевого бюджету є багатофакторним комплексним поняттям, яке характеризується здатністю: 1) стабільно за рахунок внутрішніх фінансових ресурсів забезпечувати платоспроможність та збалансованість місцевих бюджетів; 2) самостійно та постійно забезпечувати фінансовими ресурсами соціально-економічний розвиток території незалежно від міжбюджетних трансфертів; 3) вчасно й у повній мірі залучати місцевими органами влади власні кошти для виконання покладених на них функцій та надання населенню високого рівня суспільних благ [9].

Фінансову стійкість місцевого бюджету можна розглядати з позиції поточної та довгострокової стійкості. Поточна стійкість пов’язана зі здатністю бюджету адаптуватися до змін внутрішнього і зовнішнього середовища, а також із забезпеченням виконання зобов'язань, та передбачає стабільність і передбачуваність доходів та видатків, що інколи розглядається як збалансованість бюджету. Забезпечення поточної стійкості місцевого бюджету є метою управління місцевими фінансами в короткостроковому періоді. Критеріями такої стійкості є: забезпечення повністю і в строк поточних платежів до місцевого бюджету; своєчасне покриття зобов’язань і недопущення заборгованості перед бюджетною сферою; забезпечення нормальної ліквідності. Довгострокова стійкість бюджету характеризується позитивною динамікою фактичних і прогнозних характеристик його основних параметрів і орієнтована на формування бюджетного потенціалу території залежно від стратегії розвитку бюджетної системи України. Вона забезпечується за рахунок відповідної конструкції місцевого бюджету, тобто наявності в ньому таких прогресивних елементів (зокрема, бюджету розвитку), які підвищують опір деструктивним зовнішнім діям, а також забезпечують формування основних параметрів мікро- і макросередовища відповідно до цілей і завдань регіонального розвитку. Для місцевих бюджетів важливо досягнення як поточної, так і дострокової стійкості [7; 10].

Цінність проведення дослідження та забезпечення стійкості місцевих бюджетів виражається інтересами та позитивними наслідками для зацікавлених груп: держави; місцевих органів влади; внутрішніх та зовнішніх інвесторів, міжнародних організацій; населення (рис.1 та рис.2). Проведення комплексного аналізу стійкості місцевих бюджетів та впровадження способів її підвищення матиме значні позитивні наслідки насамперед для місцевих органів влади та населення.

Рис. 1. Зацікавлені групи населення щодо проведення аналізу стійкості місцевих бюджетів
Джерело: розроблено автором

До основних переваг досягнення фінансової стійкості місцевими бюджетами можна віднести [5]: гнучкість для прийняття обґрунтованих рішень органами місцевої влади; місцеве самоврядування залишається у здоровому фінансовому стані; справедливий розподіл державних ресурсів між поточними та майбутніми поколіннями; доступне фінансування для обслуговування, заміни та модернізації активів, що використовуються для надання послуг громаді, а також ефективний розвиток інфраструктури; досягнення бачення щодо створення інноваційних, динамічних адміністративно-територіальних одиниць майбутнього. Крім того, держава та інвестори також матимуть переваги від дослідження та забезпечення стійкості місцевих бюджетів. В той же час процес підвищення стійкості є складним та включає в себе багато кроків, що пов'язано з великою різноманітністю факторів, що впливають на стійкість.

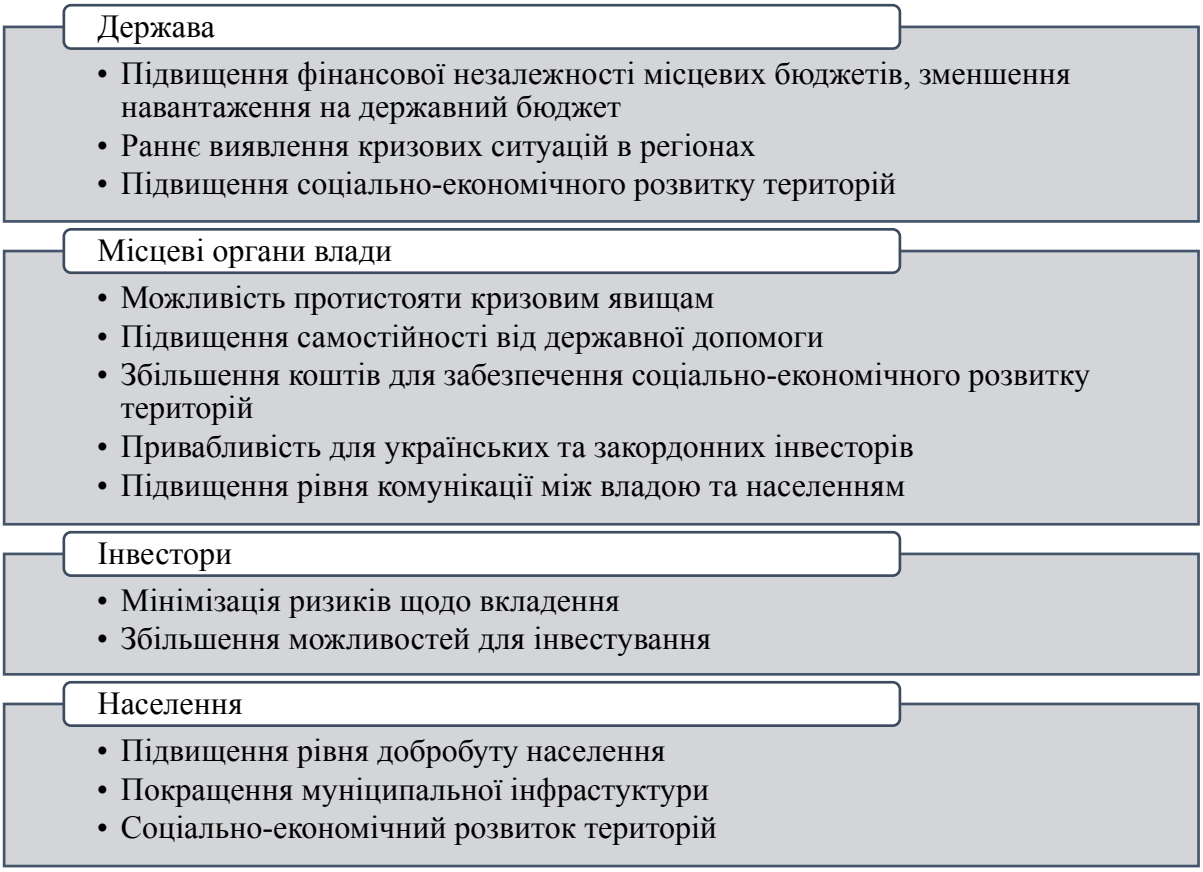

Рис. 2. Зацікавлені групи населення в підвищенні рівня стійкості місцевих бюджетів
Джерело: *розроблено автором.*

Визначення основних загрозливих факторів, що впливають на стійкість є важливим завданням в пошуку шляхів забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів. Б. Філіп'як [4] зазначає, що на фінансову стійкість місцевого бюджету та місцевого самоврядування значною мірою впливають такі фактори: рівень доходу; незалежність в прийнятті рішень підрозділами місцевого самоврядування; стандарти виконання завдань, покладених на органи місцевого самоврядування та їх оцінка; соціальний вибір та його корисність; стабільність законодавчої системи; циклічні економічні зміни; борг тощо.

На стійкість місцевих бюджетів впливає досить велика кількість різноманітних чинників, як внутрішніх, так і зовнішніх. Зовнішні ризики передбачають, що причини фінансових негараздів є зовнішніми для місцевих органів влади та перебувають поза їх контролем (наприклад, скорочення економічного зростання, урбанізація, демографічні зміни, безробіття, бюрократія та незадовільне законодавство, тіньова економіка, інфляційні процеси, стан грошово-кредитної, фінансової та банківської систем, економічне становище держави, стихійні лиха тощо). Внутрішні ризики визначають реальні незадовільні фактори фінансового характеру у внутрішньому місцевому управлінні та політичному середовищі (наприклад, нераціональні та неправильні практики управління, некомпетентність та корупція серед місцевих чиновників, ухилення від сплати податків, слабкий фінансовий контроль, відсутність та помилки в коротко- та середньостроковому плануванні, обсяг підприємств та інвестиційний клімат територій тощо) [2; 10].

Схожу класифікацію надає Е. А. Захарчук, який пропонує поділяти фактори стійкості в залежності від можливості органів місцевої влади впливати на досягнення фінансової стійкості місцевих бюджетів. Так, чинники можуть бути регульованими та нерегульованими. До регульованих чинників належать фінансова забезпеченість бюджету, створення місцевої нормативно-правової бази, інвестиційна привабливість територій, рівень розвитку місцевої інфраструктури. Нерегульовані фактори поділяються на ті, які не піддаються регулюванню (державне регулювання міжбюджетних відносин, географічне розташування, природно-кліматичні умови) та на ті, які не піддаються прямому регулюванню (динаміка валового місцевого продукту, потенціал виробничого комплексу адміністративно-територіальної одиниці, стан науково-інноваційного потенціалу)[8]. Безсумнівно така класифікація факторів є необхідною для виявлення шляхів покращення стійкості бюджету, проте виникають питання щодо можливості регулювання місцевими органами влади таких чинників, як створення місцевої нормативно-правової бази та рівень розвитку місцевої інфраструктури. Так, в будь-якому разі нормативно-правова діяльність місцевої влади регулюється на державному рівні, тобто діяльність місцевої влади можлива відповідно до вищих законодавчих документів і в тих рамках, які вони встановлюють. В свою чергу, розвиток місцевої інфраструктури також безпосередньо залежить

від фінансових можливостей та поточного фінансового стану територіальних одиниць. Звісно розвиток місцевої інфраструктури позитивно впливає на стійкість бюджетів, тим не менш для покращення інфраструктури необхідні ресурси, які при низькій фінансовій стійкості є обмеженими.

Загалом всі фактори як зовнішні та внутрішні, регульовані та нерегульовані тісно пов'язані один з одним. Так, на фінансову стійкість впливає наповненість дохідної частини бюджету, яка в свою чергу залежить від законодавчої бази (зовнішній фактор) та від фінансового контролю (внутрішній фактор). В той же час законодавча база може формуватися під впливом певних політичних та економічних факторів. Крім того, на дохідну базу матиме вплив такі нерегульовані фактори, як географічне розташування, клімат, наявність природних ресурсів. Вище сказане підтверджується дослідженням проведеним зарубіжними вченими [3], найважливішим висновком, якого було те, що база доходів муніципалітетів у значній мірі залежить від зовнішніх факторів, тобто фіскальної політики центрального уряду, збільшує ризик виникнення фінансових труднощів через нестабільність цих факторів. Таким чином, всі перераховані фактори разом будуть прямо чи опосередковано впливати на фінансову стійкість місцевого бюджету і визначити найважливіші фактори є складним завданням. Для органів місцевої влади при дослідженні та пошуку шляхів підвищення стійкості бюджету ключову роль безумовно становлять внутрішні фактори (на які вони можуть впливати), при цьому важливим є вивчення та врахування й інших факторів.

При пошуку шляхів забезпечення та підвищення фінансової стійкості місцевих бюджетів можна виділити такі основні напрями:

– покращення механізму оцінювання стійкості місцевих бюджетів;

– ефективне застосування інструментів фінансового менеджменту, які в перспективі впливають на фінансове здоров'я муніципалітетів;

– використання стратегічного планування для забезпечення стійкості місцевих бюджетів;

– впровадження засобів та принципів ефективного організаційного менеджменту в органах місцевої влади;

– загальнодержавні заходи щодо забезпечення сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Покращення механізму оцінювання стійкості місцевих бюджетів є важливим для ранньої діагностики кризових станів та можливості їх уникнення, а також правильної оцінки фінансового стану територій. На даному етапі розвитку української та зарубіжної літератури, а також державних управлінських практик не існує єдиної методології дослідження стійкості бюджетів, що зумовлено наявністю багатьох факторів впливу на стійкість (необхідність розрахунку багатьох показників), необхідністю залучення значних фінансових та людських ресурсів, відсутністю нормативно-правової бази з даного питання тощо. В результаті цього значно ускладнюється як проведення органами місцевої влади аналізу фінансової стійкості своєї адміністративно-територіальної одиниці, так і порівняння місцевих бюджетів один з одним. В свою чергу, вчені Клоха та ін. [6] визначили деякі проблеми, властиві всім загальносистемним наборам порівняльних фінансових показників місцевого самоврядування. По-перше, індекси показників містять занадто багато змінних, що обмежує можливість оцінити, які є найбільш важливими, або об'єднати їх у більш зручний та зрозумілий склад. По-друге, значна проблема полягає у різному тлумаченні змінних деяких показників. Також, негативним є застосування середніх значень фінансових коефіцієнтів до кожної місцевої ради при різних преференцій для муніципалітетів. Важливою проблемою є зосередження оцінки на абсолютних, а не відносних значеннях показників: місцеві бюджети можуть при розрахунках мати задовільні абсолютні значення показників, але тим не менше бути нестійкими при розрахунку відносних. Для системи порівняльних фінансових показників місцевих бюджетів негативним становить неможливість зосередити увагу на одному населеному пункті, оскільки для того, щоб дослідити відносний стан фінансового здоров'я муніципалітету, необхідно провести розрахунки для всіх місцевих бюджетів, що є складним та обтяжливим процесом. Нарешті, потрібно розуміти, що проведення такої оцінки потребує багато фінансових ресурсів.

Таким чином, для українських реалій розроблення та проведення рейтингування місцевих бюджетів за показниками фінансової стійкості на рівні держави має значні ускладнення. Тому, першочерговим є забезпечення якісного розрахунку фінансової стійкості місцевих бюджетів для практичного використання саме місцевою владою. В даному напряму необхідним постає визначення основних показників стійкості та їх нормативних значень з боку державної влади. На нашу думку, доцільним є розробка методичних рекомендацій Міністерством фінансів України щодо основних фінансових показників ефективності, платоспроможності, збалансованості та самостійності бюджету, оскільки наявні системи оцінювання стійкості різняться як за сукупністю коефіцієнтів, так і за методом їх розрахунку. Наступним кроком може слугувати впровадження алгоритмів розрахунку даних показників в програмне забезпечення діяльності місцевих бюджетів. На сьогодні місцеві фінансові управління використовують в своїй діяльності різне програмне забезпечення, яке значно полегшує роботу з управлінням та контролем бюджетного процесу. Так, в Україні Міністерством фінансів розроблено та впроваджено в дослідну експлуатацію комп'ютерну програму «Інформаційно-аналітична система управління плануванням та виконанням місцевих бюджетів «LOGICA» (ІАС «LOGICA»), яка є інструментом для здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії бюджетного процесу щодо місцевих бюджетів [11]. Зазвичай функціонал даних програм є досить знач-

ним, але спрямований на аналіз абсолютних показників діяльності розпорядників бюджетних коштів та контроль за бюджетним процесом тощо, без врахування відносних показників результативності місцевих бюджетів. Розширення програмного забезпечення можливістю розрахунку відносних показників фінансового стану дозволило б значно спростити процес дослідження та забезпечення стійкості місцевих бюджетів.

Важливим завданням для органів місцевої влади для забезпечення стійкості бюджету є ефективне управління фінансовими ресурсами територій, що в свою чергу вимагає покращення організаційного менеджменту. Приймаючи важливі фінансові рішення, важливо, щоб місцева влада враховувала наслідки їх впливу на показники фінансового стану муніципалітету та пов'язані з ними цілі. Відповідно до рекомендацій, наданих Сертифікованим інститутом державних фінансів та бухгалтерського обліку (CIPFA), керівники місцевої влади повинні зосередити свою увагу на таких ключових сферах [1]:

– Раціональне управління фінансами. Першим кроком є забезпечення ефективної роботи основних підрозділів фінансового управління. Це означає, що голова фінансового управління, політичне керівництво та інші особи, задіяні в управлінні бюджетним процесом чітко розуміють фінансовий стан органу влади, довгострокову фінансову стратегію, план для її реалізації та свою особисту відповідальність. В цьому контексті також, повинно бути чітке визначення фінансових ризиків для бюджету та механізми їх мінімізації для можливості обговорення і прийняття правильного курсу бюджетної політики;

– Бенчмаркінг. Одним з найпростіших та найефективніших інструментів управління фінансами є використання даних порівняльних показників, які порівнюють витрати, доходи та рівень діяльності з аналогічними органами влади. Бенчмаркінг дозволяє виявити та перейняти найкращі практики управління. Також обмін інформацією між органами місцевої влади, наприклад, може бути корисним у визначенні таких фактів, як встановлення одним постачальником різних цін для різних органів влади. Крім того, за допомогою бенчмаркінгу можна отримати інформацію про альтернативні варіанти отримання доходу та можливий вплив на цей процес.

– Управління заощадженнями. Використання фінансових резервів для забезпечення стійкості та підтримки рівня надання послуг населенню в поточному періоді матиме короткостроковий ефект. Це може призвести до необхідності жорсткішого скорочення видатків для задоволення суспільних потреб та унеможливить соціально-економічний розвиток територій в наступному періоді.

З метою забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів виникає необхідність ефективного стратегічного планування. Стратегія фінансової стійкості та довгостроковий фінансовий прогноз є невід'ємною частиною плану розвитку муніципалітету. Стратегія фінансової стійкості надає місцевій владі рекомендації щодо сталого управління фінансовими ресурсами, встановлює рамки, в яких можна приймати обґрунтовані та стійкі фінансові рішення, формулює виклики та можливості, з якими стикається муніципалітет та встановлює чіткий хід дій щодо забезпечення фінансової стійкості [5]. Вона повинна включати такі стадії: вирішення організаційних питань щодо розробки стратегії, оцінка поточного стану муніципалітету, розробка стратегії, упровадження стратегії та перегляд стратегії (рис. 3).

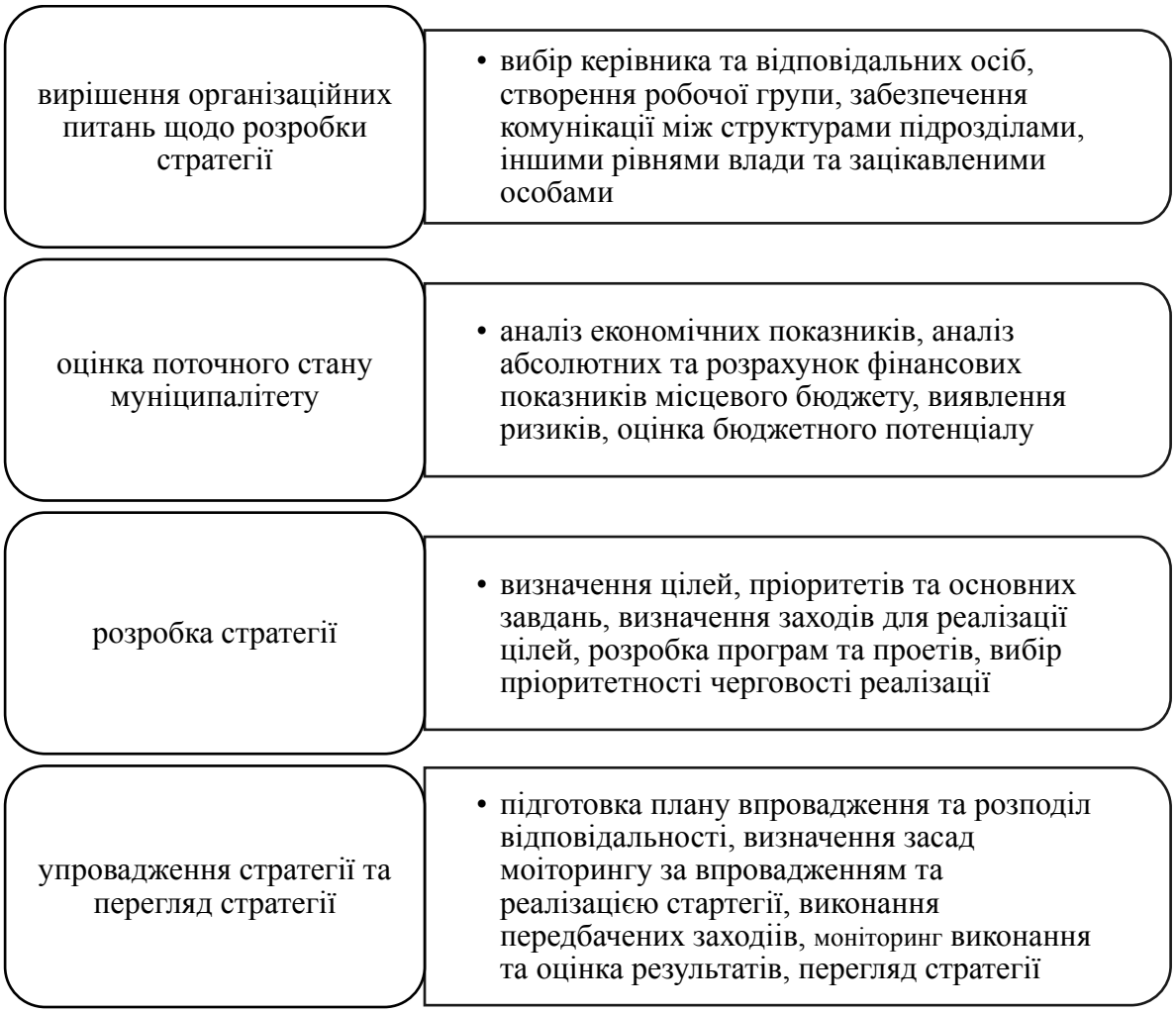

Рис. 3. Стадії розробки та реалізації стратегії фінансової стійкості місцевих бюджетів
Джерело: *розроблено автором.*

Загалом можна виділити такі основні заходи в сфері управління фінансами адміністративно-територіальними одиницями для забезпечення стійкості:

1) заходи, спрямовані на збільшення доходів місцевих бюджетів;

Збільшення доходів місцевих бюджетів повинно відбуватися з використанням як податкових, так і неподаткових важелів. З податкових важелів доцільним буде перегляд ставок за місцевими податками та зборами в межах Бюджетного кодексу України і в залежності від цілей місцевої влади. З неподаткових інструментів можна використовувати такі, як ефективний контроль за дотриманням бюджетного процесу на місцях; інвентаризація та реалізація майна, що знаходиться на балансі муніципалітету; проведення заходів з виявлення та ліквідації нелегальної зайнятості тощо. Крім того, збільшенню доходів будуть сприяти покращення інвестиційної привабливості територій та сприятливий бізнес-клімату.

2) заходи, спрямовані на оптимізацію видаткової частини бюджету;

Для оптимізації видатків з місцевих бюджетів необхідна реалізація таких заходів, як забезпечення ефективного та раціонального планування на основі програмно-цільового методу; посилений контроль за використанням бюджетних коштів та дотриманням бюджетного законодавства; адресність державної допомоги; залучення приватного сектору до надання муніципальних послуг та поліпшення інфраструктури територій; залучення громадськості до бюджетного процесу тощо.

3) заходи, спрямовані на підвищення інвестиційної привабливості територій та створення сприятливого бізнес-клімату.

Інвестиційний процес на місцевому рівні спрямований на вирішення різних завдань. Передусім вкладення в муніципальну сферу орієнтовані на забезпечення населення міст новими, додатковими або поліпшеними громадськими послугами, створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури та забезпечення модернізації наявної інфраструктури; зниження вартості та поліпшення якості будівництва, експлуатації та обслуговування; забезпечення вчасного й адекватного обслуговування впродовж усього строку служби активів; використання досвіду та технологій приватного сектору; поповнення бюджетів завдяки збільшенню податкової бази [12].

Інвестиційні ресурси залучають за допомогою таких інструментів [12]:

– публічно-приватне партнерство (стале співробітництво між органами влади, зокрема й муніципального рівня, і підприємствами приватного сектору з метою генерування ресурсів для реалізації інфраструктурних проєктів);

– лізинг;

– компенсації впливу — інструменти, що дають змогу синхронізувати темпи розвитку муніципальної інфраструктури з динамікою житлової та комерційної забудови, а також компенсувати негативний вплив зовнішніх чинників, наприклад промислового забруднення довкілля, на місцевий розвиток;

– місцеве інвестування в соціально-економічний розвиток —населення зі своїми заощадженнями стають головними вкладниками в інвестиційні проєкти, реалізовувані на території громади;

– проєктне фінансування.

Висновки та пропозиції. Процес забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів є складним багатокомпонентним процесом, який потребує реалізації заходів як на місцевому, так і на державному рівні. Потрібно розуміти, що впровадження будь-яких заходів за основними напрямами підвищення стійкості потребує значних фінансових та людських ресурсів. На нашу думку, першочерговим є створення методичної основи для розрахунку стійкості, що дозволить забезпечити точне та якісне оцінювання поточного стану місцевих бюджетів та виявлення факторів впливу на них. В результаті це стане підґрунтям для розбудови та реалізації стратегії фінансової стійкості.

Таким чином, в процесі забезпечення та підвищення фінансової стійкості місцевих бюджетів можна виділити такі основні заходи:

– розробка методичних рекомендацій на рівні Міністерства фінансів України щодо основних відносних показників фінансового стану бюджету;

– покращення в сфері фінансового управління, шляхом покращення наповнюваності бюджету, оптимізації видатків та підвищення інвестиційної привабливості;

– покращення організаційного менеджменту в органах місцевої влади (використання бенчмаркінгу, чітке розуміння своїх дій та відповідальність за них для посадових осіб, інформаційне та програмне забезпечення для посадовців, чітке формування цілей та завдань);

– розробка та реалізація стратегії фінансової стійкості місцевих бюджетів, розробка прогнозу;

– продовження впровадження державних програм щодо стимулювання розвитку регіонів, проведення зваженої та ефективної бюджетної політики, боротьба з тіньовою економікою, забезпечення економічного зростання.

Список літератури

1. Building financial resilience: managing financial stress in local authorities. URL: https://www.cipfa.org/policy-and-guidance/reports/building-financial-resilience-managing-financial-stress-in-local-authorities (дата звернення: 19.07.2020).

2. Capalbo E., Grossi G. Assessing the influence of socioeconomic drivers on Italian municipal financial destabilization. Public Money & Management. 2014. Issue 34(2). P. 107-114.

3. Cohen S., Doumpos M., Neofytou E., Zopounidis C. Assessing financial distress where bankruptcy is not an option: An alternative approach for local municipalities. European Journal of Operational Research. 2012. № 218. P. 270–279.

4. Filipiak B. Wykorzystanie statystyki publicznej do oceny stabilnoĂci finansowej jednostek samorzÈdu terytorialnego. WiadomoĂci Statystyczne. 2016. Issue 11(666). P. 13–33.

5. Financial Sustainability of the New South Wales Local Government Sector TCorp Report. URL: https://www.olg.nsw.gov.au/content/tcorp-report-financial-sustainability-new-south-wales-local-government-sectorapril-2013 (дата звернення: 09.11.2020).

6. Kloha P., Weissert C. S., Kleine R. Developing and Testing a Composite Model to Predict Local Fiscal Distress. Public Administration Review. 2005. № 65(3). P. 313-23.

7. Бугіль С. Я. Фінансова стійкість та безпека місцевих бюджетів в умовах обмеженості фінансових ресурсів. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 1. С. 55-60.

8. Захарчук Е. А. Социально-экономические условия формирования финансовой устойчивости муниципальных образований: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.10. Екатеринбург, 2004. - 26 с.

9. Лисяк Л. В., Кушнір А. І. Фінансова стійкість місцевих бюджетів: теоретичний аспект. Молодий вчений. 2019. №1 (65). С. 472 – 475.

10. Микитюк І. Фінансова стійкість та безпека місцевого бюджету. Вісник КНТЕУ. 2013. № 1. С. 86-97.

11. Міністерство фінансів впровадило в дослідну експлуатацію ІАС «LOGICA». URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ministerstvo-finansiv-vprovadilo-v-doslidnu-ekspluataciyu-iac-logica (дата звернення: 18.10.2020).

12. Практичний посібник «Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування». Інвестиційні інструменти фінансування МЕР. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_3.pdf (дата звернення: 19.10.2020).

ОЦІНКА КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ КРЕДИТНИМИ УСТАНОВАМИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Лисяк Л.В.
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
Ковіня М.М.
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів, Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
Байрамов М.О.
магістрант кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро

ASSESSMENT OF BUSINESS ENTITY CREDIT CAPACITY BY CREDIT INSTITUTIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

Lysiak L.
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department State, Local and Corporate Finance, University of Customs and Financem, city of Dnipro
Kovinia M.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of State, Local and Corporate Finance, University of Customs and Finance, city of Dnipro
Bairamov M.
Master student of the Department of State, Local and Corporate Finance, University of Customs and Finance, city of Dnipro

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено теоретичні та практичні питання оцінки кредитоспроможності суб'єкта господарювання кредитними установами в Україні. З'ясовано економічну сутність кредитоспроможності суб'єкта господарювання. Визначено практичні проблемні аспекти оцінки кредитоспроможності позичальника кредитними установами в Україні. Наведено заходи щодо покращення процесу проведення оцінки кредитоспроможності позичальника на прикладі фінансово-кредитної компанії.

ABSTRACT

The article examines the theoretical and practical problems of assessing the creditworthiness of business entity in Ukraine. The economic essence of the creditworthiness of business entity is clarified. Practical problematic aspects of assessing borrower's trustability by credit institutions in Ukraine are identified. Measures to improve the assessment of borrower's creditworthiness on the example of a financial and credit company are proposed.

Ключові слова: кредит, кредитоспроможність, позичальник, оцінка фінансового стану, кредитний ризик.

Keywords: credit, creditworthiness, borrower, financial condition assessment, credit risk.

Постановка проблеми. Кризові явища в економіці України і її банківській системі призвели до значного погіршення платоспроможності суб'єктів господарювання та зростання частки проблемної заборгованості за кредитами. За таких умов здійснення оцінки кредитоспроможності позичальників, підвищення її достовірності та надійності є необхідною і надзвичайно важливою для кредитної установи умовою прийняття обґрунтованих, зважених висновків щодо надання кредитів, які сприятимуть її стійкому функціонуванню та розвитку. Це актуалізує необхідність критичного аналізу існуючих методичних підходів до оцінювання кредитоспроможності позичальників (юридичних осіб) та їх використання з урахуванням сучасного кризового стану економіки, фінансового ринку, необхідності узгодження інтересів кредитора і позичальника у забезпеченні ефективності кредитування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика сутності кредитоспроможності підприємства та її оцінки знаходиться у полі зору багатьох дослідників. Так, Н.О. Ковальчук, М.О. Паскар [7], А.С. Крутова, Н.Б. Кащена [8] приділяють увагу теоретичним аспектам сутності поняття кредитоспроможності та визначають можливі напрями покращення методів оцінки її рівня вітчизняними підприємствами-позичальниками. Л.І. Федорищина [16] спрямовує свої дослідження на визначення зв'язку фінансової стійкості банку з ефективністю побудованої методики оцінки позичальників. Н.Г. Виговська, В.Г. Виговський та Г. Сімеонова [3] доходять до висновку про важливість побудови ефективної системи оцінки кредитоспроможності позичальника як фактору зниження кредитного ризику банків. Дослідники аналізують переваги та недоліки вітчизняних методик оцінки кредитоспроможності та пропонують власну розробку

послідовності її здійснення. В.П. Пильнова [13] визначає проблеми кредитування малого бізнесу, наводить економічний механізм для визначення рівноваги ставок кредитування з урахуванням інтересів кредитора і позичальника. О.Г. Малій [10] обгрунтовує необхідність використання багатофакторного дискримінантного аналізу для оцінювання кредитоспроможності позичальника. О.М. Панченко [12] зазначає, що оцінка кредитоспроможності повинна проводитися не тільки кредитними установами, але і підприємствами в системі внутрішнього контролю. М.О. Кужелєв та М.О. Житар [98] визначають, що високий рівень кредитоспроможності підприємства є фактором забезпечення його інноваційного розвитку. К.В. Мельник [11] акцентує увагу на проблемних аспектах оцінки кредитоспроможності позичальників, враховуючи фактори зовнішнього середовища.

Водночас, серед наукової спільноти та в практичній діяльності кредитних установ, а також у нормативно-правових актах відсутні певним чином уніфіковані, прийнятні, універсальні методи оцінки кредитоспроможності суб'єкта господарювання – потенційного позичальника.

Метою статті є узагальнення та обґрунтування практичного застосування наявних методів оцінювання фінансово-кредитними установами кредитоспроможності різних груп позичальників.

Виклад основного матеріалу. На кредитному ринку навіть в умовах нестабільності існує пропозиція різноманітних послуг та операцій, що в змозі забезпечити якісний та оперативний доступ суб'єктів господарювання до грошових потоків, фінансового ринку. Водночас, великого значення при цьому набуває така властивість потенційного позичальника, як кредитоспроможність. Кредитоспроможність – це спроможність/здатність підприємства-позичальника виконувати в повному обсязі і у визначені кредитною угодою строки платежі за своїми власними зобов'язаннями за рахунок власних коштів, наявного фінансово-економічного потенціалу [2].

Оцінка кредитоспроможності має здійснюватися у чітко визначеній послідовності. Особливостями організації оцінки кредитоспроможності позичальника є: наявність чіткого алгоритму дій зі сторони фінансово-кредитної установи; наявність необхідних умов здійснення оцінки; виконання оцінки згідно з послідовними етапами [3].

У сучасних умовах вітчизняні фінансово-кредитні установи мають змогу застосовувати доволі різноманітні методи оцінки кредитоспроможності позичальника (рис. 1).

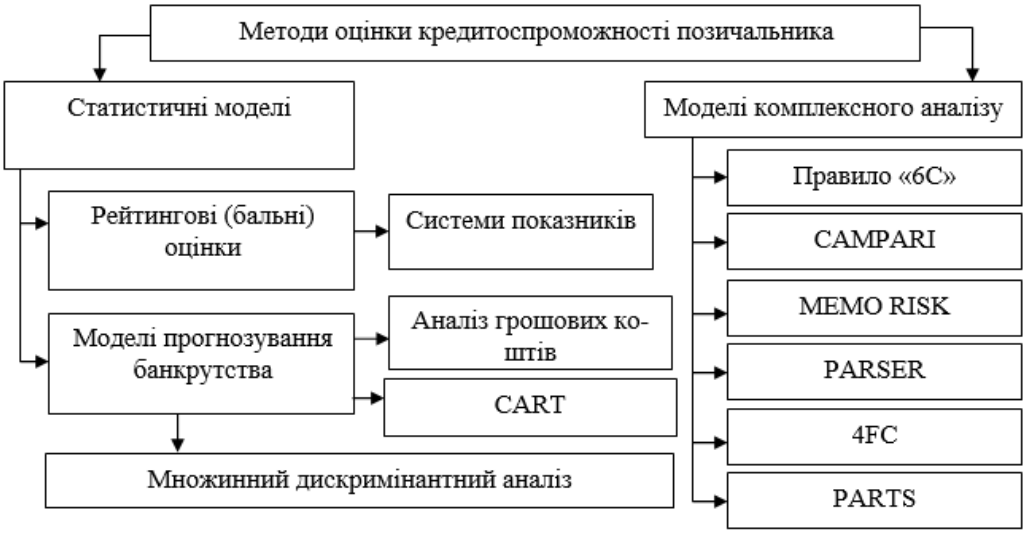

Рис. 1. Узагальнення методів оцінки кредитоспроможності позичальників (Джерело: побудовано за [3; 7; 8; 10;12; 13])

Водночас, кожна фінансово-кредитна установа адаптує існуючі методи до власних потреб та формує власну систему оцінки, виходячи з особливостей своєї кредитної політики, можливостей, спеціалізації фінансово-кредитної установи, конкретних умов договору, місця на ринку, рівня макроекономічної та політичної стабільності в країні тощо. Більшість із них використовує також «старі, широко відомі іноземні методики, нехтуючи адаптованими українськими розробками щодо оцінювання ймовірності дефолту» [9].

Ефективний механізм кредитоспроможності підприємства повинен базуватися на якісному, системному аналізі його фінансових показників, а також на оцінці ринкового середовища.

Динамічний розвиток економіки та суспільства в цілому ускладнює використання універсальних підходів/методів для оцінки конкурентоспроможності підприємства [7]. У ході подальшого дослідження будемо використовувати методику, яка містить послідовне виконання таких етапів: 1) аналіз та оцінка фінансових показників підприємства-позичальника; 2) оцінка якісних характеристик позичальника; 3) оцінка кредитних ризиків. Дана методика дозволить розробляти прогноз щодо рівня кредитоспроможності позичальника та можливості його кредитування. Розглянемо її практичне застосування на прикладі ТОВ Фінансова компанія «Є Гроші КОМ» (далі - ФК). Ця ФК надає фінансові

послуги в Україні онлайн без необхідності відвідування офісу. Продукти та послуги компанії: кредитування фізичних осіб та малого бізнесу; кредитування юридичних осіб; фінансовий лізинг; факторинг; надання гарантій та порук.

Оцінка кредитоспроможності позичальника у ФК здійснюється у такій організаційній послідовності: 1) фінансовий-економічний аналіз; 2) здійснення експертизи відділом фінансової безпеки; 3) юридична експертиза документів позичальника; 4) оцінка реального забезпечення по кредиту; 5) експертиза кредитної заявки (відділ ризик-менеджменту); 6) експертиза кредитної заявки (відділ з питань взаємодії з юридичними особами).

Проведемо оцінку кредитоспроможності позичальника ФК на прикладі підприємства ТОВ «Фірма «Беверс», яке займається виробництвом металоробних машин. Дане підприємство звернулося до ФК з наміром отримати кредит у розмірі 1250,0 тис грн строком на 3 роки на поповнення оборотних коштів. На першому етапі проводиться розрахунок основних показників фінансового стану підприємства-позичальника (яке представило компанії фінансову звітність за 2017-2019 рр.), та порівняння отриманих значень у динаміці та з нормативними вимогами (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка фінансового стану ТОВ «Фірма «Беверс»

Показники	Норматив	2017	2018	2019	Абсолютне відхилення 2019 р. від	
					2017	2018
Показники ліквідності та платоспроможності						
Коефіцієнт загальної ліквідності	1,5…2,5	3,03	2,21	1,79	-1,24	-0,42
Коефіцієнт поточної ліквідності	>0,6	0,05	0,01	0,02	-0,03	0,01
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	>0,2	0,07	0,06	0,05	-0,02	-0,01
Чистий оборотний капітал (оптимальна сума), тис грн	>0	5584	4478	3612	-1972	-866
Показники майнового стану						
Коефіцієнт зносу основних засобів	Зменшення	2,30	0,87	0,88	-1,42	0,01
Показники ділової активності						
Коефіцієнт оборотності активів	Збільшення	0,07	0,06	0,06	-0,01	0
Строк погашення дебіторської заборгованості, днів	Зменшення	52	15	49	-3	34
Строк погашення кредиторської заборгованості, днів	Зменшення	1241	2118	2571	1330	453
Коефіцієнт оборотності основних засобів	Збільшення	0,13	0,04	0,04	-0,09	0
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Збільшення	0,10	0,09	0,10	0	0,01
Показники рентабельності						
Коефіцієнт рентабельності активів	>0 Збільшення	0,02	0,02	0,03	0,01	0,01
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	>0 Збільшення	0,03	0,03	0,04	0,01	0,01
Коефіцієнт рентабельності діяльності	>0 Збільшення	0,25	0,33	0,41	0,16	0,08

Джерело: розрахунки авторів

Проведений розрахунок основних показників фінансового стану ТОВ «Фірма «Беверс» за 2017-2019 рр. демонструє, що показники ліквідності та платоспроможності підприємства-позичальника знижуються. Показники поточної та абсолютної ліквідності відхиляються від нормативних значень, що свідчить про недостатність у фірми високоліквідних коштів. Коефіцієнт загальної ліквідності за період зменшився на 1,24, та у 2019 р. становить 1,79 – значення показника повністю відповідає нормативним вимогам, але характер динаміки є негативним. Оптимальна сума чистого оборотного капіталу протягом періоду є позитивною, але має тенденцію до зниження з 5584 тис грн у 2017 р. до 3612 тис.грн у 2019 р. Таким чином, впродовж 2017-2019 рр. ТОВ «Фірма «Беверс» має проблеми з поточною ліквідністю, але загальний рівень ліквідності для виконання зобов'язань є достатнім.

Для оцінки майнового стану ТОВ «Фірма «Беверс» було розраховано коефіцієнт зносу основних засобів. Значення показника у 2019 р. становило 0,88, що на 1,42 менше, ніж у 2017 р. (отже, за цей період характер динаміки є позитивним), але на 0,01 вище, ніж у 2017 р. Оцінка показників ділової активності показала, що більшість з них впродовж досліджуваного періоду має негативну динаміку. Так, коефіцієнт оборотності активів за 2017-2019 рр. зменшився на 0,01, що вказує на зниження ефективності використання оборотних коштів. Скорочення на 3 дні за аналізовані роки строків погашення дебіторської заборгованості є позитивною

динамікою – з підприємством стали швидше розраховуватися дебітори. Але, зростання на 1330 днів строків погашення кредиторської заборгованості вказує на те, що підприємство стало повільніше розраховуватися зі своїми поточними зобов'язаннями, при цьому відмітимо, що значення показника у 2019 р. становило 2571 день. Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача) також характеризується негативною динамікою – знизився на 0,09 за період. Коефіцієнт оборотності власного капіталу характеризується сталим значенням протягом періоду і у 2019 р. становив 0,10. Аналізуючи показники рентабельності діяльності підприємства-боржника можна зробити висновки, що у 2017-2019 рр. всі показники мають позитивні значення та характеризуються динамікою до зростання.

Після оцінки значень основних показників, що характеризують фінансовий стан ТОВ «Фірма «Беверс», необхідно переходити до 2 етапу – оцінки якісних характеристик його кредитоспроможності (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка якісних параметрів кредитоспроможності ТОВ «Фірма «Беверс»

Показник оцінки кредитоспроможності	Значення параметра	Бали
Досвід функціонування у певній галузі	Більше 10 років	15
Ділова репутація	Добра/позитивна	4
Обсяг реалізації продукції або послуг, млн грн.	Більше 10 млн грн	15
Наявність маркетингового відділу	Наявність посади маркетолога у штатному розписі	7
Наявність судових рішень щодо стягнення грошових коштів на користь інших суб'єктів господарювання	До 3000 грн	2
Ємність ринку позичальника	Від 3% до 15%	2
Наявність бракованої продукції	До 3%	4
	Загальна кількість балів:	49

Джерело: складено на основі [12; 15] і розрахунків авторів

Отримана кількість балів дозволяє віднести підприємство-позичальника до І класу, що означає високий рівень кредитоспроможності підприємства та сформувати висновок: «Надати кредит». Але, поряд із внутрішньою методикою, якою користується при оцінці кредитоспроможності позичальника ТОВ Фінансова компанія «Є Гроші КОМ», необхідно відмітити, що у практичній діяльності комерційні банки та фінансові компанії України при аналізі кредитоспроможності позичальника використовують методику, викладену у «Положенні про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 № 351 [14] (далі – Положення №351).

Проведемо оцінку кредитоспроможності ТОВ «Фірма «Беверс», використовуючи методику, наведену у Положенні №351. Згідно даної методики, для визначення класу кредитоспроможності позичальника проводиться розрахунок фінансових показників, що далі використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану юридичної особи (табл. 3). ТОВ «Фірма «Беверс» відноситься до виду економічної діяльності: добувна промисловість і розроблення кар'єрів, переробна промисловість, будівництво - секції B, C, F. Використовуючи фінансову звітність фірми за 2019 р. проведемо розрахунок наведених фінансових показників

Таблиця 3

Фінансові показники, що використовуються для розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи та їх значення для ТОВ «Фірма «Беверс» у 2019 р.

Позначення	Показник	Значення фінансових показника для ТОВ «Фірма «Беверс», 2019 р.
$МК_1$	капіталу	0,55
$МК_{10}$	поточної ліквідності	1,79
$МК_{11}$	покриття боргу чистим доходом	0,00
$МК_{13}$	частки неопераційних елементів балансу	0,00
$МК_{14}$	оборотності поточних активів	14,97
$МК_{15}$	покриття фінансових витрат прибутком до оподаткування та амортизації	0,00
$МК_{17}$	покриття фінансових витрат валовим прибутком	0,00

Джерело: складено на основі [14] та власних розрахунків

Модель для даної групи (за видом економічної діяльності) має вигляд:

$$Z = 1{,}815 + 0{,}237 \cdot X_1 + 0{,}408 \cdot X_{10} + 0{,}301 \cdot X_{11} + 0{,}405 \cdot X_{13} + 0{,}494 \cdot X_{14} + 0{,}303 \cdot X_{15} + 0{,}234 \cdot X_{17}$$

Значення фінансових показників використовуються для розрахунку моделі, за якою і визначається інтегральний показник боржника. У табл. 4 представлено скорочені мінімальні та максимальні діапазони для визначення показників. Враховуючи ці дані, розрахуємо значення інтегрального показ-

ника підприємства-позичальника ТОВ «Фірма «Беверс» у 2019 р.

Z = 1,815 + 0,237·0,723 + 0,408·0,572 + 0,301·1,105 + 0,405·0,617 + + 0,494·0,952 + 0,303·(-1,190) + 0,234·(-1,773) = 1,815 + 0,18 + 0,24 + 0,34 + 0,25 + 0,47 + (-0,36) + (-0,42) = 2,52.

Відповідно до отриманого значення інтегрального показника 2,52 ТОВ «Фірма «Беверс» відноситься до «класу 3» позичальника, що означає, що «фінансовий стан задовільний», адже «абсолютні та відносні показники фінансової і бюджетної звітності погіршуються, їх динаміка впродовж попереднього та поточного звітних років є різноспрямованою; фінансові можливості свідчать про наявні труднощі зі своєчасним виконанням зобов'язань відповідно до умов договору» [16].

Таблиця 4

Показники та значення для розрахунку інтегрального показника для підприємства-позичальника ТОВ «Фірма «Беверс»

Фінансові показники	Мінімальне значення діапазону	Максимальне значення діапазону	Показники (X_i)	
K_1	42,0 %	52,0 %	X_1	0,723
K_{10}	≥ 133,2 %		X_{10}	0,572
K_{11}	-0,6 %	7,1 %	X_{11}	1,105
K_{13}	< 0,3 %		X_{13}	0,617
K_{14}	< 9915,7 %		X_{14}	0,952
K_{15}	-61,4 %	109,9 %	X_{15}	-1,190
K_{17}	< 79,9 %		X_{17}	-1,773

Джерело: розрахунки авторів

Формування механізму оцінки кредитоспроможності позичальника передбачає належний рівень його організаційного забезпечення. У ТОВ Фінансова компанія «Є Гроші КОМ» організаційна структура потребує певного удосконалення, зокрема доцільно ввести у її склад аналітичний структурний підрозділ, який буде відповідальний за визначення та оцінку кредитоспроможності потенційних позичальників та прийматиме обгрунтоване рішення про надання/відмову у наданні кредиту. Кожен працівник відділу має нести персональну відповідальність за якість та повноту проведення аналізу фінансового стану позичальника (обробку, систематизацію, аналіз отриманої від позичальника інформації, детальні розрахунки фінансових показників, зазначені в Положенні про кредитування, їх оцінку та визначення рейтингу позичальника[7]). Також зазначимо, що основний акцент при визначенні кредитоспроможності потенційного позичальника повинен робитися на основі оцінки його фінансової звітності, ділової репутації підприємства на ринку; оцінки власне ринку та ряду інших даних [15]. Можливо також проведення експрес-аналізу, що має визначатися внутрішнім Положенням ФК, при якому не здійснюється виїзд на місце фактичного місцезнаходження бізнесу потенційного позичальника, тобто оцінка будується на рейтинговій оцінці галузі та на відповідності показників заздалегідь обумовленим значенням [9].

Переваги та недоліки способів організації аналітичної роботи з оцінки кредитоспроможності, які можливі у ФК наведені у табл. 5.

Таблиця 5

Переваги та недоліки способів організації аналітичної роботи з оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника

Спосіб, орієнтований:	Зміст	Переваги	Недоліки
на зовнішній рейтинг	послуги кредитних бюро /рейтингових агентств	Відсутність витрат часу на розрахунок та формування інформаційної бази; високий професіоналізм працівників	Закритість методик рейтингування для широкої громадськості; високі затрати на оплату послуг бюро (агентства)
на внутрішній рейтинг	визначення рейтингу кредитним відділом	Особисте спілкування з клієнтом; відсутність додаткових витрат на зовнішнє рейтингування	Високі вимоги до кваліфікації; витрати часу на розрахунки та збір інформації про клієнта

Джерело: [4]

З урахуванням інформації із табл. 5, для ТОВ Фінансова компанія «Є Гроші КОМ» пропонуються такі варіанти (рис. 2).

Рис. 2. Організаційне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальників на ТОВ Фінансова компанія «Є Гроші КОМ» (складено авторами)

Проведений аналіз систем фінансових показників, які використовуються в різних методиках в Україні та в зарубіжних фінансових установах для аналізу фінансового стану потенційних позичальників, свідчить про їх неоднорідність і різноманітність. Для уникнення складності і громіздкості методики оцінки для аналізу фінансового стану позичальників найчастіше використовується обмежена (водночас, необхідна і достатня) кількість показників - коефіцієнтів: покриття, автономії, рентабельності діяльності, абсолютної ліквідності, рентабельності активів, маневреності власного капіталу, оборотності активів, оборотності дебіторської заборгованості, оборотності кредиторської заборгованості [1; 3; 5; 7-8; 13; 14; 16]. Економічний зміст фінансових показників, що входять до методики, та їхні нормативні значення для окремих видів економічної діяльності, які рекомендуються в літературних джерелах, узагальнено в табл. 6.

Таблиця 6

Фінансові показники, що включаються до методики оцінки кредитоспроможності потенційних позичальників

Умовне позначення	Назва показника	Нормативне значення по галузям економіки		
		Промисловість	Торгівля	Сільське господарство
X1	Коефіцієнт покриття	1,5-2,5	1,5-2,5	>2
X2	Коефіцієнт автономії	<0,3	<0,1	<0,5
X3	Коефіцієнт рентабельності діяльності	>0,15	>0,2	>0,1
X4	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2-0,35	0,2-0,35	>0,2
X5	Коефіцієнт рентабельності активів	>0	>0	>0
X6	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	>0,3	>0,3	>0,5
X7	Коефіцієнт оборотності активів	5	6	10
X8	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	8	12	5
X9	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	6	6	4

Джерело: узагальнено на основі [8; 13-16].

За базові галузі обрані: промисловість, торгівля та сільське господарство, оскільки, згідно зі статистичними даними, представники саме цих галузей економіки найчастіше звертаються за кредитами.

На базі порівняльного аналізу вагових коефіцієнтів фінансових показників у методиках оцінки кредитоспроможності позичальників вітчизняних і зарубіжних банків визначено середній рейтинг значущості для кожного з них і значення вагового коефіцієнта, яке відповідає певному місцю в послідовності за рангом [7, 12, 13] (табл. 7).

Таблиця 7

Вагові коефіцієнти фінансових показників у методиці оцінки кредитоспроможності позичальників банку

Умовне позначення	Назва показника	Середній рейтинг значущості в методиках	Ваговий коефіцієнт показника в моделі
X1	Коефіцієнт покриття	1	0,200
X3	Коефіцієнт рентабельності діяльності	2	0,178
X2	Коефіцієнт автономії	3	0,156
X5	Коефіцієнт рентабельності активів	4	0,133
X6	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	5	0,111
X7	Коефіцієнт оборотності активів	6	0,089
X8	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	7	0,067
X9	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	8	0,044
X4	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	9	0,022

Джерело: складено за [7, 12, 13, 16].

Враховуючи обраний алгоритм формування кредитного рейтингу, максимальна кількість балів, яку може отримати потенційний позичальник за цією методикою, дорівнює 100. Важливим є формування шкали рейтингової оцінки позичальників [6]. Відповідно розрахована шкала має 4 класи і відповідно рівень рейтингу: 1 клас - високий (>80 балів), 2 клас - вище середнього (79-52 балів), 3 клас - середній (51-20 балів), 4 клас - низький (<20 балів). Результати реалізації розглянутих методичних підходів для оцінки кредитоспроможності підприємств України пропонуємо використовувати у практичній діяльності ТОВ Фінансова компанія «Є Гроші КОМ».

Оцінимо кредитоспроможність ТОВ «Фірма «Беверс» за розглянутою методикою, яка пропонується для практичного застосування у компанії. Підприємство відноситься до галузі економки – промисловість, тому використовуємо нормативні значення відповідно до зазначених у табл. 7.

Фактичні значення показників – коефіцієнтів та їх відповідність в балах за 2017-2019 рр. представлено у табл. 8.

Таблиця 8

Фактичні значення показників – коефіцієнтів та їх відповідність в балах за 2017-2019 рр.

Умовне позначення	2017		2018		2019	
	Значення показника	Значення показника в балах	Значення показника	Значення показника в балах	Значення показника	Значення показника в балах
X1	3,03	100	2,21	80	1,79	60
X2	0,74	30	0,64	100	0,55	100
X3	0,25	100	0,33	100	0,41	100
X4	0,07	30	0,06	30	0,05	30
X5	0,02	30	0,02	30	0,03	30
X6	0,70	30	0,68	30	0,65	30
X7	0,07	20	0,06	20	0,06	20
X8	6,95	30	24,56	100	7,33	60
X9	0,28	20	0,17	20	0,14	20

Відповідно результат розрахунку наведемо у табл. 9.

Таблиця 9

Визначення класу та рівня рейтингу позичальника

Умовне позначення	2017		2018		2019	
	Значення показника в балах	Бали з урахуванням вагового коефіцієнта	Значення показника в балах	Бали з урахуванням вагового коефіцієнта	Значення показника в балах	Бали з урахуванням вагового коефіцієнта
X1	100	20	80	16	60	12
X2	30	4,68	100	15,60	100	15,60
X3	100	17,80	100	17,80	100	17,80
X4	30	0,66	30	0,66	30	0,66
X5	30	3,99	30	3,99	30	3,99
X6	30	3,33	30	3,33	30	3,33
X7	20	1,78	20	1,78	20	1,78
X8	30	2,01	100	6,7	60	4,02
X9	20	0,88	20	0,88	20	0,88
Всього балів:	55,13		66,74		60,06	
Клас	3		2		2	
Рівень рейтингу	Вище середнього		Вище середнього		Вище середнього	

Запропонована методика є ефективною, адже дозволяє швидко та відносно глибоко проаналізувати фінансово-економічний стан підприємства – потенційного позичальника.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Узагальнюючи дослідження оцінки кредитоспроможності позичальника, зазначимо, що власне оцінка передбачає вибір і застосування системи показників і критеріїв, які надійно, достовірно, всебічно охарактеризувати спроможність потенційного клієнта кредитної установи вчасно та повністю розрахуватися за своїми кредитними зобов'язаннями.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що при оцінці кредитоспроможності позичальника ТОВ Фінансова компанія «Є Гроші КОМ» необхідно використовувати більш досконалу методику, адже клас позичальника, розрахований за власною методикою та вимогами Положення № 351 різниться. Використовуючи недосконалі методи оцінки, фінансова компанія наражається на ризик неповернення кредитних коштів або виникнення ситуації з простроченням платежів за користування коштами. Покращення організаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальників сприятиме удосконаленню процесу кредитування, його уніфікації, зниженню фінансових ризиків. Формування дієвої методики оцінки кредитоспроможності позичальника є необхідною умовою сталого, ефективного розвитку кожної фінансово-кредитної установи, що стосується і ТОВ Фінансова компанія «Є Гроші КОМ». У результаті це певним чином нейтралізує ризики, зумовлені можливими втратам компанії від кредитної діяльності, попереджуватиме падіння рівня його фінансової стійкості, а отже, сприятиме досягнення фінансової стійкості та безпеки вітчизняного кредитного сектору загалом. Водночас, в сучасних умовах важливо дотримуватися балансу між вірним визначенням кредитоспроможності позичальника, конкурентоспроможністю самої кредитної установи на ринку та кредитним ризиком, що є перспективою подальших досліджень.

Література

1. Боярко І.М. Комплексна експрес-методика оцінки кредитоспроможності підприємств з урахуванням приналежності до виду економічної діяльності. Актуальні проблеми економіки. 2010. №7. С. 206-214.

2. Вдовенко Л.О. Економічна сутність та значення кредитоспроможності підприємств. Облік і фінанси. 2012. №1. С. 108-110.

3. Виговська Н.Г., Виговський В.Г., Сімеонова Г. Формування механізму оцінки кредитоспроможності позичальника в умовах економічної нестабільності. Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. 2016. № 2. С. 117-129.

4. Виговська Н.Г., Виговський В.Г. Розвиток організаційного забезпечення аналізу кредитоспроможності позичальника - юридичної особи. Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. 2017. №1 (79). С.142-150.

5. Дубіна Ю.Б. Існуючі методи оцінки кредитоспроможності позичальника. URL: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68512.doc.htm (дата доступу 12.11.2020)

6. Ігнатенко Т.В. Рейтингова оцінка як засіб визначення ефективності результатів фінансово-господарської діяльності сегментів. Вісмник соціально0-економічних досліджень. 2014. Вип.1(52). С. 197-200.

7. Ковальчук Н. О., Паскар М.О. Удосконалення методик оцінки рівня кредитоспроможності вітчизняних підприємств. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. № 11. С. 91-94.

8. Крутова А.С., Кащена Н.Б. Теоретико-методичні аспекти аналізу кредитоспроможності підприємства. Проблеми економіки. 2017. №1. С. 211-216.

9. Кужелєв М.О., Житар М.О. Формування механізму управління кредитоспроможністю підприємства в умовах інноваційного розвитку економіки України. Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2015. Вип. 2 (69). С. 57- 62.

10. Малій О. Г. Використання багатофакторного дискримінантного аналізу в процесі оцінювання кредитоспроможності. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2017. Вип. 185. С. 259-268.

11. Мельник К.В. Проблемні аспекти оцінки кредитоспроможності позичальників. Економіка та суспільство. 2016. Вип. 3. С. 433-438.

12. Панченко О.М. Оцінка кредитоспроможності в системі внутрішнього контролю підприємства. Ефективна економіка. 2018. № 11. С. 1-7.

13. Пильнова В.П. Оцінка і контроль кредитоспроможності суб'єктів малого бізнесу. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 2. С. 43-48.

14. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями від 30.06.2016 № 351. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16 (дата звернення 11.12.2020 р.).

15. Соколова Л. В., Соколов О.Є., Тімошева А.О. Аналіз науково-практичного інструментарію оцінювання кредитоспроможності підприємств. Траектория науки. 2016. № 4(9). С. 46-56.

16. Федорищина Л.І. Удосконалення методичних підходів до оцінки кредитоспроможності позичальника комерційного банку. Агросвіт. 2018. № 11. С. 39-42.

АНАЛІЗ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ТА МОЛОДІЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Малюкіна А.О.
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків, доцент

ANALYSIS OF EDUCATIONAL SERVICES AND YOUTH LABOR MARKET OF UKRAINE

Maliukina A.
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, PhD (Economics), Associate Professor

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто освітні послуги та ринок праці України. Доведено, що для підвищення конкурентоспроможності молоді на сучасному ринку праці, набуває питання удосконалення національної системи освіти та приведення вітчизняної системи освіти до стандартів та критеріїв європейського освітнього простору. Проаналізовано, що рівень освіти населення є одним з ключових складників у індексі людського розвитку на ринку праці України.

ABSTRACT

The article considers educational services and the labor market of Ukraine. It is proved that in order to increase the competitiveness of young people in the modern labor market, the issue of improving the national education system and bringing the domestic education system to the standards and criteria of the European educational space. It is analyzed that the level of education of the population is one of the key components in the human development index in the labor market of Ukraine.

Ключові слова: праця, ринок праці, послуга, освітня послуга, рівень освіти, людськой розвиток, освітній простір.

Keywords: labor, labor market, service, educational service, level of education, human development, educational space.

На шляху вступу України до глобалізованого економічного простору особливої актуальності набувають питання регульованих змін ринку праці молоді. Незважаючи на задекларовані державою законодавчі норми щодо гарантування рівних можливостей у виборі професії та забезпечення працездатної молоді надання першого робочого місця, економічні передумови не сприяють повноті реалізації її трудового потенціалу, а розбалансованість між попитом на робочу силу та її пропозицією, неузгодженість вимог роботодавців до молодого фахівця з рівнем та якістю його освіти посилюють напругу на національному та регіональних ринках праці.

Теоретичною основою дослідження проблематики ринку праці та зайнятості є багато праць зарубіжних учених-економістів, а саме: Дж. Кейнса та А. Маршалла. Теоретико-методологічні аспекти формування національного ринку праці та його молодіжного сегмента, проблематика працевлаштування молоді, становлення критеріїв та принципів функціонування цього сегмента ринку праці висвітлені у наукових працях: Д. Богині, О. Грішнової, С. Злупка, Е. Лібанової, В. Петюха та інших. Незважаючи на значний внесок учених, питання молодіжного безробіття залишається досить актуальним та потребує детальнішого вивчення й аналізу.

Метою статті є визначення основних причин та особливостей молодіжного безробіття на ринку праці України, а також розроблення основних напрямів та практичних рекомендацій щодо створення дієвого механізму мінімізації незайнятості молоді держави.

Запорукою матеріального благополуччя країни та її інноваційного розвитку є освіченість населення. Фундаментальною платформою побудови економіки знань є доступність та якість вищої освіти.

У сучасних умовах інноваційного розвитку економіки якість освіти визначає не тільки конкурентоспроможність окремо взятого випускника ВНЗ на ринку праці, але й економіки країни в цілому. Недарма рівень освіти населення є одним з ключових складників у індексі людського розвитку, який щорічно розраховується ООН.

Рівень охоплення молоді вищою освітою в Україні досить високий. І це небезпідставно. Адже, наявність диплому про вищу освіту, за даними дослідників у 2,4 рази знижує ймовірність бідності та у 1,5 рази підвищує вірогідність отримання середнього рівня доходів.

Позитивна динаміка кількості осіб, які здобували вищу освіту у розрахунку на 10 тис. осіб засвідчила збільшення активності осіб, що навчаються у ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Незважаючи на високий освітній рівень молоді, в Україні існує факт формальності вищої освіти. Прикрістю сьогодення є те, що молодь вступає до ВНЗ не задля отримання певного багажу необхідних в майбутній професії знань та вмінь, а радше задля переваг на ринку праці, набуття однієї з ознак престижності та подекуди «псевдогарантії» високого рівня доходів.

Однак суть даної проблеми лежить не тільки в площині покупця на ринку освітніх послуг (випускників ВНЗ), але й продавця. Невідповідність навчальних програм сучасним вимогам інноваційної економіки, хабарництво у ВНЗ, слабка кореляція якості освіти з рівнем матеріально-технічного забезпечення навчального закладу та рівнем кваліфікації професорсько-викладацького колективу – чи не основні причини зниження конкурентоспроможності вищих навчальних закладів країни, і, як наслідок, конкурентоспроможності їх випускників.

Важливим показником доступності і розвитку вищої освіти в країнах ЄС вважають питому вагу населення з вищою освітою. Так, в Україні питома вага молоді віком 25–34 роки з наявною вищою освітою становила у 2020 році 48,4%, в той час як у Швеції – 42,3%, Швейцарії – 40,1%, Польщі – 37,4%, Латвії – 33,9% тощо (рис. 1.1).

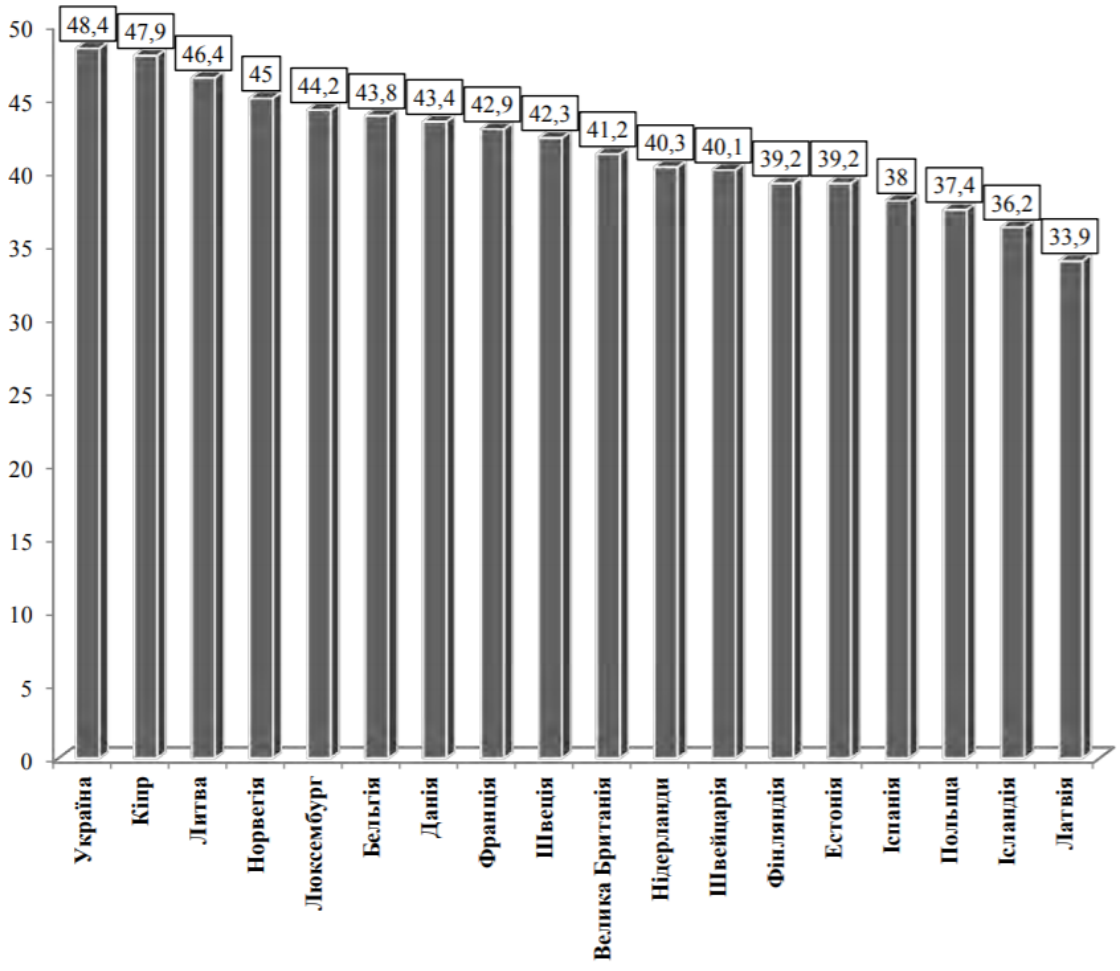

Рис. 1.1.
Частка осіб у віці 25–34 роки з вищою освітою в Україні та країнах-членах ЄС у 2029 році, % [36]

За даними Державної служби статистики України у 1990/91 н.р. кількість закладів освіти I-II рівнів акредитації становила 742, в той час як III-IV рівнів – 149. За більше, ніж 30 років, кількість закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації зменшилась майже вдвоє і становила у 2019/20 році 478 закладів, а кількість ВНЗ III-IV рівнів акредитації зросла більше, ніж вдвічі, та у 2019/20 навчальному році становила 325 закладів. Зменшення кількості вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації та студентів в них, пов'язане, в першу чергу, з обґрунтованим підвищенням вимог роботодавців до сучасних випускників, а також націленість самих студентів на більш високий рівень отриманої освіти.

Ситуація, що склалася на сучасному ринку праці є досить суперечливою. Попри нестачу кваліфікованих представників робітничих професій, кількість закладів освіти, що їх готує, невпинно зменшується. Втрат зазнала як кількісна, так і якісна сторона системи професійно-технічної освіти в Україні.

Задля розв'язання даної проблеми недостатнім буде лише удосконалення програм підготовки фахівців у ПТНЗ, необхідна популяризація даного профілю. Адже сучасна молодь під грифом «престижна робота» обирає професії, якими ринок праці України вже вкрай перенасичений. Підтвердженням цього є опитування на одному з Інтернетпорталів у сфері професійної орієнтації (prof.osvita.org.ua) 26878 респондентів «Щоб досягти успіху, я стану фахівцем у галузі?» (рис. 1.2).

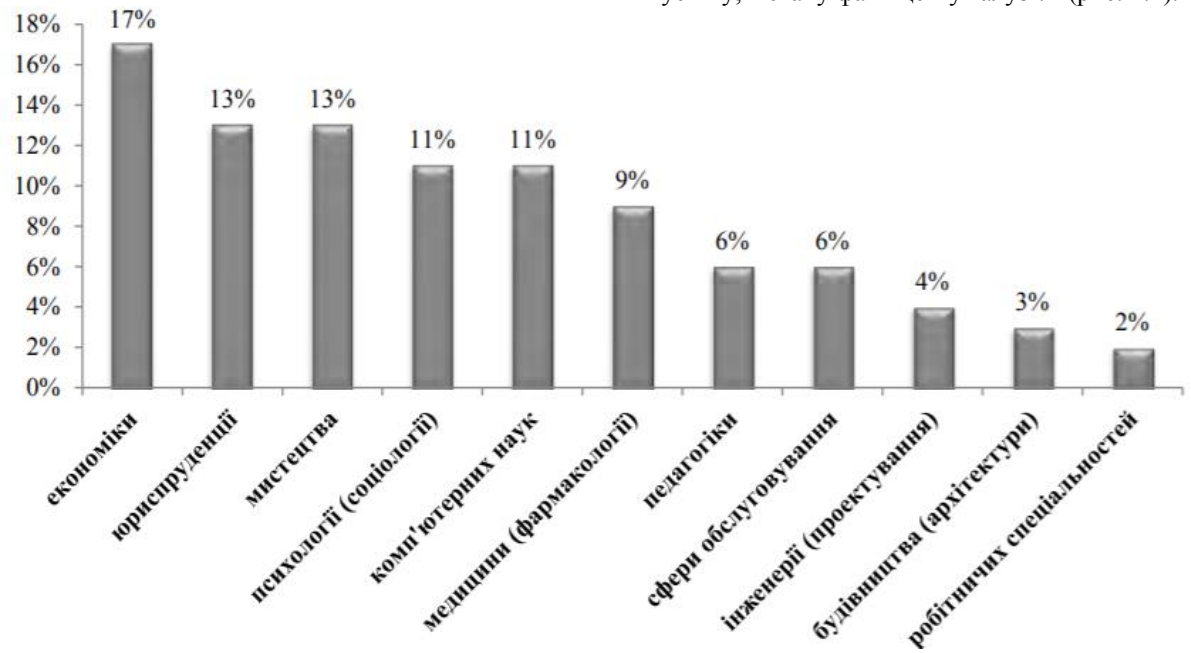

Рис. 1.2. Розподіл респондентів за результатами опитування «Щоб досягти успіху, я стану фахівцем у галузі?» [38]

За даними опитування, рівень престижності професій в галузі економіки та юриспруденції все ще залишається високим, незважаючи на те, що попиту на професії цього напряму в такій кількості вже немає на ринку праці. Однак вищі навчальні заклади, не дивлячись на насичення ринку праці економістами та юристами, продовжують набори абітурієнтів по цим напрямам навчання, ще в більшій мірі загострюючи проблеми їх майбутнього працевлаштування. Достатньо ґрунтовним та корисним з точки зору отримання інформації щодо поточного стану ринку праці, особливо молодіжного його сегменту, та розробки моніторингу молодіжної політики зайнятості було дослідження проблем молоді на етапі переходу від навчання до стабільної роботи (Schoolto-Work Transition Survey – SWTS), проведене Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Українським центром соціальних реформ (UCSR) та Центром соціального моніторингу за підтримки Міжнародної Організації Праці у 2019 році.

Дане дослідження проводиться у 28 країнах, зокрема в РФ, Албанії, Македонії, Косово, Єгипті, Китаї, Монголії тощо. Результати даного дослідження для України показали, що українська молодь зорієнтована в переважній більшості на отримання вищої освіти, аргументовуючи це тим, що шанси знайти високооплачувану престижну роботу з наявністю диплому про вищу освіту значно збільшуються. Однак, вища освіта не є гарантією захищеної зайнятості відповідної кваліфікації та сподіванням молодої людини, а надмірна освіченість молоді призводить до загрози втрати віри в цінність системи освіти, обмежує можливості професійного зростання молоді, не окуповує витрати на освіту та знижує престиж вищої освіти в цілому [39].

Дані дослідження свідчать, що професійно-технічна освіта є більш доступною у порівнянні із вищою: 83,4% студентів ПТНЗ навчаються за рахунок Державного бюджету, в той час як серед студентів ВНЗ таких менше половини – 43,8%. Дослідження також підтвердило гіпотезу прямої залежності рі-

вня освіти молоді та матеріального стану домогосподарства. Із зростанням добробуту домогосподарства зростає й відповідно частка молоді із вищою освітою та зменшується – із професійно-технічною та середньою [39]. Основною причиною небажання молоді отримати професійно-технічну освіту 42,8% молодих людей вважають, що робота, якою вони дійсно хочуть займатися потребує вищої освіти (рис. 1.3).

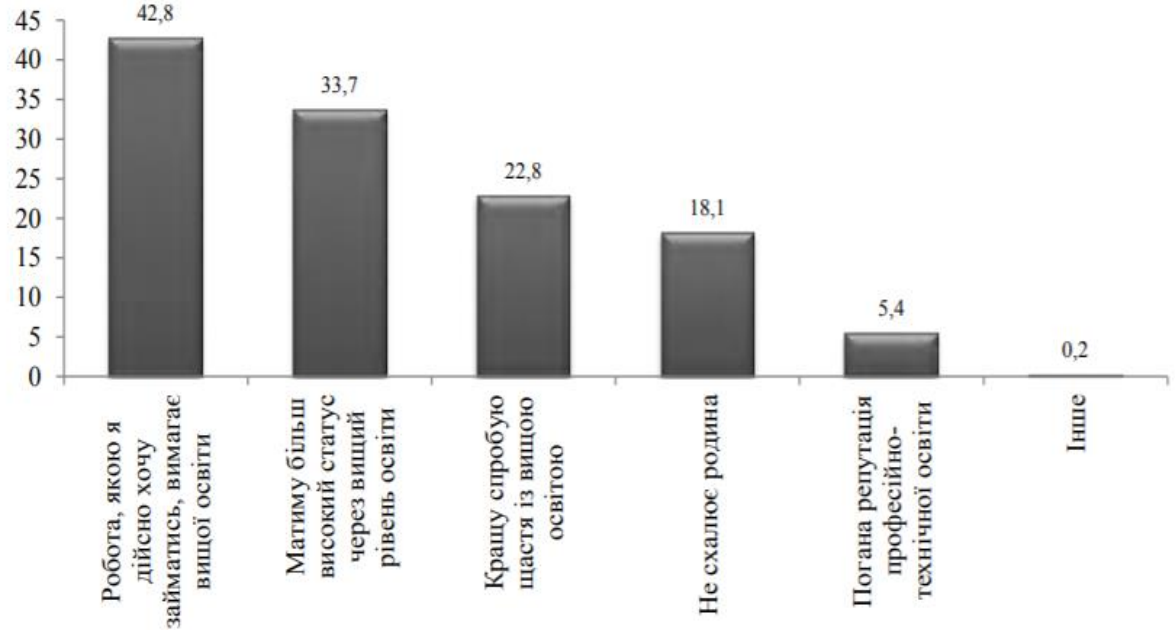

Рис. 1.3. Причини небажання здобувати професійно-технічну освіту,% [39]

Аналіз сучасної ситуації на ринку праці та ринку освітніх послуг свідчить про наявність між ними дисбалансу попри потребу їх взаємозв'язку та взаємодії. Масове отримання вищої освіти, з одного боку, свідчить про високий рівень освітньо-професійної активності молоді, але, з іншого, кількість не завжди означає якість. Орієнтація ВНЗ не на реальні потреби економіки, а на ажіотажний попит молоді на популярні та престижні спеціальності, створює проблеми молоді з працевлаштуванням та загрози залишитися за межами ринку праці.

Метою удосконалення системи освіти є підвищення її якості та конкурентоспроможності у відповідності до сучасних вимог розвитку економіки в цілому, та молоді зокрема. У XXI столітті більшість високорозвинених країн світу визначили реформи в освітній сфері – пріоритетними. Не виключенням є і Україна. 25 червня 2013 р. Указом Президента України була ухвалена Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, в якій чітко визначені проблеми, ризики, основні завдання та напрями, а також механізми її реалізації, табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Удосконалення системи освіти в контексті Національної стратегії розвитку освіти в Україні до 2021 року [40]

Проблеми	Напрями	Загрози
- невідповідність освітньої системи вимогам ринку праці; - недосконаліть структури та змісту навчальних планів в контексті сучасних потреб розвитку економіки; - недоступність отримання якісної освіти соціально-вразливих верств населення; - недостатній рівень матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення закладів освіти; - недосконаліть системи оцінювання якості освіти; - наявність корупційних схем у навчальному процесі закладів освіти;	- удосконалення нормативно-правового регулювання системи освіти; - удосконалення структури та модернізація змісту системи освіти у відповідності з європейськими стандартами; - впровадження сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій у навчальний процес; - підвищення рівня професійного кадрового потенціалу закладів системи освіти; - сприяння науковій та інноваційній діяльності в освітній сфері; - підвищення рівня матеріально-технічного та фінансового забезпечення системи освіти; - моніторинг якості освіти;	- нестабільність економічної ситуації в країні; - відсутність достатньої матеріальної бази для системної реалізації усіх напрямів стратегії; - несприятлива демографічна ситуація в країні; - відсутність узгодженості та недосягнення консенсусу між всіма суб'єктами запропонованої реформи; - недостатня кількість кваліфікованих кадрів у системі управління освітою; - неготовність суб'єктів системи освіти до інноваційної діяльності.

- відсутність стимулювання розвитку інноваційної діяльності в навчальних закладах; - низький рівень ефективності методів управління системою освіти.	- запровадження ефективних методів управління системою освіти; - міжнародне співробітництво в освітній сфері.	

У контексті даної Національної стратегії розвитку освіти визначимо узагальнені напрями удосконалення системи освіти в Україні, табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Узагальнені напрями удосконалення системи освіти в Україні

№ з/п	Назва та характеристика заходу
1	Удосконалення нормативно-правового регулювання системи освіти: - нормативно-правового регулювання системи освіти; - управління системою освіти; - фінансово-економічне забезпечення діяльності закладів освіти; - соціальний захист науково-педагогічних кадрів.
2	Удосконалення структури та модернізація змісту системи освіти передбачає: - дошкільна освіта - загальна середня освіта: позашкільна освіта - професійно-технічна освіта - вища освіта - післядипломна освіта.
3	Впровадження сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій у навчальний процес: - модернізація застарілих інформаційно-комп'ютерних засобів; - забезпечення державної підтримки у сфері виробництва вітчизняних засобів інформатизації та програмних продуктів; - сприяння безперебійному постачанню ліцензованого, сертифікованого, уніфікованого програмного забезпечення до навчальних закладів; - удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення рівня кваліфікації педагогічних кадрів; - створення загальнодержавної системи освітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів із електронним поданням усіх її наявних фондів з можливістю виходу до всесвітньої мережі Інтернет.
4	Підвищення рівня професійного кадрового потенціалу закладів системи освіти потребують удосконалення: - система оплати праці педагогічних, науково-педагогічних кадрів та працівників освітньої сфери; - система забезпечення житлом науково-педагогічних кадрів сільської місцевості; - якість праці педагогічних кадрів.
5	Підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення системи освіти має дві ключові складові: - відсутність концептуальних підходів до визначення матеріально-технічного забезпечення навчального процесу; - відсутність конкретних показників для практичної оцінки рівня матеріально-технічного забезпечення і його відповідності високоякісній підготовці фахівців.
6	Сприяння науковій та інноваційній діяльності в освітній сфері: - забезпечення системи мотивацій викладачів до здобуття наукового ступеню; - створення організаційних умов для безперервного навчання науково-педагогічних працівників; - створення системи мотивування молоді до активної участі у генеруванні інноваційних ідей шляхом впровадження грантів та стипендій; - активне застосування інформаційно-комп'ютерних технологій у навчальному процесі з метою підвищення його ефективності; - удосконалення тематики проведення наукових семінарів та конференцій у відповідності з інноваційними вимогами сучасності.
7	Моніторинг якості освіти, цілями ч: - підвищення рівня конкурентоспроможності національної системи освіти; - аналіз ефективності функціонування освітньої галузі на локальному, національному, державному та міжнародному рівнях; - удосконалення існуючої освітньої політики держави у відповідності з сучасними вимогами;

	- визначення раціональності використання матеріальних ресурсів в освітній сфері; - формування рейтингу навчальних закладів за рівнем конкурентоспроможності їх випускників; - підвищення професійного рівня науково-педагогічних кадрів з метою забезпечення високоякісної освіти.
8	Міжнародне співробітництво в освітній сфері передбачає: - впровадження та розвиток взаємовигідних міждержавних угод про співпрацю в освітній, навчальній та науковій сфері; - організацію у межах двосторонніх та багатосторонніх договорів обміну та стажування студентів, аспірантів, науково-педагогічних кадрів та науковців; - активну участь у проведенні спільних ґрунтовних наукових досліджень та розробок; - організацію та проведення міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів та інших наукових міждержавних заходів; - підтримку спільної видавничої діяльності; - організацію закордонних відряджень членів науково-педагогічних колективів з метою підвищення рівня науково-викладацької діяльності.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що Україна за роки своєї незалежності в напрямі освітньої діяльності досягла певних позитивних зрушень, а саме:

підвищення рівня освіти серед молодого населення, в тому числі жінок;

підвищення кількості молоді з вищою освітою;

участь країни у рейтингах оцінки якості освіти національного та міжнародного масштабу.

Проте, високий рівень освітньо-професійної та наукової активності молоді України не є запорукою ефективної зайнятості та високого рівня її конкурентоспроможності на ринку праці. Для України необхідним є удосконалення освітньої системи, в тому числі діяльності ВНЗ, випускники яких зможуть в повній мірі реалізуватися на сучасному ринку праці та мати впевненість в адекватності отриманих знань сучасним вимогам.

Отже, нагальної необхідності на шляху підвищення конкурентоспроможності молоді на сучасному ринку праці, набуває питання удосконалення національної системи освіти та приведення вітчизняної системи освіти до стандартів та критеріїв європейського освітнього простору. Єдиний шлях розвитку української системи освіти в даному напрямі – інноваційний, який передбачає перехід від локальних періодичних нововведень, в яких відсутнє чітке бачення системи освіти після реформування, до системних нововведень як єдино можливого способу існування системи освіти. Але даний шлях розвитку національної системи освіти можливий лише за умови концентрації та об'єднання зусиль всіх суб'єктів освітньої системи.

Література

1. Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання безробітних: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції / Упоряд. В. Є. Скульська. – К.: ІПК ДСЗУ, 2006. – 311 с.

2. Богиня Д. П. Основи економіки праці / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. – К.: Знання-Прес, 2000. – 313 с.

3. Злупко Л. А. Зайнятість в умовах формування інноваційної економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / Л. А. Злупко. – Львів, 2010. – 20с.

4. Ільїч Л. М. Розвиток молодіжного ринку праці: сучасний стан, тенденції та перспективи / Л. М. Ільїч // Україна аспекти праці: наук-аналіт. ж–л. – К.: НДІ праці і зайнятості населення Мін.соц.політики і НАН України, 2011. – Вип.8. – С.12-20.

5. Єрохін С. А., Нікітін Ю. В., Нікітіна І. В. Концепція професійної мотивації студентів як фактору конкурентності на ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/1123/1/statia.pdf

6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег: Пер. с англ. / Дж. М. Кейнс. – М.: Прогресс, 1978. – 494 с.

7. Маршалл А. Основы экономической науки / А. Маршалл ; [пер. с англ. В. И. Бомкин и др. ; предисл. Д. М. Кейнс]. – М. : Эксмо, 2007. – 832 с.

8. Офіційний сайт Державної служби зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list

9. Перехід на ринок праці молоді України / Е. Лібанова, О. Цимбал, Л. Лісогор, І. Марченко, О. Ярош. − Міжнародне бюро праці, Програма молодіжної зайнятості, Департамент політики зайнятості. − Женева: МОП, 2014. – 93 с.

10. Петюх В. М. Ринок праці / В. М. Петюх. – К.: КНЕУ, 1999. – 288 с.

11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про ліцензування діяльності з надання освітніх послуг» від 8 серпня 2007 р. № 1019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1019-2007-%D0%BF

12. Ринок праці України : Аналітично-статистичний збірник. – К.: ІПК ДСЗУ, 2018. – 299 с.

КАЧЕСТВО ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ В НОВЫХ РЕАЛИЯХ: ПУТИ РАЗВИТИЯ

Мананникова О.Н.
кандидат экономических наук,
доцент, доцент кафедры политической
экономии и современных бизнес–процессов,
Потокина С.А.
кандидат экономических наук,
доцент, доцент кафедры общего
ухода и организации сестринского дела,
ФГБОУ ВО Тамбовский государственный
университет имени Г.Р. Державина, г. Тамбов, Россия

QUALITY OF LIFE OF THE POPULATION IN NEW REALITIES: WAYS OF DEVELOPMENT

Manannikova O.
PhD in Economics,
Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political
Economy and Modern Business Processes,
Potokina S.
PhD in Economics,
Associate Professor, Associate Professor of the Department of General
Care and Organization of Nursing,
Tambov State University named after G.R. Derzhavin, Tambov, Russia

АННОТАЦИЯ

В новых реалиях становится очевидно, что ключевой стратегической целью является обеспечение нового качества жизни населения как в каждом регионе, так и в стране в целом. В этой связи предлагаются пути развития социальной сферы и дополнительные решения и меры, необходимые для повышения качества жизни населения и снижения дифференциации его доходов. Сделан вывод о необходимости улучшения качественной составляющей сферы услуг, сокращения рабочего времени с внедрением современных цифровых технологий, совершенствования антидискриминационного законодательства, реализации принципа прогрессивного налогообложения, оказания помощи в первую очередь работающим семьям с детьми, сглаживания неравенства людей по уровню их доходов, ввода инновационных технологий в социальную сферу для повышения производительности труда и др.

ABSTRACT

In the new realities, it becomes obvious that the key strategic goal is to ensure a new quality of life for the population both in each region and in the country as a whole. In this regard, ways of developing the social sphere and additional solutions and measures are proposed to improve the quality of life of the population and reduce the differentiation of its income. It is concluded that it is necessary to improve the quality of the service sector, reduce working hours with the introduction of modern digital technologies, improve anti-discrimination legislation, implement the principle of progressive taxation, provide assistance primarily to working families with children, smooth out inequality of people in terms of their income, introduce innovative technologies into social sphere to increase labor productivity, etc.

Ключевые слова: Качество жизни населения, уровень жизни, государство, социальная сфера, регионы.

Keywords: The quality of life of the population, the standard of living, the state, the social sphere, the regions.

В настоящее время, когда в мире преобладают процессы всемирной экономической, политической, культурной и религиозной интеграции и унификации, развитие связей во внешней и внутренней экономических формах сотрудничества требует наличие сопоставимой информации для объективной и всесторонней оценки экономического и социального положения государства.

Рост проблем перенаселенности и снижения уровня здоровья населения, появление различных экологических проблем, необходимость практического решения экономического кризиса вызвали сегодня особый интерес к проблеме качества жизни населения.

Отдельные экономисты, определяя критерии «качества жизни», больше ориентируются на экономическую составляющую и благосостояние населения страны. В тоже время присутствует иная точка зрения, которая определяет, что качество жизни – это максимально интегрированный социальный показатель [2].

Согласно социологического опроса, 98% россиян беспокоит социальное неравенство в стране. При этом 95% граждан отмечают, что основная

причина, по которой образуется несправедливость – это разница в уровне доходов. Большая часть респондентов с уверенностью заявили, что государство должно обратить внимание на ситуацию и повлиять на снижение уровня социальной несправедливости [5].

Неравенство по уровню доходов сильно влияет на жизнь россиян во всех аспектах. Так, сегодня при небольшом уровне доходе нельзя получить аналогичные богатым медицинские услуги, образование, культурные блага, а также справедливое правосудие, что намекает на наличии серьезного влияния денег и связей на решения судей.

Чтобы снизить социальное неравенство, в приоритете нужно поднять стандарты жизни в регионах и значительно повысить МРОТ. Нынешний уровень минимальной зарплаты не удовлетворяет даже физиологических потребностей среднего россиянина, не говоря уже о расходах на одежду, транспорт, ЖКХ и так далее. Для нормального существования при нынешних ценах МРОТ должен составлять хотя бы 25 тысяч, а минимальная пенсия – 20 тысяч.

Что же касается регионов, то кроме Москвы и ряда других субъектов, в основе своей жизнь там депрессивная – нет социальных лифтов, зарплаты очень низкие, вести бизнес крайне сложно из-за криминальных элементов или высокого коррупционного налога, да и попросту потребительский спрос крайне слабый. Если решить эти две проблемы, то вопрос социального неравенства, как минимум будет значительно менее острым.

Так будет ли улучшение качества жизни и **каковы пути развития социальной сферы регионов в современных условиях? Какие дополнительные меры необходимы для повышения качества жизни населения? А именно следует:**

1. Обеспечить равный доступ населения к бесплатному получению жизненно важных социальных услуг [4].

2. Гарантировать всем россиянам минимальный стандарт жилищных условий.

3. Распределять примерно одинаковый стартовый уровень для молодёжи.

4. Повысить доходы занятых в сельском хозяйстве.

5. Улучшить качественную составляющую сферы услуг.

6. Ввести справедливый механизм распределения заработных плат, исключив колоссальной разницы по профессиям и в регионах.

7. Сократить количество рабочего времени, учитывая современные цифровые технологии.

8. Повысить доходы высококвалифицированных работников по сравнению с низкоквалифицированными.

9. Увеличить расходы на систему социальной защиты.

10. Увеличить расходы на оплату труда, тем самым снизив уровень бедности населения.

11. Совершенствовать антидискриминационное законодательство.

12. Реализовать принцип прогрессивного налогообложения в зависимости от доходов.

13. Помогать в первую очередь семьям с детьми, в том числе своевременно решая их жилищные проблемы.

14. Сглаживать неравенство людей по уровню их доходов.

15. Вводить инновационные технологии в социальную сферу, что будет способствовать увеличению производительности труда и др.

Особое место занимают национальные проекты, способствующие внедрению цифровых технологий в экономике и социальной сфере, естественному росту населения, повышению ожидаемой продолжительности жизни, устойчивому росту реальных доходов, снижению бедности и улучшению жилищных условий [3]. С учетом цифровой трансформации экономики крайне необходимо:

1. Развитие инфраструктуры, направленное на повышение связности российских регионов и объединение рынков.

2. Обеспечение трансляции высокого уровня образования от ведущих университетов к региональным вузам [1].

3. Повышение эффективности социальной политики путем нового качества здравоохранения.

4. Преодоление бедности и адресность социальной помощи, в первую очередь семьям работающих бедных, особенно с детьми.

5. Технологическое развитие и цифровая экономика, способствующее росту производительности труда.

6. Несырьевой экспорт.

7. Совершенствование финансовой и налоговой систем.

Литература

1. Алексеенок А.А., Яковлева С.Н. Средний класс как фактор социальной безопасности современного российского общества // Среднерусский вестник общественных наук. 2018. Т. 13. № 4. С. 36–47.

2. Ахмадов Р.Р. Совершенствование социальной политики в условиях глобализации экономических отношений: региональные аспекты // Крымский вектор – 2019. 2018. С. 66–72.

3. Беглова Е.И. Социальные стандарты качества жизни в системе управления социальным развитием страны // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). 2014. № 8. С. 30–39.

4. Бочарова О.Н., Потокина С.А. Модернизации российской экономики: к вопросу о целевых установках, ограничениях и приоритетах развития // Глобальные проблемы модернизации национальной экономики. 2012. С. 57–63.

5. Тулузакова М.В. Стратегии преодоления социального неравенства как поиск социальной справедливости // Актуальные проблемы современности: наука и общество. 2018. № 3 (20). С. 26–28.

ANALYTICAL TOOLS IN THE SPHERE OF PUBLIC PROCUREMENT

Khalina V.
PhD, Associate Professor
Butskyi V.
PhD, Associate Professor
Ustilovska A.
Lecturer
Dushnyuk D.
Master
Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

ABSTRACT

In recent years, new legislation has appeared in public procurement, a number of unique technological solutions, and fundamentally new principles of interaction between government, business and the public have been developed. This is due to the need to move to a model that focuses on both the development of competition and overcoming market constraints on the basis of purposeful formation of cooperation relations between all participants in the procurement process.

In general, the transfer of procurement to the electronic plane has become a «window of opportunity» for Ukraine in building an accountable, transparent and efficient country. After two years of operation of this system, its victories, resonant scandals and revealed shortcomings, it is obvious that public procurement still remains an area in which there are a number of problems. However, as the experience of these years shows, the roots of these problems are not in the electronic system itself, because conducting tenders in electronic format cannot kill abuses that occur during procurement, the system only provides information on all purchases for further analysis.

The main problems in the field of public procurement are related to the stages of procurement processes that take place either before the stage of procurement announcement in the system, where there are certain manipulations, or even avoid open bidding. It is the need to reduce corrupt abuses of public funds, as well as the need to ensure the inevitability of punishment for them, determine the relevance of the research topic, because only improving government regulation can significantly improve the work of the entire system.

Keywords: public procurement, analysis, market functioning, crisis conditions.

The main purpose of the analysis of the functioning of the public procurement market is to determine the extent to which the public procurement system and individual procurement operations meet the main objectives.

Thus, there is a need for the formation of an integrated (comprehensive) analysis of the functioning of the public procurement market both in the state as a whole and for individual enterprises. An important feature of this analysis is the possibility of its use when comparing the results over time and with similar indicators of other subjects.

Achieving a generalized theoretical understanding of the place and role of public procurement in the information society has become possible thanks to research: Batenko L., Zagorsky V., Kvacha V. and Afanasieva R., Kulaka N., Naumenko S., Nizhny T., Parafiynyk N., Smyrychynskoho V., Tkachenko N., Umantsiva Yu., Chukut S. and others.

International and national experience of electronic public procurement became the objects of research: Akimova L., Andreeva O., Varenik V., Volokha O., Dubinina M., Galchinsky L. and Gavrilova A., Kaidash T., Krupyaka I. ., Minyailo O., Olefira A., Pismennaya M., Ryzhenko O., Smachilo V., Khalina V., Chabana V., Shatkovsky O.

Problems of the system of state regulation of public procurement, as well as its evolution in terms of information and technological development, covered in scientific works: Bugaya N., Bukhatatogo O., Gorbatyuka J., Kiselyova M., Nedilchenko B., Slanetska S., Schukina O and a number of non- governmental organizations and think tanks that research public procurement: the Ukrainian office of the international anti - corruption organization Transparency International, the NGO Center for Combating Corruption, etc.

Earlier studies by the authors [1-3] initiated the development of the proposed evaluation methodology, while in [4-5] the labor component of this methodology was considered.

Despite the large number of scientific papers and articles on e-procurement in general and e-procurement reform in general, insufficient attention has been paid to the research of public procurement analysis tools, although they are the anti-corruption and anti-corruption mechanisms that promote transparent and accountable functioning. the entire system of public procurement, especially in the current crisis at the current stage of socio-economic development.

Based on the relevance of the topic and the degree of scientific development of the problem, the purpose of the study is to analyze the functioning of the public procurement market in a crisis.

Recently, the stakeholders of the public procurement market are increasingly asking about the need to develop a methodology for analyzing the functioning of this market, especially from the standpoint of fairness for all its stakeholders (customers, participants, regulators, the public, etc.). The level of justice, as an indicator, has multidimensionality and multidimensionality of its essence. Therefore, in previous studies, the authors have selected indicators that reflect various aspects of the functioning of the public procurement market and will be used in the analysis. At the same time, the diversity of such indicators does not allow to comprehensively characterize the effectiveness of public procurement, and even more so, the level of fairness in this area or to determine the degree of progress for a particular entity, it has achieved in this way.

Analysis of existing methodological approaches shows that most of them involve the use of expert methods at different stages of formation of comprehensive comparative assessments, which is not always convenient and justified in a particular enterprise. In addition, these approaches mainly assess either individual aspects of resource conservation, or consider it as part of other activities of the entity, which complicates the definition of a comprehensive assessment of resource-saving activities in the enterprise as a whole.

According to the authors, the method of comprehensive analysis of the functioning of the public procurement market involves several stages (Fig. 1).

Symbols to fig. 1: r_1 – competition (the indicator characterizes the level of competition in the public procurement market and is calculated as the ratio of the number of participants in public procurement procedures to the number of procedures; r_2 – savings (the indicator characterizes the savings of budget funds and is calculated as the difference between the expected purchase price and the actual value of the transaction; r_3 – performance (the indicator characterizes the performance of bidding and is calculated by the formula $P_T=(1-K_v/K_o)$, where Kv – the number of canceled procurement procedures; Ko – the number of announced procurement procedures); r_4 – reliability (characterizes the reliability of suppliers and is calculated as the ratio of executed contracts to their total number for the period); r_5 – trust (ratio of the number of participants who participated in public procurement for the current period to the same indicator for the previous period); r_6 – labor intensity (labor measure of public procurement efficiency is calculated as the ratio of procedures performed during the analytical period to the number of authorized persons); ε_i^+ – relative assessment of the i-th indicator, if a larger value is the best; ε_i^- – relative estimate of the i-th indicator, if its smaller value is the best; r_i – i-th evaluation indicator; $r_{\max}, r_{\min}$ – maximum and minimum value of the i-th evaluation indicator; R_S^t – integrated indicator of the level of justice; $\overline{R}_S^t$ – the average level of fairness for the analytical period; y_i – specific weight of the i-th indicator; n – number of evaluation indicators.

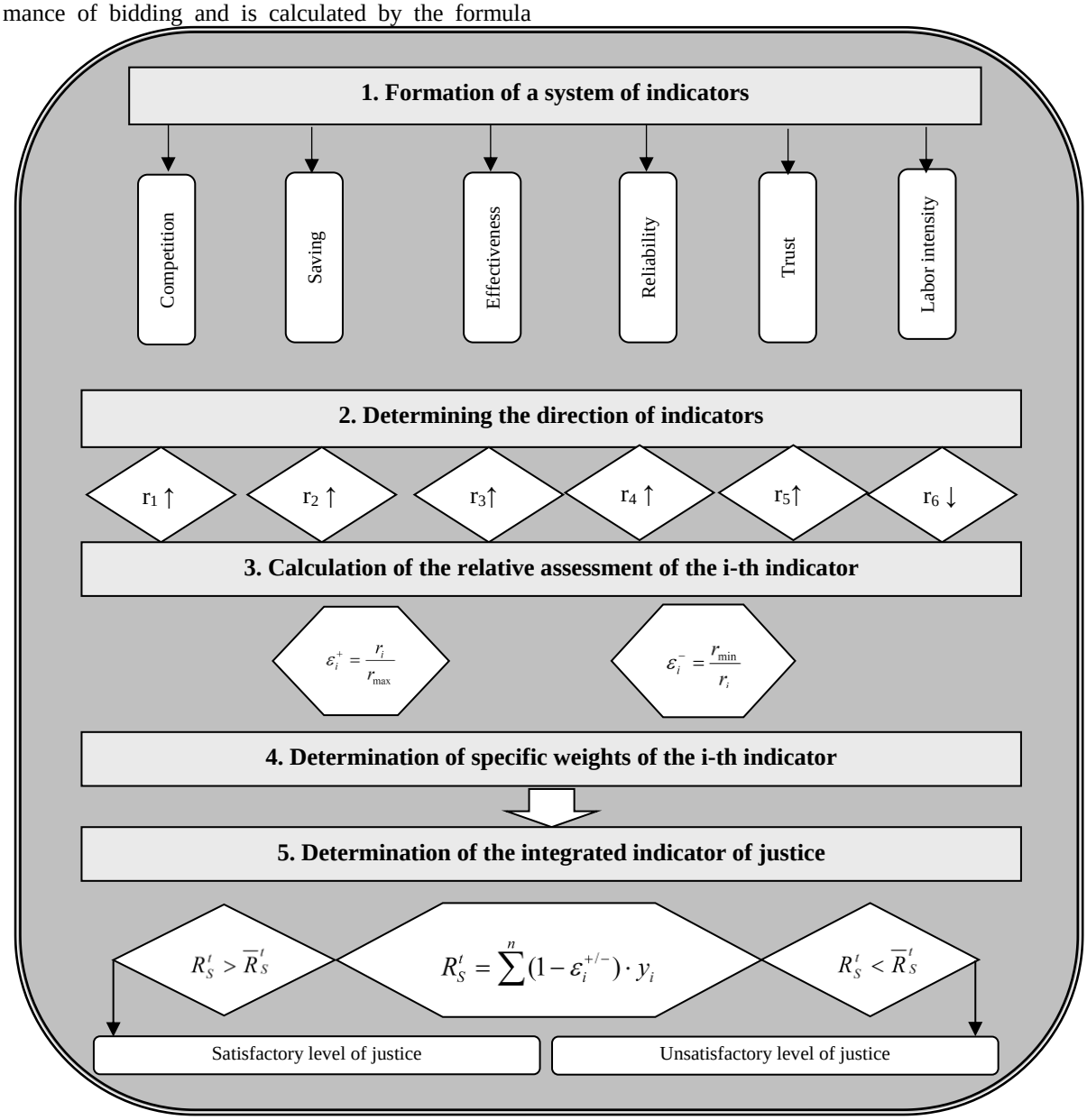

Figure 1 – Stages of analysis of the functioning of the public procurement market in crisis conditions (equity level) (developed by the authors)

The task of the first of them is to create a system of baseline indicators that most fully characterize the aspects of the functioning of the public procurement market. The selection of indicators is carried out by constructing and analyzing the appropriate correlation matrix. Its purpose is to exclude from consideration one of the indicators that have a high degree of correlation and interchangeability. This ensures a reduction in the initial array of indicators without losing valuable information on the functioning of the public procurement market, because having one of the indicators, you can give a comprehensive description of the other. Correlation analysis should be performed using software packages STATISTICA, Rapid Miner, MS Excel and others.

Next, the selection of the most significant indicators is based on the definition of the regression relationship between them. The result of the selection of indicators at the end of this stage is their array, which corresponds to the volume of 10-20% of the initial number of indicators.

Selected indicators have different dimensions, which complicates their comparison and consolidation into an integrated indicator. In this regard, the normalization of the values of indicators, taking into account their diversity. At the same time, there are indicators-stabilizers, the growth of which indicates an increase in justice, and indicators-destabilizers, the reduction of which has a negative impact on the level of justice. Normalization of values of indicators of a positive and negative direction, in our opinion, should be carried out by two formulas (fig. 1).

The next stage of the analysis is to determine the specific weights of each of the selected indicators. The following specific weights for the indicators participating in the assessment were determined by expert evaluation: competition – 0.2; savings – 0.2; efficiency – 0.15; reliability – 0.15; trust – 0.15; labor intensity – 0.15.

The final stage of the analysis is the calculation of the integrated indicator. The result for each year is compared with the average value for the evaluation period. If the value of the integrated indicator is higher than the average for the period, the level of fairness will be considered satisfactory, if less, then - unsatisfactory.

Thus, the authors proved the inexpediency of using natural meters for the analysis of the subject of procurement, and the scope of its use may be limited to one individual procurement procedure. At the same time, for the first time a labor meter was used to calculate the workload based on the number of procurement procedures conducted per one tender committee (authorized person).

Using the method of analysis of the functioning of the public procurement market in crisis conditions on the basis of fairness, presented in the previous paragraph, its approbation was carried out. In order to form an array of data required for the calculation of the complex analysis, by forming a correlation matrix and subsequent analysis, indicators that had a correlation coefficient greater than 0.95 were excluded from consideration. By pairwise regression analysis, factor indicators were identified and selected, the impact of which is significant for 60% of the selected indicators of public procurement efficiency. In this case, the coefficient of determination ranged from 0.7 to 0.99 with significant F and t-criteria (significance level 0.05). Thus, as a result of selection there were 6 indicators or 16% of the array of initial indicators.

The initial data for the analysis are presented in table. 1.

Table 1

Initial data for analysis

№	Indicators	Years		
		2017	2018	2019
1	r_1 – competition	0,625	0,684	0,698
2	r_2 – savings	2158	3269	4721
3	r_3 – efficiency	0,854	0,897	0,921
4	r_4 – reliability	0,813	0,885	0,910
5	r_5 – trust	0,102	0,203	0,225
6	r_6 – labor intensity	1,120	1,202	1,320

To normalize and bring the indicators to proportionality, it is proposed to use formulas depending on the direction of the indicators and their impact on the level of equity (stabilizers, destabilizers). In the table. 1 gray highlights the maximum values of indicators, in the case of calculation of stabilizers $\varepsilon_i^+ = \frac{r_i}{r_{\max}}$, and minimum values, in the case of calculation of destabilizers $\varepsilon_i^- = \frac{r_{\min}}{r_i}$. The results of the calculation are presented in table 2.

Table 2

Normalization of evaluation indicators

№	Indicators	Years		
		2017	2018	2019
1	r_1 – competition	0,895	0,980	1,000
2	r_2 – savings	0,457	0,692	1,000
3	r_3 – efficiency	0,927	0,974	1,000
4	r_4 – reliability	0,893	0,973	1,000
5	r_5 – trust	0,453	0,902	1,000
6	r_6 – labor intensity	1,000	1,073	1,179

The final stage of assessing the level of fairness in the enterprise is the calculation of the integrated indicator $R_S^t = \sum_1^n (1-\varepsilon_i^{+/-}) \cdot y_i$. The calculations are given in table 3.

Table 3

Calculation of the integrated indicator

№	Indicators	Years		
		2017	2018	2019
1	r_1 – competition	0,021	0,004	0,000
2	r_2 – savings	0,109	0,062	0,000
3	r_3 – efficiency	0,011	0,004	0,000
4	r_4 – reliability	0,016	0,004	0,000
5	r_5 – trust	0,082	0,015	0,000
6	r_6 – labor intensity	0,300	0,311	0,327
Integral indicator R_S^t		0,538	0,399	0,327

Graphically, the integrated indicator for 2017-2019 is presented in the figure 2.

Based on the calculations, we obtain the following average value of the integrated indicator:

$$\overline{R}_S^t = (0{,}538+0{,}399+0,\ 0{,}327)/3 = 0{,}421$$

Thus, we can conclude that in 2018 and 2019 the level of fairness in the public procurement market, calculated according to the method proposed by the author became unsatisfactory ($R_S^t < \overline{R}_S^t$), instead, in 2017, the integrated indicator was "above average" ($R_S^t > \overline{R}_S^t$), which characterizes it as satisfactory. This confirms the hypothesis of an increase in the impact of the crisis, which affects primarily the budget process.

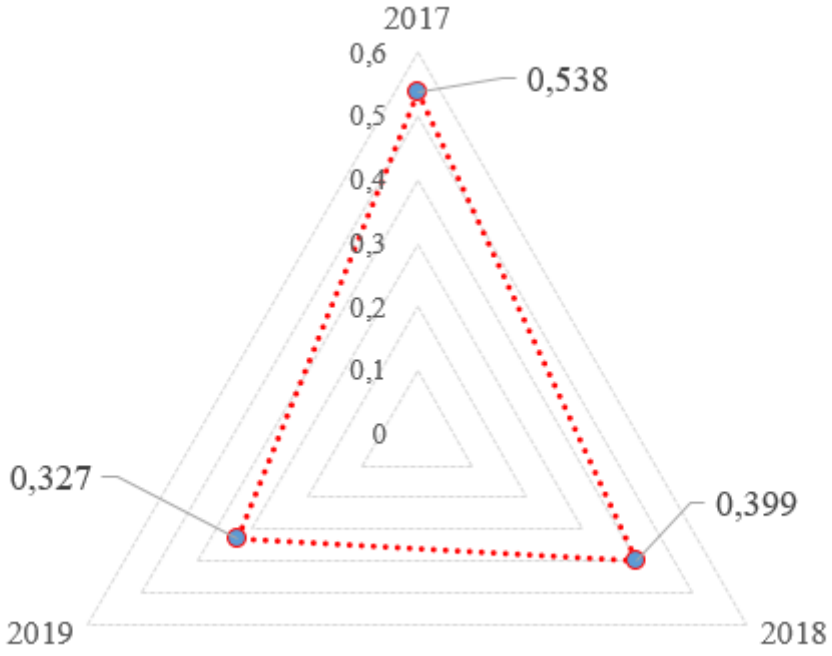

Figure 2 – Integrated indicator of resource conservation

The application of the proposed method of analysis of the functioning of the public procurement market is characterized by complexity and systematicity, which allows to determine the objective result of the market participants. Among the advantages of the approaches should also be highlighted:

1) the ability, in the case of minor modifications, to compare not only a single object (enterprise) in different time periods, assessing the dynamics of their development, but also the market as a whole through the use of relative indicators;

2) the allocation of individual areas in the calculation of integrated assessment makes it possible to clearly identify problematic issues of public procurement market development and focus efforts on their solution. In addition, in this regard, it is possible to predict the change in specific indicators that form a comprehensive assessment, and their impact on the final result, and, accordingly, the measures that ensure such a change;

3) the proposed methodological approach minimizes the use of expert methods, the use of which is sometimes associated with significant time and money, and allows you to automate the process of assessing the level of fairness in the public procurement market;

4) the use of the proposed approach provides for the possibility of changing the range of indicators that form the basis for determining the level of fairness by adding new or changing existing indicators in the selected final estimates for activities in accordance with changes in public procurement.

Conclusions. Summarizing the advantages, it is worth noting that this methodological tool can be used not only to analyze the functioning of the public procurement market. At the same time, the practical application of the approaches will require detailed preliminary research and calculations related to the set and selection of indicators that form the basis for analysis at a particular object (objects). It is necessary to use the apparatus of regression and correlation analysis in the case of justification of changes in the range of indicators that form the base. Thus, a promising area for improving methodological approaches is the development of software that would adapt this assessment tool to the needs of a particular object.

References

1. Халіна В.Ю., Буцький В.О., Крицька К.С. Публічні екозакупівлі: організаційно-економічні засади впровадження та здійснення/ Економічний простір: Збірник наукових праць. № 154. Дніпро: ПДАБА, 2020. С. 56-60.

2. Khalina V., Butskyi V., Ustilovska A. Ecoprocurement in road construction as a tool for sustainable development / Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції:, 20 березня 2020 р. / за ред. М. Петрової, С. Глібка, Велико-Тирново, Болгарія, Вид-во: ACCESS PRESS, 2020. С. 82-89.

3. Халіна В.Ю., Буцький В.О. Впровадження екозакупівель в будівництві / Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції «Європейський вектор модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток». – Харків: ХНУБА, 2020. С. 279-280.

4. Смачило В. В., Халіна В. Ю. Диференціація методів управління кадровим потенціалом підприємства / В. В. Смачило, В. Ю. Халіна // Соціальна економіка. 2018. Вип. 56. С. 222-232.

5. Kalinichenko L., Smachylo, V., Khalina, V. Realities and Perspectives for Human Resources Development of the Construction Sector. Economics. Ecology. Socium. 2019. № 3. P. 56-66.

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Чугунов І.Я.
завідувач кафедри фінансів, доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Київський національний торговельно-економічний університет
Насібова О.В.
докторант кафедри фінансів, кандидат економічних наук
Київський національний торговельно-економічний університет

FINANCIAL POTENTIAL OF THE POPULATION'S SOCIAL PROTECTION SYSTEM

Chugunov I.
Kyiv National University of Trade and Economics,
Head of the Department of Finance, Doctor of Economics, Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine
Nasibova O.
Kyiv National University of Trade and Economics,
Doctoral student at the Department of Finance,
Ph.D. in Economics

АНОТАЦІЯ

У статті проведена оцінка фінансового потенціалу системи соціального захисту населення, який відіграє визначальну роль у підвищенні соціальної безпеки та забезпеченні суспільного розвитку. Розкрито та обґрунтовано джерела формування запасу фінансової міцності та стійкості системи соціального захисту населення: бюджетне фінансування, соціальне страхування, благодійництво, грантове фінансування, фінансове забезпечення суб'єктами підприємницької діяльності, що в сукупності визначає фінансові можливості реалізації соціального захисту населення. Проведено комплексний аналіз сучасних тенденцій фінансового забезпечення соціального захисту населення України. Розглянуто пріоритетні напрями фінансового забезпечення соціального захисту населення.

ABSTRACT

The article assesses the financial potential of the social protection system, which plays a key role in improving social security and ensuring social development. The sources of formation of the stock of financial strength and stability of the social protection system are revealed and substantiated: budget financing, social insurance, charity, grant financing, financial support of business entities, which together determine the financial possibilities of social protection. The complex analysis of modern tendencies of financial maintenance of social protection of the population of Ukraine is carried out. The priority directions of financial provision of social protection of the population are considered.

Ключові слова: фінансовий потенціал, фінансове забезпечення, фінансові ресурси, бюджетне фінансування, соціальний захист, соціальне страхування, грантове фінансування.

Keywords: financial potential, financial support, financial resources, budget financing, social protection, social insurance, grant financing.

Постановка проблеми. Визначальну роль у підвищенні рівня життя і досягненні європейських соціальних стандартів відіграє побудова ефективної та надійної системи соціального захисту населення, що потребує формування відповідних умов та значної бази фінансових ресурсів. У відповідності з новою домінантою соціально-економічних перетворень посилюється потреба у розробці та реалізації ефективної політики соціального захисту населення, що зумовлено зростаючими соціальними витратами, які супроводжують зазначені процеси. Соціалізація економічних систем, з одного боку, та обмеженість наявних фінансових ресурсів, з іншого – зумовлюють необхідність виявлення нереалізованих фінансових можливостей в державі, які можуть бути використані для підвищення добробуту громадян і визначення перспектив майбутнього стану системи фінансового забезпечення соціального захисту населення. Залежність фінансового забезпечення соціального захисту населення від рівня економічного розвитку, моделі перерозподілу фінансових ресурсів в країні вимагає наукового обґрунтування нових підходів до формування дієвої системи соціального захисту, яка впливає на стабілізацію рівня життя громадян, соціальну справедливість, гармонізацію відносин між різними соціальними групами, стимуляцію споживання. Залишаються дискусійними питання вибору оптимальної сукупності фінансових ресурсів забезпечення ефективності розвитку соціального захисту населення. Важливим є створення належних інституційних умов для залучення достатніх фінансових ресурсів задля реалізації соціального захисту населення. Вагоме значення має підвищення ефективності використання фінансових ресурсів у забезпеченні соціальних потреб населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку фінансового забезпечення соціального захисту населення можна назвати праці: Ш. Бланкарта, А. Вагнера, Л. Вальраса, Л. Ерхарда, Дж. М. Кейнса, Г. МакТаггарта, А. Маршала, Т. Мальтуса, Дж. С. Мілля, Р. Оуена, В. Парето, В. Петті, А. Пігу, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, Ф. Хайека. Питання формування фінансової політики соціального захисту населення досліджуються у працях вітчизняних вчених: Л. Баранник [2], І. Гнибіденка, Б. Зайчука, І. Запатріної, Т. Канєвої [1,11],С. Качули [3,13],Л. Козарезенко [4], Е.Лібанової, Г.Лопушняка, І. Лук'яненко, І. Луніної, Л. Лисяк, І. Лютого, А. Мазаракі, М. Мальованого, О. Макарової, О. Новікової, О. Насібової [5-10], Д. Полозенка, М. Ріппи, І. Чугунова [1,3-6,11-13] та інших.

Метою статті є розвиток фінансового потенціалу системи соціального захисту населення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Фінансовий потенціал системи соціального захисту населення визначає перспективу майбутнього стану зазначеної системи. З огляду на важливість виявлення фінансових можливостей системи соціального захисту населення слід приділити особливу увагу аналізу динаміки фінансових ресурсів цієї системи. Фінансове забезпечення соціального захисту населення реалізується через фінансові відносини в процесі мобілізації, розподілу та використання фінансових ресурсів системи соціального захисту населення. Існують певні форми фінансових відносин в системі соціального захисту населення, яким притаманні певні характерні риси та особливості практичного застосування: бюджетне фінансування, соціальне страхування, благодійництво, грантове фінансування, фінансове забезпечення суб'єктами підприємницької діяльності, самофінансування, донорство, що в сукупності визначає фінансові можливості системи соціального захисту населення.

Основною метою соціального захисту населення як вагомої фінансової складової є забезпе-

чення довгострокової макроекономічної та соціальної стабільності в державі. Формування та реалізація фінансової політики у соціальній сфері здійснюється через механізм фінансового забезпечення системи соціального захисту населення. Важливим є створення належних методологічних та інституційних засад для його розвитку з урахуванням потреб та інтересів суспільства. На сучасному етапі посилюється необхідність підвищення якісного рівня життя населення, ефективності використання інструментів, важелів та механізмів державної соціально-економічної політики. Економічну сутність фінансового забезпечення системи соціального захисту населення можна представити в якості складової регуляторного механізму фінансової політики держави в умовах трансформації соціально-економічних відносин, яка полягає у використанні сукупності фінансових інститутів, у тому числі бюджетного, податкового, страхового, кредитного механізмів з метою створення належних умов розвитку соціального забезпечення як вагомої функції державного управління з урахуванням динаміки показників соціально-економічного розвитку країни, у тому числі прожиткового мінімуму, середньої заробітної плати у реальному секторі економіки, бюджетній сфері, що надасть можливість підвищити якість і доступність соціальних послуг. Функціонування фінансової складової соціальної політики країни має ґрунтуватись на принципах обґрунтованості, системності, комплексності, субсидіарності та прозорості.

Результати дослідження показують, що протягом 2004–2018 років сукупні фінансові ресурси системи соціального захисту населення мали стійку тенденцію до збільшення з 62,87 млрд. грн до 622,71 млрд. грн. Разом з тим їх частка у валовому внутрішньому продукті зменшилась з 18,22 % до 15,70 %, тобто на 2,52 відс. пункти. Середнє значення зазначеного показника за аналізований період становило 21,74 %.

Серед всіх джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення державні цільові фонди соціального спрямування займають найбільшу частку в структурі загальних видатків на соціальний захист населення та валовому внутрішньому продукті. Середнє значення питомої ваги видатків державних цільових фондів соціального спрямування у загальних видатках на соціальний захист протягом 2004–2018 років становило 70,4 %, у валовому внутрішньому продукті – 15,74 %. Слід зазначити, що найбільшу частку в структурі державних цільових фондів соціального спрямування становлять кошти пенсійного фонду в середньому 85 %. Такий високий показник характеризує значну концентрацію коштів лише для відшкодування витрат, пов'язаних з виникненням пенсійних ризиків, які переважають в системі соціального страхування: настання пенсійного віку, втрата годувальника або інвалідність. Така ситуація пояснюється демографічними змінами зумовленими старінням населення і необхідністю виконання зростаючих пенсійних зобов'язань та несприятливою макроекономічною ситуацією. На другому місті серед всіх джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення знаходиться бюджетне фінансування видатків на соціальний захист населення. Видатки бюджету на соціальний захист населення спрямовуються на підтримку малозабезпечених громадян; встановлення певного рівня забезпечення прожиткового мінімуму для різних груп населення; відшкодування Пенсійному фонду України витрат по виплаті пенсій, призначених за різними пенсійними програмами; соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; соціальний захист осіб, що опинилися в екстремальних умовах життя тощо. Середнє значення частики бюджетного фінансування у структурі фінансових ресурсів системи соціального захисту населення протягом 2004–2018 років становило 35,7 %, у валовому внутрішньому продукті – 7,75 %.

Вагому роль в акумуляції фінансових ресурсів, спрямованих на соціальний захист, відіграють благодійні організації. У сучасному суспільстві благодійництво стало одним із основних засобів вирішення соціальних проблем, в тому числі забезпечення соціального захисту населення та подолання бідності, зменшуючи навантаження на державний бюджет шляхом перенесення частки соціальних питань на благодійні організації, які здійснюють свою діяльність у невиробничій сфері. Наявність і розвиненість благодійності у суспільстві свідчить про ціннісно-мотиваційну готовність до соціальної відповідальності головних суб'єктів суспільного розвитку.

У багатьох провідних країнах в умовах послідовної підтримки суспільства та зацікавлених владних органів благодійництво сформувалось в окрему сферу і активно розвивається, застосовується як додаткове джерело соціальної допомоги населенню. Обсяги волонтерського руху в сучасних умовах засвідчують суттєвий потенціал благодійництва в суспільстві. Благодійні організації мають диверсифіковані джерела фінансування, найбільш поширеними з яких є внески приватних осіб, кошти міжнародних інвесторів, інвестиції бізнесу. Бюджетне фінансування соціального захисту населення, соціальне страхування та благодійність формують соціальні трансферти застосування яких призводить до згладжування соціальної нерівності та підвищення соціальної справедливості при перерозподілі доходів, підтримки суспільної стабільності. Посилення ролі соціальних трансфертів в умовах системних перетворень зумовлено тим, що використання зазначених фінансових інструментів у реалізації політики соціальної захищеності громадян впливає на скорочення рівня бідності, нейтралізує інфляційне знецінення доходів населення, пом'якшує дестабілізуючи наслідки, виявляючись по суті соціальними амортизаторами. Найбільша користь у результаті надання трансфертів населенню полягає в тому, що вони застосовуються на крайній стадії соціального захисту, коли люди з тих чи інших причин не можуть скористатися іншими можливостями одержати необхідні

кошти для підтримання мінімального рівня матеріального добробуту.

Для кожної держави притаманні особливості визначення розмірів та форм соціальних трансфертів в залежності від пріоритетів соціальної політики та спроможності економіки, соціально-культурних та морально-етичних особливостей характерних відповідному суспільству. Проте усі соціальні трансферти можна згрупувати у такі групи: соціальні трансферти дітям, населенню працездатного віку і пенсіонерам. Для всіх без винятку груп соціальні виплати є засобом досягнення конкретних цілей: гарантування мінімального рівня доходу, компенсація доходу або його частки, втраченого внаслідок певного страхового випадку, досягнення більш високого рівня рівності між різними верствами населення. Проведення недостатньо досконалої політики надання соціальних трансфертів в країні призвело до того, що соціальні виплати не суттєво зменшують, нерівність у розподілі доходів та бідність. Сформована система соціальної підтримки в повній мірі не має можливості вирішити завдання перерозподілу ресурсів на користь тих, хто найбільше цього потребує. Формування достатньої фінансової бази для забезпечення соціального захисту та визначення можливості держави у гарантуванні належного рівня життя її громадянам в більшій мірі залежить від визначення доцільності та ефективності витрачання власних коштів, визначення засобів їх мобілізації, тобто від здібності населення до самофінансування, яке включає первинні доходи громадян і заощадження [5].

Окремим стратегічним напрямом розвитку системи соціального захисту населення має стати орієнтованість на захист економічно активного населення. Цей напрям повинен базуватися на розширенні економічної самостійності та підвищенні відповідальності працездатного населення, підтримці стимулів кожного працівника до високопродуктивної і якісної діяльності, заохоченні людей у підвищенні економічних результатів праці. Недостатність державного фінансового забезпечення соціального захисту та самофінансування вимагає залучення додаткових фінансових ресурсів. Одним із додаткових джерел фінансування програм забезпечення соціального захисту і покращення якості життя населення вважається грантова діяльність. В Україні працюють фонди і організації, які надають фінансову підтримку у формі грантової допомоги, спрямовану на вирішення питань соціального захисту населення. Донорство здійснюється на безоплатній основі іноземними державами, урядами іноземних країн, міжнародними фондами та організаціями у рамках міжнародної технічної, фінансової допомоги.

Стратегія розвитку системи фінансового забезпечення соціального захисту населення спрямована на підвищення якісного рівня життя, соціальної захищеності, зайнятості громадян та є інструментом вирішення пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку суспільства. Основними напрямами формування ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту населення визначено подальший розвиток інституційних механізмів соціального страхування, створення відповідних умов для збільшення рівня доходів від трудової діяльності, посилення дієвості державної політики у сфері зайнятості населення, створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього підприємництва, підвищення результативності видатків державного та місцевих бюджетів, розвиток накопичувальних механізмів соціального страхування, поступове впровадження загальнообов'язкового медичного страхування, забезпечення збалансованості та стійкості державних цільових фондів, удосконалення системи державного фінансового контролю. Доцільним є удосконалення фінансового механізму страхування з тимчасової втрати працездатності шляхом поступового переходу до загальнообов'язкового соціального медичного страхування. Види матеріального забезпечення та соціальних послуг, які надаються застрахованим особам за цим видом страхування, мають стати складовою медичного страхування. Сфера охорони здоров'я, побудована з урахуванням страхових принципів дозволить суттєво покращити якісний рівень медичного обслуговування, оптимізувати видатки бюджету на утримання медичної галузі та посилити соціальну захищеність населення. Реалізація зазначеного потребує впровадження відповідних інституційних форм фінансового забезпечення соціального захисту населення у цій сфері.

Державна політика у сфері зайнятості населення повинна бути спрямована на зниження рівня безробіття, посилення продуктивності праці населення, сприяти зростанню оплати праці із урахуванням професійної кваліфікації особи та конкурентоспроможності на ринку праці. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування від безробіття потребує удосконалення фінансово-економічних відносин шляхом забезпечення конкурентного середовища в сфері працевлаштування громадян. Важливим є переорієнтація структури видаткової частини фонду соціального страхування від безробіття з метою активізації діяльності фонду у сфері стимулювання підприємницької діяльності, професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних, організацію громадських робіт. Вагомими питаннями підвищення ефективності функціонування державних цільових фондів є удосконалення актуарних розрахунків, що зумовлює потребу вирішення комплексу фінансових, методологічних завдань щодо оцінки ризиків у соціальному страхуванні. Бюджетна політика у сфері видатків повинна бути спрямована на виконання завдань соціально-економічного розвитку суспільства, сприяти структурним перетворенням економіки та розбудові соціальної інфраструктури. Структура видаткової частини бюджету має враховувати динаміку макроекономічних процесів, адаптуватись до змін пріоритетів фінансової та соціальної політики держави. Формування та реалізація бюджетного механізму системи соціального захисту є динамічним процесом, на який впливають інституційні перетворення економіки. Фінансування

програм соціального захисту населення має узгоджуватись із фінансовими можливостями бюджету та державних цільових фондів. Доцільним є подальший розвиток програмно-цільового методу планування та виконання бюджету, розширення сфери його застосування, що сприятиме підвищенню ефективності видатків бюджету, результативності бюджетних програм з соціального захисту окремих груп і верств населення [2].

Одним з вагомих напрямів підвищення рівня соціальної захищеності населення є активізація політики держави щодо створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, зайнятості населення, мотивації до продуктивної праці; працевлаштування осіб, які потребують соціальної допомоги, зокрема громадян похилого віку та з обмеженими можливостями; здійснення заходів щодо заохочення повернення трудових мігрантів в країну та сприяння в їх адаптації, розширення системи міждержавних договорів про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист.

Одним із напрямів підвищення ефективності фінансового забезпечення системи соціального захисту населення є вдосконалення інституційного середовища. Зазначене потребує розвитку відповідних теоретичних та методологічних засад системи соціального захисту, фінансового механізму її забезпечення та посилення дієвості системи регулювання соціально-економічного розвитку. Подальше підвищення ефективності системи соціального захисту має здійснюватись з урахуванням інституційної структури фінансової політики, диверсифікації регуляторної функції держави. Створення інституційних умов реалізації політики держави у сфері соціального захисту населення потребує формування відповідної моделі, яка ґрунтуватиметься на інтеграції системи фінансового регулювання соціально-економічного розвитку суспільства та адаптивно-регуляторної бюджетної архітектоніки [11].

Однією з основних передумов сталого розвитку суспільства є створення ефективної системи фінансового забезпечення соціального захисту населення, яку доцільно розглядати як адаптивний процес реалізації регуляторного механізму фінансової політики країни, що передбачає формування та використання фінансових ресурсів на цілі соціального захисту населення з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку країни. Фінансова спроможність та збалансованість є вагомими складовими системи соціального забезпечення, яка має комплексний характер та передбачає надання громадянам гарантованого державою мінімуму соціальних послуг.

Вагомим є застосування інституційного регулювання взаємодії державних і громадських установ у соціальній сфері, субсидіарної відповідальності, що сприятиме створенню доступної соціальної інфраструктури. Фінансова складова системи соціального захисту населення відображає взаємодію та взаємозв'язок відповідних фінансових та соціальних інститутів. Під інституційними засадами фінансового забезпечення системи соціального захисту населення слід розуміти такі форми взаємовідносин між його учасниками, як соціальна відповідальність, соціальне партнерство, положення та принципи фінансового забезпечення соціального захисту. Створення інституційних умов реалізації політики держави у сфері соціального захисту населення потребує формування відповідної моделі, яка ґрунтуватиметься на інтеграції системи фінансового регулювання соціально-економічного розвитку суспільства та адаптивно-регуляторної бюджетної архітектоніки. Формування ефективного та прозорого механізму фінансового забезпечення соціального захисту потребує використання обґрунтованих підходів до підвищення якості рівня життя населення, забезпечення розвитку соціальної сфери, визначення довгострокових цілей суспільного розвитку, їх інтеграцію у бюджетний процес. У сучасних інституційних умовах, пріоритетними напрямами вдосконалення механізму фінансового забезпечення соціального захисту мають бути забезпечення макроекономічної та соціальної рівноваги, посилення дієвості використання видатків бюджету та коштів державних цільових фондів, підвищення ефективності державного фінансового контролю, створення сприятливих умов для запровадження та реалізації недержавних форм страхування, удосконалення методологічних засад механізму планування та прогнозування видаткової частини державного та місцевих бюджетів.

Висновки. У вирішенні соціальних проблем визначальну роль відіграє держава, разом з тим є можливості інших суспільних інститутів та самого індивіда у забезпеченні самозахисту. Оптимальне співвідношення джерел фінансового забезпечення соціального захисту населення дозволить підвищити рівень життя населення та соціальної безпеки. Збільшення обсягів видатків з державних соціальних фондів на недостатньому рівні призводить до якісних змін в соціальній сфері, зменшення показників бідності, однак посилює роль основних соціальних інститутів у складі державних фінансів країни. Покращення фінансового забезпечення соціального захисту можливе через зміцнення фінансової бази державних цільових фондів соціального спрямування. Нагальною потребою є пошук дієвих механізмів фінансового регулювання соціальних видатків бюджету. Для формування цілісної системи державного соціального страхування необхідно дієве, поступове впровадження медичного страхування та накопичувальної складової пенсійного забезпечення. Задля підвищення рівня бюджетної результативності в частині фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення населення необхідним є продовження заходів щодо упорядкування переліку та кількості соціальних пільг, використання інструментарію надання адресної соціальної допомоги, оптимізація соціальної інфраструктури відповідно до особливостей та потреб територіальних громад. Удосконалення системи фінансового забезпечення соціального захисту населення має супроводжуватись подальшим розвитком інституційних та методологічних засад планування бюд-

жетних видатків системи соціального захисту, формування показників забезпечення соціальних послуг.

Література

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І. Я. Чугунов, Т. В. Канєва, М. Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І. Я. Чугунова. К. : Глобус-Пресс, 2018. 354 с.

2. Баранник Л.Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: проблеми становлення та перспективи розвитку : монографія. Д. : Дніпр. держ. фін. академія, 2012. 496 с.

3. Чугунов І. Я., Качула С. В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства // Вісник КНТЕУ. 2020. № 2. С. 87–98.

4. Чугунов І. Я., Козарезенко Л. В. Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу // Вісник КНТЕУ. 2017. № 3. С. 116–132.

5. Чугунов І. Я., Насібова О. В. Фінанси пенсійного забезпечення : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 248 с.

6. Чугунов І. Я., Насібова О. В. Еволюція фінансового забезпечення соціального захисту населення // Вісник КНТЕУ. 2020. № 4. С. 106–120.

7. Насібова О. В. Фінансові ресурси державних цільових фондів соціального спрямування. Фінансова система України: реалії та перспективи розвитку : монографія / за ред. М. П. Хохлова. Харків : ХІФ КНТЕУ, 2017. 250 с. Підрозділ 2.2. С. 82–96

8. Насібова О. В. Бюджетні видатки на соціальний захист населення в Україні // Вісник Одеського національного університету. Економіка. 2015. Том 20. Вип. 2/1. С. 155–159.

9. Насібова О. В. Фінансування видатків на соціальний захист громадян з державних цільових фондів. Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики. 2017. Том 2. № 23. С. 198–204.

10. Насібова О. В. Благодійність як джерело фінансових ресурсів соціального захисту населення. Ефективна економіка. 2020. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua

11. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T.,Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.

12. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. Vol. 5 No. 3. pp. 213–217.

13. Chugunov I., Kachula S. State financial policy as a component of socialeconomic development of society. The potential of modern science. volume 2. Sciemcee Publishing.London, United Kingdom. 2019. pp. 29–44.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Чумак Г.
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

CONCEPTUAL BASES OF MANAGEMENT OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

Chumak G.
Simon Kuznets National University of Economics

АНОТАЦІЯ

У статті представлені узагальнені теоретичні основи управління екологічним та економічним розвитком промислового підприємства, де показано основні предмети та основи. У цьому дослідженні використовувались наступні наукові методи: системний аналіз, аналіз змісту, порівняльний, метод логічного узагальнення, морфологічний метод, метод діалектів фундаментального та фактичного. Теоретичні та практичні аспекти системи управління екологічним та економічним розвитком промислового підприємства все ще недостатньо вивчені. Тому, метою статті є вдосконалення теоретичних основ управління еколого-економічним розвитком промислового підприємства. Автори надають новий погляд на концепцію та основні передумови для здійснення управління екологічним та економічним розвитком. У статті викладено критичний аналіз основних вимог до забезпечення економічного розвитку промислового підприємства на основі екологізації виробництва.

ABSTRACT

The article presents a generalized theoretical bases of ecological and economic development management of the industrial enterprise, which shows the basic subjects and bases. The following scientific methods have been used in this research: system analysis, content analysis, comparative, the method of logical generalization, the morphological method, the method of dialects of the fundamental and actual. Theoretical and practical aspects of the ecological and economic development management of the industrial enterprise framework are still insufficiently explored. Therefore, the purpose of the article is to improve the theoretical framework of ecological and economic development management of the industrial enterprise. The authors provides a new perspective on the concept and the basic prerequisites for the implementation of ecological and economic development management.

The article outlines a critical analysis of the main requirements for ensuring the economic development of the enterprise on the basis of greening of industrial production.

Ключові слова. Еколого-економічний розвиток, управління, промислове підприємство екологізація виробництва, екологічна безпека виробничого процесу.

Keywords. Ecological and economic development, management, industrial enterprise, greening of production, environmental safety of the production process.

Постановка проблеми. Сучасне промислове виробництво та споживання орієнтоване на економічне зростання, в якості першого пріоритету та, таким чином, є одним з найбільш значних джерел антропогенного впливу людини на стан навколишнього природного оточення. Традиційна концепція економічного управління промисловим підприємством концентрує увагу на корисності продукції, добробуту людини або споживача. Нескінченне економічне зростання, зазвичай, розглядається як адекватний, вимірний показник бажаної мети. Найбільшим чином увага менеджменту вітчизняних підприємств приділяється механізму розподілу ресурсів, управлінню ринком та досягненню ефективності діяльності, але зазначені особливості не здатні забезпечити сталий розвиток вітчизняних промислових підприємств і країни в цілому. В зв'язку з цим фокус науковців, політиків, економістів та суспільства взагалі зміщується в бік проблем екологізації діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні дослідження щодо екологічного підходу до управління економічною діяльністю постійно розвиваються та удосконалюються.

Досить часто науковці вважають, що реалізація сучасних пріоритетів стабільного соціально-економічного розвитку у існуючих мінливих умовах господарювання насамперед передбачає необхідність переорієнтації технологічних засад виробничої діяльності від пасивного пристосування до свідомої активної адаптації , а саме, передбачення тенденцій змін довкілля та випереджувальна трансформація виробництва відповідно до вирішення завдань збереження екологічного балансу та запобігання вичерпанню ресурсів.

Найбільш цілісне уявлення щодо еколого-економічного управління та регулювання в Україні спостерігається у роботі В. Білоцерківець, О. Завгороднього, В. Лебедєва [3; с. 186], в якій сучасні механізми екологоекономічного управління та регулювання в національній економіці складаються з державного та громадянського еколого-економічного регулювання, а також ринкового саморегулювання

У наукових працях вітчизняних і закордонних фахівців, таких як Бабина Ю.В.[1], Белов Г.В.[2], Кожушко Л.Ф. [6], Попова О.Ю. [8], Шевчук В. Я. [9], Costanza, R. [10], Daly, H. E. [11], Stojanovic, M. [12] найбільш вагомим інструментом еколого-економічного управління на рівні підприємств, за допомогою якого ефективно досягаються економічні цілі з урахуванням екологічного чинника, відзначається система екологічного менеджменту, яка заснована на міжнародних екологічних стандартах і здатна збалансувати еколого-соціальні та економічні інтереси підприємств, надати можливість отримання економічних конкурентних переваг у поєднанні зі зниженням негативного впливу на довкілля.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведені дослідження свідчать, що в більшості випадків, управління економічною діяльністю у вітчизняних промислових підприємствах ґрунтується на використанні нормативного підходу та передбачає управління методами стандартизації, в іншому випадку, еколого-економічне управління являє собою звичайний управлінський процес, частково виокремлений із складу управлінських функцій, що виконуються на підприємстві.

Отже, сучасні особливості ведення діяльності вимагають від промислових підприємств комплексного підходу до еколого-економічного управління, який би забезпечив їх розвиток.

Недостатньо уваги вчених приділено питанням, пов'язаним із формуванням механізму управління еколого-економічним розвитком підприємств в умовах динамічності та мінливості. Незважаючи на широке теоретичне та практичне опрацювання питань управління розвитком у різних соціально-економічних системах та на рівні економіки країн, можна зробити висновок про недостатність методичних підходів до комплексного управління еколого-економічним розвитком підприємств, таким чином проблематика є актуальною і водночас недостатньо дослідженою.

Метою статті є визначення засад еколого-економічного управління та розробка концептуального підходу до управління еколого-економічним розвитком промислових підприємств.

Викладення основної частини матеріалу. Результати узагальнення теоретичних розробок закордонних та вітчизняних вчених дозволили виділити основні вимоги до забезпечення економічного розвитку підприємства на засадах екологізації промислового виробництва (рис.1).

Рис. 1 Основні вимоги до забезпечення економічного розвитку підприємства на засадах екологізації промислового виробництва

Забезпечення розвитку промислового підприємства як виробничо-економічної системи, на наш погляд, тісно пов'язано з організацією ефективного управління процесами еколого-економічної діяльності, а також із формуванням для цього специфічного управлінського механізму. Слід, проте, зазначити, що серед науковців до цього часу не існує повної погодженості поглядів щодо визначення терміну управління еколого-економічним розвитком підприємства.

Більшість вчених погоджуються із думкою, що розвиток підприємства ґрунтується на взаємозв'язку таких елементів, як економічна стабільність, соціальний прогрес та збереження довкілля, а еколого-економічну систему розуміють як взаємодію та взаємовплив суспільства і природи в ній, економічні відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу й споживання.

На думку автора еколого-економічний розвиток підприємства реалізується за рахунок 4P елементів:

- Planet (планета) – захист підприємством природних ресурсів, турбота про стан довкілля та мінімізація негативного впливу на кліматичні зміни. Впровадження системи екологічного управління може відкрити можливості доступу до певних видів державної підтримки національного товаровиробника. Пошук оптимальних з екологічної точки зору виробничих рішень призводить до технологічного оновлення виробничих процесів, а також до появи інноваційних, тобто якісно нових, продуктів.
- People (люди) – розвиток суспільства, задоволення потреб споживачів. Все більше у свідомості споживачів якість продукції асоціюється з її відповідністю екологічним стандартам. Зростання екологічної обізнаності суспільства відображається безпосередньо на поведінці споживачів, які вимагають від виробників екологічно безпечної продукції та послуг.
- Prosperity (процвітання) – забезпечення економічної ефективності підприємства, досягнення комерційного успіху та отримання прибутку. Завдяки впровадженню управління еколого-економічного розвитку можна значно раціоналізувати споживання сировинних матеріалів, води, енергії, скорочуючи, таким чином, виробничі витрати. Значної економії ресурсів і коштів можна досягти за рахунок вироблення продукції, що підлягає вторинній переробці.
- Partnership (партнерство) – організація взаємовигідної взаємодії із зацікавленими сторонами або стейкхолдерами підприємства. Існує безпосередній зв'язок між дотриманням принципів екологічної політики й екологічного управління та покращенням якості продукції. Разом з тим, скорочення обсягу викидів шкідливих речовин допомагає уникнути штрафів та інших санкцій від державних контролюючих органів.

Еколого-економічний розвиток підприємства через реалізацію 4P – елементів схематично подано на рисунку 2.

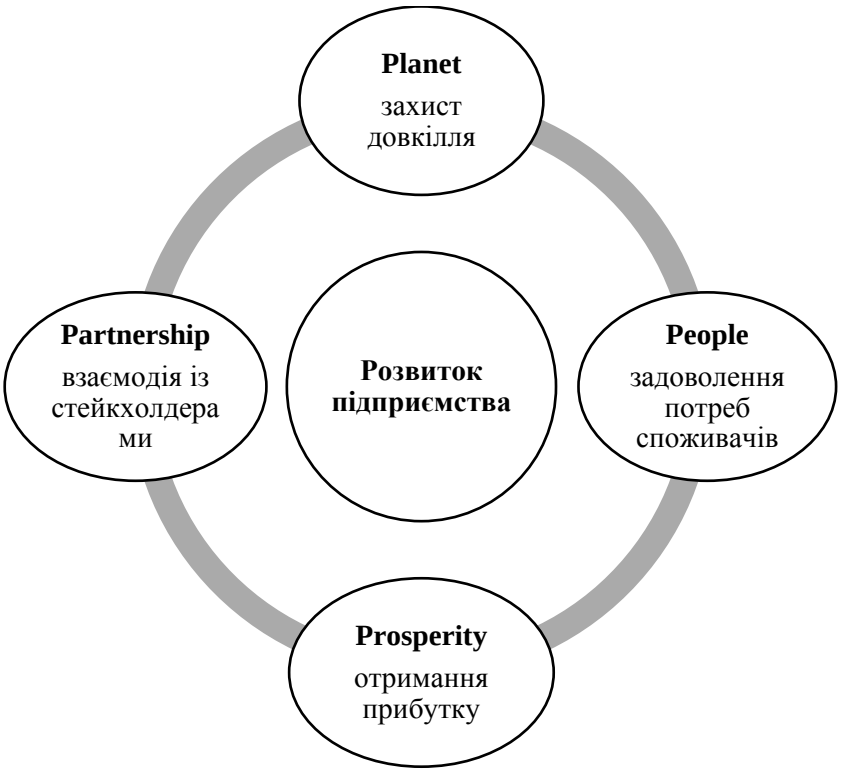

Рис. 2 Еколого-економічний розвиток підприємства через реалізацію 4P – елементів

Відповідно до концепції розвитку підприємство постійно має зв'язок із процесами та явищами, які виникають у певний період часу, та намагається їх покращити, виправити або усунути відповідно до поставлених цілей. Отже, управління еколого-економічним розвитком підприємства можна визначити як комплексний підхід до розвитку підприємства, заснований на принципах екологізації виробництва, соціально-етичної відповідальності і спрямований на своєчасну адаптацію умов зовнішнього середовища, задоволення потреб споживачів і забезпечення на цій основі довгострокового комерційного успіху.

Предметом управління еколого-економічним розвитком підприємства, є сукупність процесів і явищ, які відбуваються на об’єктах еколого-економічної діяльності.

Об’єктом управління еколого-економічним розвитком підприємства є об’єктивна дійсність, яка впливає на довкілля, внаслідок цілеспрямованої економічної діяльності, що керується управлінським персоналом підприємства з метою одержання прибутку.

Суб’єктом управління еколого-економічним розвитком є управлінський персонал підприємства, який координує виробничу, господарську діяльність і, ,водночас забезпечує мінімальний екодеструктивний вплив на довкілля та задоволення споживчих потреб.

Впровадження управління еколого-економічним розвитком підприємства можна вважати доцільним завдяки наступним чинникам (рис.3).

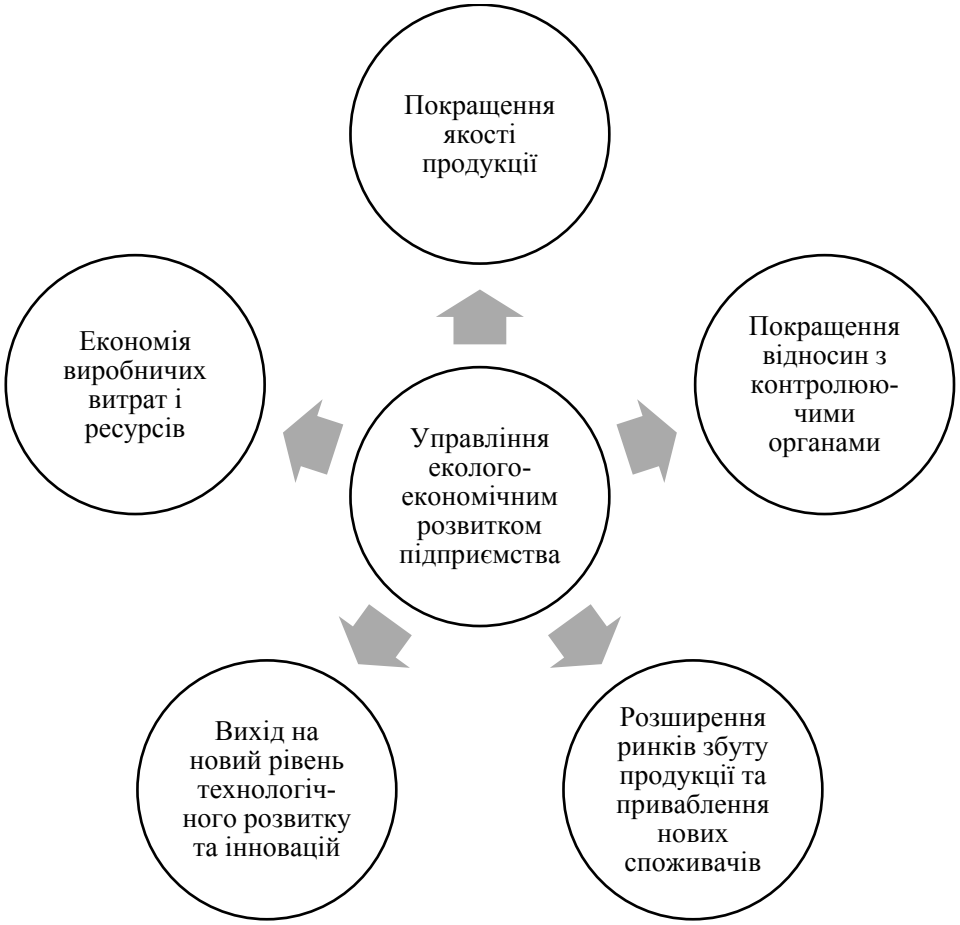

Рис. 3 Чинники доцільності впровадження управління еколого-економічним розвитком підприємства

Складові концептуального підходу до управління еколого-економічним розвитком підприємства відображено на рисунку 4.

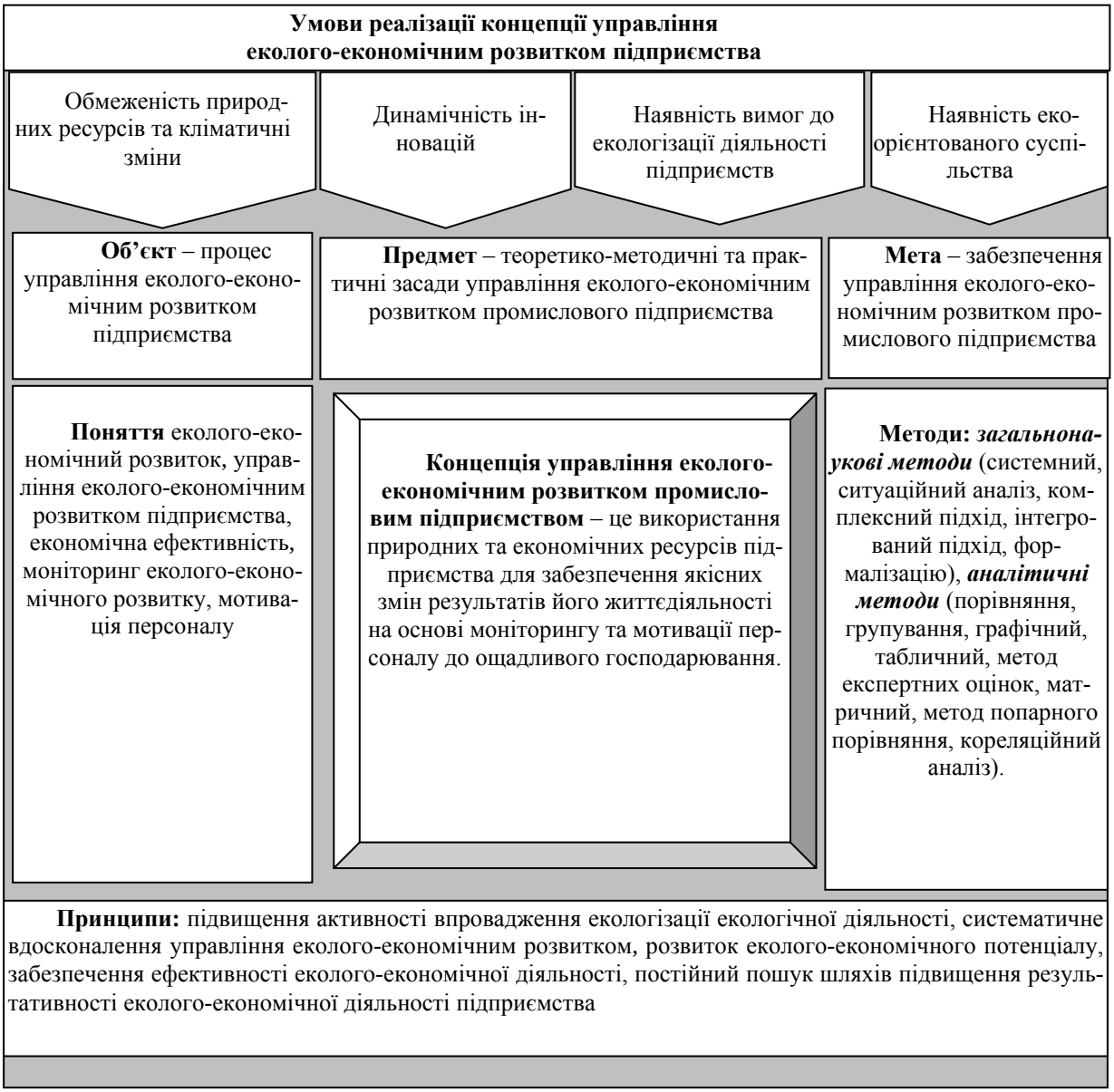

Рис. 4 Складові концептуального підходу до управління еколого-економічним розвитком підприємства

Висновки і пропозиції. Таким чином, на думку автора впровадження і реалізація концепції управління еколого-економічним розвитком підприємства буде сприяти підвищенню якості взаємодії учасників динамічного ринкового середовища, удосконаленню управління еколого-економічним розвитком підприємства, підвищенню результативності управління підприємством, підвищенню результативності стратегічних змін в управлінні еколого-економічним розвитком підприємства, що, у свою чергу, дозволить забезпечити стійкі конкурентні переваги підприємства у довгостроковій перспективі.

Література

1. Белов, Г.В. (2008). Экологический менеджмент предприятия: учебное пособие. Москва: Логос.

2. Берзіна, С.В. (2009). Системи екологічного управління. Довідниковий посібник з впровадження міжнародних стандартів серії ISO 14000: методичний посібник. Київ: Aiva Plus Ltd.

3. Білоцерківець, В.В., Завгородня, О.О., Лебедєва, В.К. та ін. (2009). Національна економіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Центр учбової літератури.

4. Богач, К.С. (2015). The mechanism of formation of innovative environmental and economic strategies. Економіка для екології: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 5-6 травня 2015 р.), 17-18.

5. Васюков, Д.О. (2009). Екологізація економіки і перехід до сталого розвитку. Екологічна безпека, 4, 77-83.

6. Кожушко, Л.Ф., Скрипчук, П.М. (2007). Екологічний менеджмент: підручник. Київ: К.: ВЦ «Академія».

7. Латишева, О.В. (2010). Особливості екологічних стратегій сучасних промислових підприємств. Перспективні питання світової науки: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Бєлгород, м. Софія 17-25 грудня 2010 р.), 43-47.

8. Попова, О.Ю. (2010). Архітектура індикаторів екологічної спрямованості розвитку підприємства. Механізм регулювання економіки, 3, 127-133.

9. Шевчук, В.Я., Саталкін, Ю.М., Білявський, Г.О. та ін. (2004). Екологічне управління: підручник. Київ: Либідь.

10. Costanza, R., Cumberland, J. H., Daly, H., Goodland, R., Norgaard, R. B., Kubiszewski, I. (2014). An introduction to ecological economic. Boca Raton: CRC Press.

11. Daly, H. E., Farley, J. (2010). Ecological economics: Principles and application. Washington, DC: Island Press.

12. Stojanovic, M. (2019). Conceptualization of Ecological Management: Practice, Frameworks and Philosophy. Journal of Agricultural and Environmental Ethic, 32, 431–446.

JURIDICAL SCIENCES

СТАНОВЛЕНИЕ ЕСТЕСТВЕННО-ПРАВОВОЙ МЫСЛИ В ФИЛОСОФИИ ПРАВА И ЕЕ КРИЗИС: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ СРЕЗ

Семенова М.В.
старший преподаватель кафедры № 91 «Теории права и государства»
Санкт-Петербургского государственного
университета аэрокосмического приборостроения
Овсянникова А.В.
начальник отдела судебной практики и административных производств Управления Министерства культуры Российской Федерации по Центральному Федеральному округу

THE EMERGENCE OF NATURAL LEGAL THOUGHT IN THE PHILOSOPHY OF LAW AND ITS CRISIS: THE HISTORICAL AND LEGAL CONTEXT

Semenova M.
Senior Lecturer of the Department 91 «Theory of Law and State»
Saint Petersburg State University of Aerospace Instrumentation
Ovsvyannikova A.
Head of the Department of Judicial Practice and Administrative Proceedings of the Department of the Ministry of Culture of the Russian Federation
for the Central Federal District

АННОТАЦИЯ

В правовой литературе философию права сравнивали с Ариадниной нитью, с помощью которой можно было избрать правильный путь в лабиринте правоведения. В центре философии права лежит основное понятие права (идея права). Эта наука призвана дать оценку явлений правой жизни с точки зрения высших разумно-этических начал.

ABSTRACT

In the legal literature, the philosophy of law has been compared to the Ariadne thread, with which one could choose the right path in the legal labyrinth. At the heart of the philosophy of law is the basic notion of law (the idea of law). This science is designed to assess the phenomena of legal life from the point of view of the highest rational and ethical principles.

Ключевые слова: философия права, теория права, энциклопедия права, естественное право, правовая культура.

Keywords: legal philosophy, theory of law, law encyclopedia, natural law, legal culture.

Наука о праве имеет различные названия: «энциклопедия права», «философия права», «теория права». В свою очередь, естественное право является предметом философии права. Его понятие принадлежит к числу самых древних категорий правовой науки. Издавна оно противопоставлялось позитивному праву. Уже в трагедии Софокла «Антигона» изображались жизненные конфликты героев, нарушавших закон, писанный ради закона неписанного. Под источниками естественного права понимается все то, что дает жизнь праву. В этом смысле известные христианские заповеди, могут рассматриваться как источники естественного права. Знание и вера должны дополнять друг друга. Доступ к восприятию материального мира открывает чувственный опыт (зрение, слух, осязание и т.д.). Но помимо чувственного опыта человеку дан еще и нечувственный (духовные переживания). Этот внутренний духовный опыт и есть источник, истинная область веры, духовной и правовой культуры [5].

Попытки дать определение философии права предпринимались многими представителями науки. Например, Л.И. Петражицкий писал, что философия права есть сложная дисциплина - высшая теория права и высшая теология, высшая политика права.

Огромное внимание в науке о праве уделялось нравственно-правовым принципам, лежащими в основе регулирования общественных отношений. Нужно подчеркнуть, что естественно-правовые взгляды на право существенно отличались от иных трактовок, утверждали новый подход к пониманию права.

По словам Б.И. Кистяковского (1862-1920 гг.) ошибка русской интеллигенции заключалась в том, что она воспринимала право не как правовое убеждение, а как принудительное правило.

Право не следует отождествлять с волей – это ведет к грубому материализму и психологизму в его оценке. Право стоит ближе к нравственности. Это, как считал П.И. Новгородцев, «минимум нравственности». Право – это тот минимум, без которого не существуют нравы. Это ориентир нравственности. Право как справедливость имеет отношение к познанию закономерностей и постулатов,

среди которых важнейшим является «право на жизнь». «Право на жизнь с момента зачатия — одно из прав эмбриона. Обусловливается представлениями о том, что человеческий эмбрион обладает всеми человеческими правами, а человеческая жизнь свята и неприкосновенна с момента зачатия» [1; 4; 5].

Заметим, что в ряде государств это право признается за человеком не с момента его рождения, а с момента зачатия, и там аборты запрещены. К примеру, право на жизнь с момента зачатия можно встретить в положениях статей Конституций Ирландии и Венгрии. Безусловно, такой подход гуманен. Он, в свою очередь, обусловливает необходимость пересмотра наших теоретических положений и юридической практики по вопросу возникновения и прекращения правоспособности.

Степень цивилизованности государства определяется уровнем познания его гражданами естественных прав человека и закрепления этих прав в законодательстве. Следует сказать, что эти права и свободы нельзя трактовать в абсолютном смысле, как набор дозволений и неограниченного волюнтаризма в поведении. Напротив, каждому праву должна корреспондировать естественная обязанность, выраженная в форме непосягательства на права других лиц.

Стоит отметить, что наука о праве имеет длительную историю. К примеру, в Дигестах Юстиниана право (jus) отождествлялось с законом. Древняя Русь же имела самобытную и яркую культуру. Идеи о праве были изложены в древних записях (летописи), эпосе, в религиозных источниках. Например «Слово о законе и благодати (добре) Иллариона» (XI век), «Слово о полку Игореве» (XII век), «Моление (le supplier) Даниила Заточника» (XIII век). А вот как самостоятельная наука теория права возникает в Европе в XVII веке. Одним из первых учебников по теории права была «Универсальная энциклопедия права» немецкого ученого Гунниуса, изданная в 1638 году.

До XVII в. вопросы о праве, конечно, также были предметом рассмотрения ученых. Но, в основном, это были философы или религиозные деятели. Начало истории науки о праве ведут со времен Древней Греции и Рима. Но более правильно утверждать, что это была предыстория. Уже в поэмах Гомера и Гесиода присутствуют понятия о естественном и позитивном праве. Римские юристы со времен Августа восприняли от греческой философии представления о естественном праве (jus naturalis) и позитивном.

С XVII века в трудах *Гуго Гроция* (1583-1645), *Гоббса* (1588-1679), *Джона Локка* (1632-1704), *Жан-Жака Руссо* (1712-1778), *И. Канта* (1724-1804) и *Гегеля* (1770-1831) учения о праве в полной мере получило свое развитие.

В 1820 году была опубликована «Философия права» Гегеля, в которой он науку о праве рассматривал как часть философии.

Философию права как науку под названием «Естественное право» впервые начал преподавать в Гейдельбергском университете (Германия) в 1661 году С. Пуфендорф – видный представитель естественного права в Германии, живший (1632-1694 г.г.).

В XVIII веке Петр I создал первые русские университеты: в Москве (1755), в Петербурге (1719). В литературе имеются и другие мнения. Дело в том, что первая академия наук, а при ней университет были созданы в России в 1725 году. Называют и такие даты создания Петербургского университета: 1724, 1747 и др.

Поскольку основным пособием по праву во многих учебных заведениях Запада являлся учебник немецкого ученого С. Пуфендорфа «Обязанности гражданина и человека», Петр I распорядился перевести эту книгу на русский язык. Это был первый учебник по теории права в России.

Лучших студентов Петр I отправлял учиться в университеты Германии, Англии, Франции. И через некоторое время они заменили иностранных профессоров в русских университетах.

Таким образом, российская наука преодолела отставание от Западной Европы. В России была создана хорошая теоретическая база, талантливые профессоры и государственные деятели. В этот период была сформирована развитая система законодательства. Появился «Свод законов» в 15 томах, что является свидетельством развитого законодательства и юридической практики.

В конце XIX и начале XX века российская правовая наука не только смогла преодолеть отставание, но и в некотором отношении выдвинуть и обосновать идеи, опережающие западные на целые полвека.

И это было сделано благодаря таким выдающимся ее представителям, как *Б.Н. Чичерин, П.И. Новгородцев, Н.М. Коркунов, Е.Н. Трубецкой, И.А. Ильин.*

В 1917 г. Российская империя пала, и власть перешла к большевикам. Старые законы были отменены. Государство стали рассматривать как организацию диктатуры пролетариата, а право как волю господствующего класса. Старые (буржуазные) теории права были признаны неверными. А их представители были высланы из России или уничтожены. Новая власть решила создать свою (пролетарскую) науку о праве, построить свое (пролетарское) государство, создать свои (пролетарские) законы. Многие видные теоретики права покинули Россию.

Впервые о необходимости возрождения философии права в конце XIX века заговорили известные русские юристы Б.Н. Чичерин и П.И. Новгородцев. В 1910 г. вышла в свет книга француза Charmont «La renaissance du droit naturel». А в 1909 г. в России был опубликован сборник статей о русской интеллигенции – «Вехи», авторы которого считали, что внутренняя жизнь личности, а не политический режим является единственно прочным базисом для всякого общественного строительства. Политический деспотизм ведет к тому, что уровень философский и правовой культуры снижается [5].

После падения Российской Империи, внутренняя жизнь личности, ее правовые оценки, эмоции с

точки зрения господствующего правопонимания и насаждаемого всеобщего законопослушания представлялись чем-то второстепенным и малозначимым. В таких условиях происходила действительная деградация и разрушение правового сознания, что в итоге привело к его кризису, который заключался не только в самой бессмысленности всей конструкции понятийного аппарата позитивистской теории права, но и в разрушении связи человеческого сознания с Бытием.

Призывы русской интеллигенции к возрождению естественных начал в отношениях между людьми не были услышаны.

К примеру, *Иван Александрович Ильин* - известный русский философ, публицист, литературный деятель эпохи Русского Серебряного века, выдвигал научные концепции, которые и по сей день являются актуальными для развития философско-правового мышления.

Во-первых, его концептуальный философский взгляд, направленный на необходимость национального возрождения России, затрагивавший вопросы взаимодействия нравственности и религии, правосознания и права, интенсивно обсуждался не только в эпоху Серебряного века, но и в тяжелые переходные для нашей страны 90-е годы XX века. При этом смело можно утверждать, что многие его идеи обретают почву, возрождаясь и в современной России.

Во-вторых, Иван Александрович выявил фундаментальные философско-правовые проблемы не только Российской империи, но и Советского союза, актуальные для изучения и осмысления в наши дни. Более того, в его трудах содержится ответ на выявленные вопросы – «модель переустройства социальных основ российского общества».

Так, к примеру, с 1948 г. по 1955 г. Иван Александрович пишет ряд статей для единомышленников - для «Русского общевоинского союза», - в которых он говорит о преобразовании России, о необходимости возрождения империи и национального духа.

В 1934 году в своем докладе «Творческая идея нашего будущего» Ильин сформировал проблемы русской национальной жизни. «Мы должны сказать всему остальному миру, что Россия жива, что хоронить ее – близоруко и неумно; что мы – не человеческая пыль и грязь, а «живые люди с русским сердцем, с русским разумом и русским талантом; что напрасно думают, будто мы все друг с другом «перессорились» и пребываем в непримиримом разномыслии; будто мы узколобые реакционеры, которые только думают сводить свои личные счеты с простолюдином» [3].

Из-за отсутствия этой идеи народные массы вскипят, наступит очень страшное для России время. «Страна вскипит жаждой мести, крови и нового имущественного передела, ибо поистине ни один крестьянин в России ничего не забыл. В этом мнении встанут десятки авантюристов, из коих три четверти будут «работать» на «чьи-нибудь иностранные деньги, и ни у одного из них не будет творческой и предметной национальной идеи» [3].

Для преодоления этого кризиса национально-мыслящие русские люди должны будут сгенерировать эту идею исходя из всех особенностей того периода социально-исторического развития, на котором находится Россия. Эта идея должна быть государственно-националистической, государственно-исторической и государственно-патриотической. Она должна быть непосредственно связанной с русской историей и духовными особенностями народа. Эта идея должна проходить сквозь века и поколения, и связать прошлое и будущее.

Ситуация, которая создалась в сегодняшней России, в какой-то мере повторяет историю столетней давности. В принципе сегодня многое подлежит переосмыслению. Сказать, что сейчас сложное время – почти ничего не сказать. Возможно, что сейчас обострился чрезвычайно болезненный процесс смены мировоззренческой парадигмы, лежащей в основе всей современной культуры и самого образа жизни.

Прав был С.Н. Булгаков, который писал: «Если русское общество действительно еще живо и жизнеспособно, если оно таит в себе смену будущего, то эта жизнеспособность должна проявиться, прежде всего, и больше всего в готовности и способности учиться у истории. Ибо история не есть лишь хронология, отсчитывающая чередование событий, она есть жизненный опыт, опыт добра и зла, составляющий условие духовного роста….» [2].

Литература

1. «Эмбриона статус», «Эмбриона права» // Биомедицинская этика. Краткий словарь терминов. Под ред. Мишаткиной Т.В., 2008.

2. Вехи. Сборник статей о русской интеллигенции. М., 1909. С.I-III.

3. Ильин И.А. Творческая идея нашего будущего: Об основах духовного характера: Публ. речь, произнес. в 1934 году в Риге, Берлине, Белграде и Праге. Новосибирск: Рус. арх., 1991. - 31 с.; 20 см. - (Библиотечка Союза духовного возрождения Отечества).

4. Кузнецов Э.В., Семенова М.В. Наука о праве в России. Учебное пособие. СПб.: ГУАП, 2020.

5. Митрякова Е.С. Правовое регулирование суррогатного материнства в России (раздел: «Эмбрион как объект гражданско-правовых отношений»): Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Рос. акад. правосудия. Тюмень, 2006. 23 с.

VOL 3, No 62 (2021)

Sciences of Europe
(Praha, Czech Republic)

ISSN 3162-2364
The journal is registered and published in Czech Republic.
Articles in all spheres of sciences are published in the journal.

Journal is published in Czech, English, Polish, Russian, Chinese, German and French.
Articles are accepted each month.
Frequency: 24 issues per year.
Format - A4
All articles are reviewed
Free access to the electronic version of journal

All manuscripts are peer reviewed by experts in the respective field. Authors of the manuscripts bear responsibility for their content, credibility and reliability.
Editorial board doesn't expect the manuscripts' authors to always agree with its opinion.

Chief editor: Petr Bohacek
Managing editor: Michal Hudecek

- Jiří Pospíšil (Organic and Medicinal Chemistry) Zentiva
- Jaroslav Fähnrich (Organic Chemistry) Institute of Organic Chemistry and Biochemistry Academy of Sciences of the Czech Republic
- Smirnova Oksana K., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Rasa Boháček – Ph.D. člen Česká zemědělská univerzita v Praze
- Naumov Jaroslav S., MD, Ph.D., assistant professor of history of medicine and the social sciences and humanities. (Kiev, Ukraine)
- Viktor Pour – Ph.D. člen Univerzita Pardubice
- Petrenko Svyatoslav, PhD in geography, lecturer in social and economic geography. (Kharkov, Ukraine)
- Karel Schwaninger – Ph.D. člen Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
- Kozachenko Artem Leonidovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of History (Moscow, Russia);
- Václav Pittner -Ph.D. člen Technická univerzita v Liberci
- Dudnik Oleg Arturovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Department of Physical and Mathematical management methods. (Chernivtsi, Ukraine)
- Konovalov Artem Nikolaevich, Doctor of Psychology, Professor, Chair of General Psychology and Pedagogy. (Minsk, Belarus)

«Sciences of Europe» -
Editorial office: Křižíkova 384/101 Karlín, 186 00 Praha

E-mail: info@european-science.org
Web: www.european-science.org